

Magyar irodalomtörténet, 1977

Acta historiae litterarum hungaricarum. Tomus XV.

Kiadja a JATE Bölcsészettudományi Kara. Szeged, 1977. 199 l.

A költő emlékének tisztelegve ezúttal „Ady-számot” állítottak össze a Szegedi Acta szerkesztői (Csukás István, Baranyai Zsolt): a közölt nyolc tanulmány számos érdekes mozzanattal gazdagítja az Ady-irodalmat. A legterjedelmesebb írás Ady nemzetiség szemléletével foglalkozik (*Csukás István*) – a többi az életmű, illetve Ady-biográfia egy-egy részproblémáját elemzi. Az előbbi témakörben *Ilia Mihály*: Egy „Ady-motívum tanulságai” címen az Ős kaján motívumkincsét vizsgálja, *Nacsády József* tanulmánya Adynak az Arany-hagyományhoz való viszonyáról; *Papp Istváné* Edgar Poe a pályakezdő költőre tett hatásáról szolgáltat értékes adalékokat.

A Robozás Imre-könyv kapcsán kiobbant vitához kapcsolódik *voros László* írása (Ady és Csinszka), *Baranyai Zsolt* pedig egy viszonylag kevésbé ismert életrajzi mozzanatról: Ady és Csáth Géza kapcsolatának szerinte tanulmányát.

Erdődy Edit

Ady Endre: A halottak élén.

Hasonmás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 202 l.

Az Akadémiai Kiadó ünnepi kiadványát, az 1918-as Ady-kötet hasonmáskiadását a következő szavakkal méltatja *Keresztury Dezső*: „Az évforduló legfontosabb feladata mégiscsak annak szolgálata, hogy a költő saját műveivel legyen jelen szellemi életünkben. *A halottak élén* pedig bizonyosan Ady legfontosabb kötete: egyszerre összefoglalás és úttörés, az életmű legmagasabb orma, a hagyaték kikezdehetetlen része”.

A kötet jelentőségét az utószó írója szerint egyrészt megjelenésének történelmi pillanata, másrészt művészi, költői magasrendűsége, nyelvi ereje biztosítja. A kényszerű hallgatás négy esztendejének terméséből válogathatott a költő; ez a válogatás nemcsak egész életművének betetőzését, de a magyar és a világirodalom egyik legfontosabb verskötetét is eredményezte.

Erdődy Edit

Ady Endre: Az elhagyott kalóz-hajók.

Bemutatója: *Baróti Dezső*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 68 l.

A Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában megjelenő „Kézirattár” sorozat legújabb kiadványában *Baróti Dezső* mutatja be Ady egyik korai Csinszka-versét, az *Elhagyott kalóz-hajók*at. A vers alkalmat ad arra, hogy – lévén összegező-visszatekintő típusú – a tanulmány írója végigjárja Ady szerelmeinek és szerelem-élményének, érzelmi fejlődésének egyes állomásait; az ifjúkori lázadástól a „sokdimenziójú” Léda-szerelem kiteljesedésén át az öregedő költő társkereső, nyugalomra vágyó attitűdjéig, részletesen, levelekkel s versekkel is dokumentálva idézi fel Ady és Csinszka kap-

csolatát. A tanulmány befejező része a hajó-motívum, a hajó szimbolikus, allegorikus jelentésének változását, különböző megjelenéseit tekinti át Ady költészetében – kezdve az *Új vizeken járok* hajó-képével.

A kötetet számos fotó – Ady szerelmeinek fényképei – és levél-hasonmás illusztrálja; bemutat egy újonnan felfedezett Ady-levelet, s Csinszka több, eddig kiadatlan levelét. Maga a bemutatott vers pedig (facsimilében is) a későbbi kiadások apróbb szöveg-eltéréseitől megtisztítva, eredeti formájában kerül az olvasó elé.

Erdődy Edit

Ady Endre Budapestje.

Kiadja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1977.

A költő századik születésnapjára a Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye terjedelmes válogatással tisztelgett: Ady budapesti vonatkozású írásait gyűjtötte össze. Novellák, versek, újságcikkek szerepelnek tematikusan elrendezve az érdekes gyűjteményben, melynek célja, az előszó szavaival: életre kelteni a költő műveiből „a korabeli Budapestet és azt a szellemi újjászületést, amelyet a költő művei és a körülötte folyt viták, harcok érleltek meg”.

A századelő Budapestjének életrekeltesét segítik a kötetet díszítő fotók is. A válogatás, a jegyzetapparátus és névműtató *Faragó Éva* és *Dr. Ruzicska Mária* munkája; a lektorálást Kovalovszky Miklós végezte.

Erdődy Edit

Ady Endre: Életem nyitott könyve.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 528 l.

Kevés olyan költőt találhatunk a magyar irodalomban, akinek élete: személye, egyénisége, emberi megnyilvánulásai olyan izgalomban tartották volna a korabeli közvéleményt és az utókort, mint Ady Endre. S kevés olyan költőt ismerünk, akinek műve és élete annyira egy lenne, annyira egymást igazolná és magyarázná, mint az övé. „Elhiszed-e, hogy az embert s az emberek emberét, a művészt az a program formálja, melyet komolykodva csinál, s mely a gyöngébbek szemében akaratnak látszik?” – írja Hatvany Lajosnak, egyik levelében.

Az idézet *Kovalovszky Miklós* új Ady-könyvében is megtalálható, mely az Ady-centenárium egyik szép ünnepi kiadványa. A címet egy Ignotusszal vitázó cikkből kölcsönözte a kötet összeállítója, mely szerint a költő „élete nyitott könyv, csak éppen nem fiatal leányok kezébe való”. A rendhagyó életrajzhoz is – rövid, tömör magyarázó-összekötő szövegeket kivéve – a költő művei szolgáltatják az anyagot: cikkek, magánlevelek, prózai műveik és versek önéletrajzi vonatkozású részletei: személyiségfejlődésének, emberét és művészi élettörténetének autentikus dokumentumai.

Ady három önéletrajzot írt életében; ez, a negyedik, a legrészletesebb, nem csupán eseménytörténetet idéz. Magyarázatot keres – ismét, sokadszor – arra a kérdésre: milyen volt Ady Endre, megkísérli megfejteni ellentmondásos, zaklatott életének kérdőjeleit: a leghitelesebb tanú, Ady Endre segítségével. Kovalovszky módszerének talán vannak vitatható vonásai – így például a versek néhol esetlegesnek tűnő, kis részleteket kiragadó idézése; ez azonban nem csorbítja a szerkesztő érdemeit: olyan, a legszélesebb olvasóközönség számára is élvezhető Ady-biográfiát hozott létre, mely új összefüggéseket, új jelentéseket is felszínre juttat a költő életművének kimeríthetetlen

mélységeiből. Különösen érdekes végigkövetni az egyes életrajzi motívumok különböző műfajokban történő felbukkanásait: az élmény lecsapódását és kikristályosodását intim magánlevélben és a nyilvánosságnak szánt versben, újságcikkben vagy novellában.

A könyv tisztán tagolt, jól áttekinthető tizenkét fejezetre oszlik: az egyes fejezetek élén a költő curriculum vitae-iből vett részletek állnak; a tizenkettedik fejezet, amely a *Ki látott engem* címet viseli, az Adyról szóló kortársak: barátok és ellenségek, tisztelők és ádáz gyűlölködők véleményeiből ad érdekes ízelítőt. A kötet mindenfajta filológus-apparátus nélkül készült; csupán egy életrajzi-időrendi táblázat hivatott eligazítani az olvasót.

Erdődy Edit

Ady és Debrecen.

Debrecen, 1977. 251 l.

A Hajdú megyei Könyvtár, mint az előszó írja, az Ady-centenárium ünnepét „hasznos alkalommá” igyekezett tenni; tisztelgésük egy vaskos kiadvány, mely Ady és Debrecen viszonyára vonatkozóan gyűjt össze gazdag anyagot. A gyűjtés *Szabó Sándor Géza* munkája; ő írta a bevezető tanulmányt is. Ezt eseménynaptár követi, mely Ady debreceni napjait dolgozza fel; közölve az akkor megjelent versek, cikkek, novellák bibliográfiai adatait is.

Az adattár második része az *Ady Debrecenről* címet viseli, s mint ilyen, válogatás a teljes életműből; publicisztika tükrén keresztül kívánja bemutatni Ady városélményét. S végül a harmadik rész – *Ady alakja a debreceni sajtóban* – nagyobb hányada eddig ismeretlen, feltáratlan anyagot közöl: a helyi sajtó 1896 és 1919 között megjelent, Adyra vonatkozó cikkeit (a hosszabbakból egyes részleteket kiemelve).

A kötetet személynév-mutató és rövidítésjegyzék egészíti ki.

Erdődy Edit

Ady Endre és Győr.

Összeállította: Pernesz Gyula. Megyei Könyvtár, Győr, 1977. 17, V, 6 l.

Nemes hagyományt folytatott a győri Megyei Könyvtár, amikor nagy költőink és a város kapcsolatát feltárva a Petőfi-kiadvány után közreadta az *Ady Endre és Győr* című füzetet. Az összeállítás két dolgozatot tartalmaz: az első írás a költő és Győr kapcsolatát tárgyalja, bőségesen idézve a korabeli győri sajtóból és Ady írásaiból is. Ady 1899 és 1902 között a Győri Hírlap külső munkatársa volt és ezidőben mintegy harminc verse és novellája jelent meg a lapban. Elsőként 1899. január elsején a *Sorsunk* című verset adta közre a Győri Hírlap. A kiadvány tartalmazza *A hősnő* és *A pupos* című Ady novellák facsimiléjét is, amelyek első ízben itt láttak napvilágot. Pernesz Gyula tanulmánya nemcsak a korabeli győri visszhangról ad képet, hanem értékelésében eljut egészen a centenáriumi évig és a költő örökségének folytatóit keresi napjaink közvéleményében. A korabeli győri Ady-hatásról ugyanis nem sok jót mondhat a szerző, hiszen az *Új versek* megjelenése után már a konzervatív lap nem kért több írást Ady Endrétől. Halálakor mégis így írt egy másik győri újság, a Győri Élet: „Ady zsenialitása győzedelmeskedett”.

A második összeállítás *A forradalmi Ady* címen jelent meg és vázlatos jellege miatt elsősorban irodalmi színpadok érdeklődésére tarthat számot.

Németh S. Katalin

Ady Endre összes versei.

A szövegeket gondozta és a jegyzeteket összeállította: Láng József és Schweitzer Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 1638 l.

A Szépirodalmi Kiadó a Magyar Remekírók sorozatban minden eddiginél teljesebb, filológiaiilag tökéletesebben és következetesebben megszerkesztett Ady-verskötetet nyújtott át az olvasóknak.

Láng József és Schweitzer Pál koncepciója az Ady által összeállított kötetek szerkesztését és sorrendjét követi. Ettől csupán három ízben tér el: Ady intencióinak megfelelően a kötet élére az *Új Versek* kerül; a kötetek sorába illeszkedik a *Margita élni akar* című mű; s hasonlóképpen a törzsanyagban helyezkedik el az 1914 és 18 között íródott verseknek az a része, mely posztumusz kötetként látott napvilágot, *Az utolsó hajók* címmel. A kötetbe nem sorolt versek a törzsanyagot követik, időrendben.

A kiadás nívumaként említjük, hogy a szerkesztők közlik minden esetben a versek ajánlásait – az eddigi kiadásoktól eltérően. Tíz, kötetben mostanáig meg nem jelent vers gazdagítja az eddig kialakult Ady-képet. A részletes és igen bő jegyzetapparátus (több mint 300 oldal terjedelmű) a szerkesztők filológiai alaposágát dicséri. Az olvasó tájékozódását, az életműben való könnyebb eligazodását segíti az az időrendi táblázat, mely az Ady-versek első megjelenésének idejét és helyét tartalmazza.

A Magyar Remekírók kiadás nyomán az Ady-évfordulóra ünnepi, népszerű kötetet is megjelentetett a Szépirodalmi; mely – a jegyzetapparátus elhagyásával – pontosan követi az előbbi szerkesztését.

Erdődy Edit

Ady Endre publicisztikai írásai. I–III.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 690, 704, 672 l.

Mennyiségileg is imponáló a Szépirodalmi Kiadó Ady-sorozatának új kiadványa, mely a publicistát mutatja be. Három vaskos kötet, kezezer oldalnyi írás, *Vezér Erzsébet* válogatásában: minden eddigi gyűjteménynél teljesebb, hiánytalanabb képet rajzol a költőóriás újságírói tevékenységéről. Alkalmas ez a kitűnően szerkesztett kiadvány arra a feladatra, hogy a kritikai kiadás mellett népszerű formában is kiegészítse, korrigálja a szélesebb olvasóközönség tudatában kialakult, meglehetősen egyoldalú, sematikus Ady-képet.

Ady publicisztikája – nem költői melléktermék, s nem is a megélhetési, anyagi szempontok hívták életre. Szerve és összefüggő része az Ady-életműnek; s a költő politikai-társadalmi programjának ugyanolyan méltó reprezentánsa és letéteményese, mint lírai költészete.

Hatalmas, gazdag életanyag zsúfolódik ezekben az írásokban; a mozgalmas századelő politikai, társadalmi, művészeti, irodalmi és társasági eseményei; a középpontban Nagyváráddal, majd Pesttel és Párizssal. De Ady írhatott bármiről – színesen, érdekesen, ahogyan az újságírói mesterség megkívánta –, nem felejtette el odatenni a maga védjegyét, a maga „caeterum censeo”-ját; a feudalizmus béklyói, a politikai szűklátókörűség, a klerikalizmus, a nacionalista elvakultság, s mindenfajta diszkrimináció ellen. Közhelyszámba megy már Ady váteszi, cassandrai képességét emlegetni – pusztába kiáltott „jóslásait Magyarországról”, végzetes magányát ebben a félelmetes tisztánlátásban. Irodalmi tárgyú cikkeket, bírálatokat is ugyanez a szellem hatja át. A legismertebb, de talán legfontosabb is – a *Petőfi nem alkuszik* című tanulmány aktuális, harcospolitikai mondanivalót hordoz. Érzékenyen figyel s reagál mindenre, ami új, eredeti, min-

denre, amiben az áhított társadalmi megújulás jelét érzi. Ezért üdvözli a prózáíró *Móricz Zsigmond*ot, ezért tiszteleg *Vajda János* emléke előtt; ezért szól különös szeretettel a századelőn feltűnő nő-írókról – *Kaffkáról*, *Lesznai Annáról* –, a megújulás egyik fontos terrénumaként értékelve és remélve a nők térhódítását az irodalomban és művészetben.

Cikkeinek, bírálatainak pusztá információértéke is óriási; megismerszik bennük az egész századelő szellemi-társadalmi élete. Fontosabb mégis az, ahogyan maga a költő mutatkozik meg ezekben az írásokban: nagyformátumú, önnön jelentőségének, szerepének és küldetésének teljes tudatában levő, s azt büszkén vállaló személyisége.

Erdődy Edit

Ady, Endre: The Explosive Country.

A Selection of Articles and Studies, 1898–1916. Introduction, translation and notes: G. F. Cushing. Selected by Erzsébet Vezér. Corvina Press, Budapest, 1977. 333 l.

E kötet készítői arra vállalkoztak, hogy 83 Ady-cikk, tanulmány segítségével az angolszász nyelvterületen jórészt ismeretlen jelenséget mutassanak be: Adyt, a publicistát. 1898-tól 1916-ig fogja át publicisztikai természetű válogatás, a *Dies doloristól* az *Erdélyi ember bánatáig*; s a kezdő és záró pillérek között olyan nagyfontosságú írások is helyt kaptak, mint *A magyar Pimodán* vagy az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára*. A válogatást dicséri, hogy széles skálán mozogva sikerült Ady sokműfajúságát érzékeltetni; s a napi hírlapírói tevékenységtől az esszéig és tanulmányig is el-eljutó költőt is tetten érheti az olvasó. S mindenekelőtt a rendkívül problémaérzékeny, széleslátókörű embert.

Hasznos tájékoztatást nyújt az idegen ajkú olvasóknak a kötet bevezetője. Legfőbb érdeme, hogy nemcsak életrajzi vázlatot ad, különös tekintettel a publicista tevékenységre, hanem érzékeltetni tudja a millenniumi évek, a századelő Magyarországának levegőjét is. Háttérrel rajzol az Ady-írások mögé.

A kötetet tárgyi jegyzetek és a személynevek magyarázata teszi még könnyebben kezelhetővé, szükséges információkban gazdagabbá.

Az egyes írások alatt feltüntették a megjelenési helyet és időt, a kötet végén pedig a cikkek magyar címének mutatója segít az egyes műveket elhelyezni az Ady-életműben.

J. J.

Az Ady-vers időszerűsége.

Tanulmánykötet. Forum Könyvkiadó – Híd. Újvidék, 1977. 145 l.

A tanulmánykötet tulajdonképpen az Ady Endre születésének századik évfordulója alkalmából az újvidéki folyóiratban, a *Híd*ban, 1977 folyamán megjelent Ady-írások (tanulmányok, elemzések, cikkek) gyűjteménye. Bevezető mottóként Tolnai Ottó Ady-verse szerepel: ében-máj /drágakővel kiver/ arany-csők.

A jugoszláviai magyar irodalom, noha Bori Imre két tanulmánya – *Ady Endre lírájáról*; *Ady Endre a szerbhorvát irodalomban (1906–1944)* –, valamint Sava Babić Veljko Petrović egy Ady-fordítását, a *Paul Verlaine álmát* tárgyaló áttekintése is figyelmet érdemel, a nagy magyar klasszikus centenáriumát rendhagyó módon ünnepelte: tíz Ady-kötet mai szemű kritikáját adta közre, jobbára fiatal írók–költők–irodalomtörténészek–kritikusok tollából. Bori Imre az *Új verseket*, Utasi Csaba a *Vér és arany*

(*Virágzó halálfa*), Thomka Beáta *Az Illés szekere*nt (*A keresés nyelve*), Danyi Magdolna a *Szeretném, ha szeretnének* című kötetet (*Az önmagát kereső költő*), Végel László *A Minden-titkok verseiből* (*A titkok győzelme*), Bordás Győző *A menekülő Életet* (*A halál könyve*), Bosnyák István *A magunk szerelmét* (*Ember, aki visszanéz – és előre lát*), Gerold László a *Ki látott engem?*-et (*Versei: ő maga*), Bányai János *A halottak élent* (*Túl a költői tapasztalaton*) és Vajda Gábor *Az utolsó hajókat* (*Hangulatnapló*) elemezte.

E „mai” könyvek vizsgálata során olyan érdekes kérdések is megválaszoltattak, legalábbis minden kritikus kísérletet tett rá, mint pl. – Bányai „módszertani útmutató-jából” az idézet –: „a múlttal mint történelemmel oly szorosan összefonódott költészet miként lehet egyidejű a jelen költészetével?”; Vagy: „szimbólumoknak tekinthető-e mondjuk az Ugar-képek rendszere Ady Endre költészetében, ha e szimbólumok anyagi, történelmi, társadalmi viszonylatai legnagyobbbrészt történelmi tényné és adattá váltak immár?”

A tanulmányok, legyen a közelítés akár irodalomtörténeti szempontú, akár filozófiai-etikai indíttatású, a költemények „mélyrétegének” föltárásán kívül, a megméretést segítő közeg szempontjait, irányultságát is mutatják. Ha Bosnyák István írásának második részét, a *Létállapotok és programok*, „anno 1913”-at úgy kezdí, hogy „A kötet címadó verse Ady Endre saíjáságos »kormányeltörésben«-élményének a megfogalmazása”, akkor nem csupán Balassi halhatatlan remekére gondolunk, hanem a jugoszláviai magyar költészetet, annak új hullámát meghatározó és reprezentáló Domonkos István-versre is. Ady kapcsán így fonódik össze a múlt a jelennel; s ebben van a tanulmány-kötet jelentősége is: az Ady-verseket (köteteket) olvasván, saját líraértékelésére (gondjára) és létérzékelésére figyelmeztet a számos esszéista-tanulmányíró.

Szakolczay Lajos

Ady, Endre: Złoto i krew.

Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1977. 217 l.

Az évforduló alkalmából jelent meg költőnk első lengyelországi kötete. A krakkói kiadó vállalkozása hiányt pótol, hiszen XX. századi költészetünk e meghatározó alakjának verseiből csak a második világháború alatt hazánkban tartózkodó lengyel menekültek adtak ki anyanyelvükön két kis füzetet. Az első lengyelországi Ady-kötet 117 verset tartalmaz; *Jerzy Robert Nowak*, irodalmunk és kultúránk kitűnő lengyel népszerűsítője az életmű mindegyik fontos rétegéből választott költeményt, s az arányok is megfelelőek. Igen hasznos és fontos funkciót lát el a Nowak tollából származó utószó, nemcsak költőnk életének és pályájának jelentősebb állomásait mutatja be, hanem a lengyel és magyar kultúra párhuzamaira is figyelmeztet: amikor azokra a lengyel írókra utal, akiknek gondolatai és művészi megoldásai Adyéhoz hasonlítanak. A fordítók között megtaláljuk azokat az idős költőket (*Kazimiera Źakowiczówna*, *Tadeusz Fangrat*), akik három és fél évtizede fordították először – nálunk – Adyt, továbbá a fiatalabb költő- és műfordítónemzedék jeles képviselőit (*Tadeusz Nowak*, *Józef Wacz-ków*, *Bohdan Zadura*).

K. Gy. Cs.

Ágoston Vilmos: Humanizmus ettől – eddig?

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 190 l.

Ágoston Vilmosnak ez a mostani a második kötete. S miként az első, ez is esszék, kritikák gyűjteménye.

Szerkezetét tekintve a könyv három részre tagolódik. Az első egység (*Az eljövendő költészet kritikája*) öt rövid írása a kritika és kritikusi magatartás kérdését elemzi, s ez elemzés végeredményeként az *alkotás és humanizmus* fogalmak összekapcsolásával nem csupán az egész könyv alapon danivalójának pólusait jelöli ki, de előre meghatározza s indokolja írásainak stílusát és műfaji sajátosságait is. „...van-e a kritikusnak művészi világa? Igen, ha alkotó... Az alkotó kritikusnak új műfajt kell teremtenie, ami már nemcsak kritika, esszé és nem publicisztika; ...a szellem és a tárgyak világának új formája.”

Ennek az új formának, és a kritika által programszerűen keresett tartalomnak: a humanizmusnak az összefonódása, kiegészülve a kritikus kivételesen egzakt filológiai felkészültségével és kiváló stílusérzékelével – adja a második és harmadik rész (*A tagadás: teremtés-elv* és a *Szimbólum és cselekvés*) magyar (javarészt erdélyi) illetve világirodalmi tárgyú írásainak szellemi izalmát.

A szűkebb haza alkotói közül foglalkozik e kötet többek között *Méliusz Józseffel*, *Nagy Istvánnal*, *Szemlér Ferencsel*, *Szilágyi Domokossal*, a magyarországi irodalmat illetően pedig *Madách*, *Csokonai* és *Weöres Sándor* műveivel. Az első részben deklarált tartalmi és formai igény a romániai magyar írók művészetének elemzésekor gyümölcsözők a leginkább; érezhetően ehhez a korhoz, ezekhez a művekhez fűzi Agoston Vilmost leginkább alkotói érdek, s csak kevésbé az olyan – világirodalmi bár, de korban, problematikában e programhoz kevésbé kapcsolható – nagyságokhoz, mint Byron, Shelley, Keats, Goethe vagy Proust, Bellow, Joyce, Malamud, akikkel a könyv harmadik része foglalkozik. Ezekben az írásokban azonban a szerző elméleti tudása és elemzőképessége nyújt az olvasó számára maradandó élményt.

Mányoki Endre

Alföldy Jenő: Kálnoky László.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 190 l. (Kortársaink)

A Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó Kálnoky első kötetének megjelenése (1939) Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Vas István indulásával esik egybe, de Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Rába György nemzedékéhez is szorosan kötődik, velük is rokon törekvésű, alkatú költő. Az ő életének is meghatározó élménye volt a háború, a háborús években történt megbetegedése, majd az ötvenes évek csendre kényszerítő eseményei. Évtizedekig alig publikált eredeti verseket, kitűnő műfordításaiért – eddig nyolc kötete jelent meg – kétszer kapott József Attila-díjat. A hatvanas évek végétől azonban költészete is új virágzásnak indult, s három eddigi kötete (*Lángok árnyékában*, 1970; *Letépett álarcok*, 1972; *Farsang utóján*, 1977) a mai magyar költészet legkiválóbb alkotói között biztosít helyet számára. A kismonográfia végre szélesebb körben is megismerteti a közönséget a kivételes formaérzékű, gazdag képzeletű, betegségeit lírai témaként megjelenítő, a magyar és európai költészet legjobb hagyományait folytató költővel. „Kálnoky célja nem az önmegvalósítás, hanem a mű megvalósítása” – állítja Alföldy, a fiatal kritikus és irodalomtörténész, s ezt a tételt bizonyítja monográfiájában az életrajzi adatok, pályakép megrajzolása után. Egyenként vizsgálja a köteteket, nagy rokonszenvvel, elismeréssel és filológiai alaposággal emelve ki belőlük a legszebb alkotásokat, ezeken mutatja be Kálnoky képalkotó művészetét, metaforáit, jellegzetes stílusát; ezeket a verseket elemzi, értelmezi. Értékeli az ironikus, groteszk vonásokat is, idéz a Kálnokyról szóló kevés számú kritikából, párhuzamokat mutat ki egyes világirodalmi alkotások és Kálnoky néhány verse között. Nemcsak az eredeti

verseket, hanem a legkiválóbb műfordításokat is vizsgálja, közérthető stílusban, alaposan bontja ki Kálnoky poézisának szépségeit, értékeit.

R. T. O.

Almási Miklós: Kényszerpályán.

(Esszék és tanulmányok). Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 436 l. (Elvek és utak)

A szerző az elmúlt öt-hat év terméséből válogatta a kötetben olvasható tanulmányokat. A világirodalom néhány alakjáról rajzolt portré (O'Neill, Beckett, Garcia Marquez) az ábrázolás, a világkép és a művészi üzenet különböző lehetőségeit vizsgálja. Adorno, Marcuse és George Steiner egy-egy művén keresztül próbál megoldást találni egész gondolkodói pályájuk alapvető ellentmondásaira. Kimondatlanul is velük szemben állnak azok a tanulmányok, amelyeket Lucien Goldmannról, Lunacsarszkijról és Lukács Györgyről írt. Az utóbbiban az *Esztétikát* vizsgálja a későbbi *Ontológia* tükrében. Almási szerint ez alapján lehet megérteni a művészi szféra ontológiai összefüggéseit, amit Esztétikájában csak igen vázlatosan fejtett ki (például a meghatározatlan tárgyiasság; műélvező és mű viszonya stb.).

A kortárs magyar irodalom két alkotójának példáján is analizálja a „groteszk” jelenségét. Az *Örkény István*ról írt rövid pályaképben nyomon követi a „módszer” kialakulását, „sűrűsödését” (az *Időrendben* című kötet kapcsán), megfogalmazza modelljét, kutatja mozgását, hatását (a drámák alapján). Hasonló nézőpontból elemzi *Csurka István* *Ki lesz a bálánya?* című drámáját is.

A valóságábrázolás egészen más módszerét követi nyomon *Kertész Ákos* Makrájáról írt tanulmányában. Korszakalkotó műnek tartja, a régen várt munkásregénynek, de ami másról tudósít, „mint amit szerettünk volna”. Makra – Almási szerint – erkölcsi, emberi autonómiájáért harcoló hős, akinek tragédiája az, hogy a tisztesség, amihez ragaszkodik, egy korábbi világból való.

*Déry Tibor*ról szóló írása az utolsó periódus műveivel – főleg az *Ítélet nincs*-csel foglalkozik. Érdekes gondolata, hogy a memoárban megrajzolt önportré valójában egy történelmileg hiteles művésztípus, akire a Lukács György által kifejtett „partizán viszony” a jellemző.

Nagy László összegyűjtött versei kapcsán megkísérli megfogalmazni a költőre jellemző „szómágia” és magatartás mibenlétét.

A kötet – különösen a magyar rész – elvi összefoglalásának tekinthető *Aczél György* könyveiről (*Szocialista kultúra – közösségi ember; Egy elmaradt vita helyett*) készült méltatása. Kiemeli benne, hogy a szerző „elsősorban politikusként nézi és ragadja meg a kultúra jelenségeit, fejlődéstendenciáit – de mindenekelőtt kérdőjeleit. Sőt: mint politikus, maga tesz fel újabbakat”.

Katona Imre

Anonymus: Gesta Hungarorum.

Hasonmás kiadás. Fordította és jegyzetekkel ellátta Pais Dezső, a bevezető, a térkép és a jegyzetek kiegészítése Györfly György munkája. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 172 l. (Bibliotheca Historica)

Ennek a remek kiadványnak – melynek tipográfiai megformálása *Szántó Tibor* érdeme – minden szépsége ellenére bibliofil jelentősége másodlagos. Fontossága elsősorban tudománytörténeti, ezen a területen is szintetikus volta. Egyrészt újfent meg-

őrzésre érdemesnek ítélte *Pais Dezső* klasszikusan szép Anonymus-magyarítását, másrészt a szükségszerű korrekciókat, az Anonymus-filológia újabb fejleményeinek összefoglalását *Gyórfy Györgyre*, napjaink magyar medievisztikájának egyik legkarakteresebb egyéniségére bízta. A tudománytörténeti múlt és jelen szépen harmonizál ebben a könyvben.

Pais Dezső Anonymusa idestova félszáz éves, de a fordítás ízei, enyhe archaizációja, találó szinonimaválasztása, magyarossága semmit nem gyöngült meg az időben, és jegyzeteinek java sem tűnik avultnak.

Gyórfy bevezetője az Anonymus-kutatás markáns összefoglalása és a szerző koncepciójának jelzésszerű bemutatása. Hogy felfogását és eredményeit a szaktudomány nem minden ponton osztja, az természetes, az az Anonymus-filológia jellemző vonása, amely egyenes következménye a mű titokzatosságának és magában való egységének. Gyórfy koncepciójában valószínűleg a következetes topográfiai évrendszer a legkorszerűbb és leghatásosabb.

Ez a szép könyv tehát nemcsak a geszta elegáns latinságával és választékos magyar fordításával ajándékozta meg az olvasót, hanem bepillantani engedti a probléma százados viták szabdalta terepére is.

Alexa Károly

Apáczai Csere János: Magyar Encyclopaedia.

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a magyarázó jegyzeteket írta Szigeti József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 528 l.

A könyv Apáczai Csere János születésének 350. évfordulójára készült, igaz, 1975 helyett csak 1977-ben jelent meg. Szigeti József *Az élő Apáczai Csere János* című nagy tanulmányának elején az Apáczai-kutatás kérdéseivel kapcsolatban megszívlelendő módszertani fejtegetéseket ad közre. Hangsúlyozza, hogy „a mához szóló üzenet” kibontása helyett a kor pusztá felidézése éppúgy félrevezető, mint a külföldi kortársakhoz való hasonlítás. Ez utóbbi módszer következménye volt, hogy „a hazai író az összehasonlításban alulmaradt, s éppen az nem derült ki, ami a *sajátos, eredeti* benne...” Szigeti szerint Apáczai esetében az lehet a kiindulópont, hogy az író a hazai viszonyok között hogyan alkalmazta, miként fejlesztette tovább a Nyugaton már hódító útra indult fejlettebb ideológiát, új eszményeket.

Ami Apáczai „vezéreszméjének” kialakulásában rendkívül fontos, ahhoz a *Magyar Encyclopaedia* szerzője a nyugati, fejlettebb társadalmak tanulmányozása révén jutott. (Persze hiba lenne, ha Apáczai gondolkodói eredetiségét csak egy pillanatra is megkérdőjeleznék. Szigeti külön fejezetben bizonyítja később az író „önálló gondolatrendszerét”.) Ez a „vezéreszme” pedig Szigeti szerint a következő: „iskolákat állítani, ahol anyanyelvén tanulja a diák a régi tudományok mellett az *újakat is!* Ez az ész fejlesztésének hatékony eszköze Erdélyben!” Az elmaradt társadalmi viszonyok között az új tudományok elfogadtatása, „a gondolkodás átfarmálása” a fő feladat. Az új tudományok jelentőségének hangoztatását Szigeti az Apáczai által többször is emlegetett harccal, „az elmaradottság minden formájának leküzdésével” hozza összefüggésbe, a logika előtérbe kerülését pedig a gondolkodás megreformálására való törekvéssel magyarázza.

Külön fejezetben foglalkozik Szigeti Apáczai gondolatrendszerének önállóságával. „...az Encyclopaedia nem találmokra összeszedett ismerethalmaz, hanem már a hazai szükségletekhez *alkalmazott* ismeretanyag.” Apáczai eljutott addig a felismerésig, hogy természet jelenségeinek vizsgálatánál nem a hit az irányadó. Az, hogy a hit autoritása mellett létezik az ész autoritása is (ez utóbbinak önállóan kell föltárnia a természeti

törvényeket), a teológia egyeduralmának megkérdőjelezését jelentette. A gyulafehérvári beköszöntő beszédet és a kolozsvári beköszöntőt részletesen elemzi Szigeti József, s közben Apáczai gondolatrendszerének elemeit is fölvázolja. A két nevezetes beszéd azt mutatja meg, „*hogyan alkalmazta Apáczai a hazai viszonyokra a mások által feltárt igazságokat. Innen kitűnik, hogy a hit és a ráció szférájának szétválasztása és elkülönítése gondolatrendszerének sarkalatos pontja...*” – állapítja meg Szigeti, s a gyulafehérvári beszéd kapcsán a mű gerincét alkotó tudománytörténeti visszaillesztést magyarázza, a kolozsvári beszédnél pedig a szerző „kelet-európai karteziánizmusát” világitja meg.

A Magyar Encyclopædia mostani sajtó alá rendezésénél – természetesen az 1959-ben, a Magyar Klasszikusok sorozatban megjelent szövegre és a kritikai kiadásra (1959, 1961) támaszkodva – az 1653-as kiadáshoz való minél nagyobb hűség volt a cél.

Olasz Sándor

Arany János: A magyar irodalom története rövid kivonatban.
Magyar Helikon, Budapest, 1977, 114 l. (Bibliotheca Historica)

Arany János műveinek kritikai kiadásában eddig is olvashatta ezt a munkát, aki az 1911-es első kiadáshoz nem jutott hozzá, azonban igazán közkinccsé csak most, ezzel a megjelenéssel válhat a magyar irodalomtörténetírásnak ez a mindössze száz oldalnyi kis remeke, amelyet a Bibliotheca Historica sorozatban tett közzé a kiadó a nagy költőhöz méltó külső kiállításban. A tanulmány *Toldy Ferenc* irodalomtörténeti összefoglalásának kötetét felhasználva adja közre a magyar irodalom történetének rövid kivonatát négy fejezetre osztva: Ókor (1000-ig), Középkor (1000–1526), Újkor (1526–1772), Legújabb kor (1772-től az 1850-es évekig). A könyv megírására Arany nagykörösi tanársága idején vállalkozott, hogy középiskolás diákjainak ennek alapján tarthassa meg óráit, de a mű túlnő az egykori irodalomórák segédeszközi mivoltán, ebben is a kivételesen nagy szellem tudása, szerkesztőkészsége, lényeglátása, biztos ítélőképessége, nyelve készíti bámulatra az olvasót. (Természetesen a mai irodalomórákon is kitűnően használható segédeszköz maradt.) Némely tekintetben Arany álláspontját, megállapításait bővítették az azóta folytatott nyelvészeti, történeti kutatások, több adattal rendelkezünk nyelvemlékeinkről, a kódexekről, művelődéstörténeti korszakokról, egészében azonban nagyszerűen foglalja össze a leglényegesebb mozzanatok, jelentős műveket és alkotókat valamennyi korszakból. Nagy elismeréssel ír sok más költő között *Csokonaitól*, a felvirágzó folyóiratirodalomról, *Vörösmartyról*; és ő az első, aki *Petőfi* költészetét így értékeli: „Petőfi nemcsak a magyar nemzet, de az egész világ legjelentékenyebb költői közé tartozik.” A kortársi irodalom felosztása, minősítése a legérdekesebb fejezetek közé tartozik: egyetlen ítélete sem bizonyult tévesnek, valamennyi elmarasztaló és dicsérő véleményét igazolta az idő. Babits így írt erről a könyvről: „...Meglep bennünket a rendkívül gondos tömörség és szabatosság, mely minden mondatát jellemzi. Ez is művészet, a legérettebb logikai művészet.”

R. T. O.

Arany János: Kapcsos könyv.

Hasonmás kiadás. A kísérő tanulmányt Keresztury Dezső írta. Magyar Helikon – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 112 + 30 számozatlan l.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában őrzött Kapcsos könyvet az *Ősziek* megírásának 100. évfordulóján hasonmás kiadásban jelentette meg a Magyar Helikon és az Akadémiai Kiadó.

Ez újabb kiadás utószavában Keresztury Dezső – eltérően az 1962-es első hasonló kísérő tanulmányát író Sötér Istvántól – nem az Őszikékkal és Arany Nyugat-elsőfutár-mivoltával foglalkozik, hanem magával a könyvvel, abban az értelemben, hogy mint kézirat, mit árul el létrejötté kapcsán alkotójának lelki állapotáról. Miután röviden ismerteti a Kapcsos könyv sorsát az ajándékozástól (Gyulai Pál 1856) az Akadémiai Könyvtár kéziratárába kerüléséig (1953), felhívja a figyelmet arra, hogy a hasonló nem képes érzékeltetni azt a fontos tény, hogy Arany az eredeti lapok egy részét kivágta, márpedig éppen azok hiánya is szolgáltathat fontos adatokat a filológus számára.

A szabadságharc bukása utáni politikai nyomás készítette Aranyt az 1856-ban megjelent *Kisebb költemények* alapjául szolgáló kéziratot könyvének erős megcsonkítására; ebben az értelemben a Kapcsos könyv a Kéziratok folytatásának tekinthető, jóllehet néhány vers kéziratának tanulmányozása már nem külső beavatkozástól való félelemre enged következtetni. Ma már szinte megállapíthatatlan, hogy az 1857 és 1865-ös dátumok között kivágott egész tömbnyi lap mely verseket tartalmazta. Bár Arany a „...könyvet hóna alá fogva indult” sétálni, a beírt versek többnyire tisztázatok, jóllehet sokféle javítással és magyarázattal ellátva. A bejegyzések (számozás, utasítások) a sajtó alá rendezés szándékáról árulkodnak.

Keresztury teljes terjedelmében beveszi tanulmányába a *Bonczék* című verset, mely dátum szerint a *Népdal* és a *Végpont* közé sorolható, mivel eredetileg a Kapcsos könyvből kivágott versnek tekinti. Végezetül a *Kozmopolita költészet* című vers egyes sorainak változatait ismerteti, megjegyezve, hogy a „...szöveg utolsó strófájának határozott, sőt dacos visszajavítása abból az időből származhat, amikor a vers körül már kitört a vita”.

A tanulmányban a *Tölgyek alatt* c. költemény megjelenési ideje – minden bizonnyal sajtóhiba következtében – a helyes dátum 1878 helyett tévesen 1868.

Gebri Mária

Arató Endre: Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből (1918–1925).
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 444 l. (Elvek és utak)

Könyvének megjelenését nem sokkal élte túl Arató Endre történészprofesszor. Így hát sajnos nem is várhatjuk tőle már a szlovákiai magyarság történetének megírását. E kötetében olvashatjuk az összegező vállalkozás kezdő fejezeteit, rendszeres áttekintést a nemzetiségi sorba került népcsoport első világháború utáni történetéről, ezt egészítik ki a kötetben szereplő tanulmányok és könyvkritikák, melyeket ugyanez a téma kapcsol egymáshoz.

Hatvan éve élnek viszonylag jelentős számú magyar nemzetiségi csoportok a szomszédos országokban, helyzetük, viszonyaik gyakran szolgáltattak alapot nacionalista politikai törekvésekre, a szomszéd népekhez fűződő kapcsolatainknak azonban kétségtelenül jelentős tényezői. Történeti feldolgozásokban is természetesen sűrűn szerepel a kelet-európai nemzetiségi kérdés közelmúltja. A legtöbbször mégis ez a problémakör csak más kérdések kapcsán – például államok külpolitikai viszonyai tárgyalása során – kerül előtérbe. Ezért tarthatjuk igen jelentősnek Arató Endre munkáját, befejezetlensége ellenére. A kötet első része szisztematikus nemzetiségtörténet az első csehszlovák köztársaság korszakáról. Nem kerüli ki a szerző a kényes kérdéseket, némelykor szinte borotvaélen táncolva a magyar és a szlovák nacionalizmus elfogultságai között. A könyv második felébe konkrét művekre reflektáló kritikai írások

kerültek. A szlovák nemzeti felkeléstől, a jogfosztottság évein keresztül, a cseh–szlovák föderáció koráig pásztázza így át a nemzetiség sorsát érintő eseményeket, természetesen művek – tudományos munkák – ürügyén, és nem a kisebbség életének, körülményeinek belső logikája szerint.

Arató Endre higgadt elfogulatlansága a kelet–európai történelem egy igen fontos, de elhanyagolt fehér foltjának megismerését teszi lehetővé.

K. Gy. Cs.

Babits Mihály: Arcképek és tanulmányok.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 447 l.

Ez a könyv az 1959-ben megjelent *Babits Mihály Válogatott Művei* (Szépirodalmi Könyvkiadó), valamint a *Könyvről könyvre* (Magyar Helikon, 1973) és a *Babits Adyról* (Magvető, 1976) című kiadványokkal együtt még az életmű-sorozat elméleti írásokat tartalmazó kötete előtt csaknem teljessé tette azt a képet, melyet Babits esszé- és tanulmányírói munkásságáról – a szórványos napilap- és folyóiratközlések miatt – a nagyközönség magának kialakítani mindeddig aligha tudott. Olyan írásokat tartalmaz tehát ez a kiadvány, melyek kötetbe összegyűjtve mindeztidáig nem jelentek meg, sőt, olyat is, mely itt lát először nyomdafestéket (*Politika és Irodalom*).

Az *Arcképek és tanulmányok* írásai, éppen a válogatás „leletmentő” jellege miatt, nem alkotnak koncepciózus tematikai egységeket, annak ellenére, hogy a könyv – inkább formailag, semmit lényegileg – két fejezetre oszlik. Az első, melynek címe *Irodalom és társadalom*, az átfogóbb igényű, többnyire nem tisztán irodalmi indítatású műveket foglalja magába, míg a második rész (*Arcképek, bírálatok*) Babits kritikusai munkásságába enged betekintést. Mindkét egység tagjai szigorú időrendben követik egymást; ezt a tematikai elrendezés helyett a belső, a lényegi forma, tehát Babits gondolkodásának, világ- és irodalomszemléletének az olvasó előtt kirajzolódó íve biztosítja.

Teljes képet adni a kötetben közölt tanulmányokról-kritikákról azok nagy száma miatt lehetetlen (a két rész összesen hetvenkilenc írást tartalmaz). Inkább megkíséreljük felhívni az olvasó figyelmét néhány különösen fontos és érdekes cikkekre. Az első rész kétségtelenül egyik legérdekesebb dolgozata az *Istenkáromlás*, mely nyomtatásban először 1974-ben jelent meg a Magyar Izraeliták Országos Képviselői 1973/74-es *Évkönyvében*, s mely Babits tervezett védőbeszédét tartalmazza a *Fortissimo* című vers miatt ellene indított bírósági eljárás ügyében. A tárgyalásra végülis nem került sor, a vádat, feltehetően Babits egyik tanítványának közbenjárására, elejtették.

Hasonló kuriózum a *Békekiáltvány*, mely megírásához képest szintén igen későn, 1945-ben jelent meg a *Magyarok* című folyóiratban. Babits célja ezzel a memorandummal az volt, hogy a magyar szellemi élet prominens képviselőit megnyerje a háborús készülődés elleni tiltakozás ügyének. A terv, elsősorban egyes személyiségek húzódozása, illetve elutasító magatartása miatt, kudarcot vallott.

Több cikk foglalkozik a *Nyugattal* (*A Nyugat és az akadémizmus*, *A Nyugat régen és most*, *A Nyugat és a nyugat*), valamennyi írás programatikus jellegű: a folyóirat helyzetét, feladatait és művészi-politikai célkitűzéseit, programját fogalmazza meg bennük a főszerkesztő Babits. E témához kapcsolódnak szorosan azok az esszék és vitacikkek is, melyek az irodalom, az európai és hazai művészet helyzetét általában tárgyalják. Közülük is kiemelkedik érdekességében és Babits irodalomszemléletét is illeto jelentőségében a *Nemzetközi ankét a költészetről* című hozzászólás, mely nem

más, mint a Népszövetség Institute International de Cooperation Intellectuelle nevű szervezetének az európai költőkhöz intézett körkérdésére adott Babits-válasz.

A korszak igen lényeges (az ismert politikai okokból a kormány által is állandóan napirenden tartott) kérdése volt a magyarság-probléma, mely a haladó értelmiség szellemi életében is kulcsszerepet játszott (indukálta többek között a falukutató mozgalom országossá terebélyesedését is). Babits maga is számos cikket szentelt ennek a témának. E gyűjtemény ezek közül az *Elfogyott a magyarság?* (reflexió Illyés Gyula *Pusztulás* című művére) és *A magyar jellemről* című írásokat tartalmazza.

A második rész irodalomtörténeti érdekességei közül kiemelkedik a Lukács Györgyről írt *A lélek és a formák* című kritika, amely a Babits–Lukács viszonyt 1910-ben, a cikk írásának idején – az értékek elismerését illetően – még problémamentesnek mutatja. A többi recenzió és rövid tanulmány jelentős része az európai irodalom múltjából és jelenéből meríti témáját, s ilymódon mintegy előtanulmányul szolgál *Az európai irodalom történetéhez*. A magyar irodalmi indíttatású írások szinte kizárólag kortárs írók műveire reflektálnak, s ez arra utal, hogy Babits tervei között magyar irodalomtörténeti munka nem szerepelt.

A kötetet a szerkesztő, *Gál István* által összeállított jegyzetapparátus teszi még teljesebbé, gazdagabbá.

Mányoki Endre

Babits Mihály összegyűjtött versei.

Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: *Belia György*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 715 l.

A Babits Mihály életművének kiadását felvállaló *Babits Mihály művei* című sorozatot az összegyűjtött versekkel indította útjára a kiadó. A jelen kötet már valóban joggal viseli az *Összegyűjtött versek* címet, mert az eddig megjelentek közül ez tartalmazza a legtöbb Babits-verset. A cenzúra által betiltott vagy csak részben engedélyezett versek mellett ugyanis félszáznál több olyan költeményt is közöl, amely vagy csak folyóiratban látott napvilágot, vagy pedig kéziratban maradt!

A gyűjtemény szerkezete a Babits által sajtó alá rendezett 1937-es gyűjteményes kötet felépítését követi, abban a kötet- és ciklusbeosztásban, amit Babits véglegesnek tekintett, s ezt egészíti ki a *Jónás könyve*, a *Jónás imája*, és a *Hátrahagyott versek*. Ez utóbbi a versek keletkezése, illetve első közlésük időrendje alapján sorolódott együvé. Három vers és néhány versrészlet kivételével így már minden publikált vers szerepel a gyűjteményben.

A versek számának megszorítása mellett a kötet másik hasznos újonsága, hogy az egyes versek után közli – amennyiben megállapítható – a keletkezés időpontját, a mutatóban pedig az első közlés helyét és idejét. E rendkívül fontos információkkal, illetve az eddig publikálatlan versekkel egyaránt sikerült Babits-képünket teljesebbé, árnyaltabbá, sokszínűbbé, lírai életművét pedig tudományos feldolgozásra alkalmasabbá tenni. Ehhez hozzájárul az is, hogy – elvégezvén egy leendő kritikai kiadás alapmunkálatait – a sajtó alá rendező *Belia György* a versek szövegét a variánsok és Babits sajtóközvetési javításainak figyelembevételével, helyesírási sajátosságainak megőrzésével tette közzé. Így válik e hatalmas ívű költő-pálya eddig soha nem tapasztalt mértékben áttekinthetővé, s ezáltal tűnik fel a maga teljességében: 1901-től 1941 tavaszáig, amikor a költő „már csak testben élve, már csak egy nyaláb testi fájdalom”.

Jankovics József

Balassi Bálint összes versei, a versek helyreállított eredeti sorrendjében.

Közzéteszi: Horváth Iván. In: *Tanulmányok*, 9. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének kiadványa. Újvidék, 1976. /1977./ 151 l.

Horváth Iván budapesti irodalomtörténész e kiadásban realizálta korábban felvázolt „eszményi Balassi-kiadás” koncepcióját. A kötet legfőbb újdonsága, hogy a verseket az eddigi kiadási gyakorlattal szemben nem a – véglegesen máig is tisztázatlan – kronológia alapján, hanem Balassi saját versciklusait rekonstruálva közli. Pontosabban azt a kötet-szervező állapotot, kötettervet veszi alapul, amely 1589 őszén fordulhatott meg a költő elképzelésében. (S amely nem vált valóra.)

Horváth Iván azon a Gerézdi–Klaniczay sejtésen halad tovább, mely – Rimay János közlésére támaszkodva – a *Maga kezével írott könyvének* 2×33 verse elé hipotetikusán még 33-at – Balassi istenes verseinek és zoltárparafrázisainak gyűjteményét – tételez fel. S mindezek elé a Szentháromság-himnuszok ciklusát.

Így a rekonstruált eszményi Balassi-kiadás szerkezete a következő:

Hymni tres ad Sacrosanctam Trinitatem
/Gyűjteményen kívül fennmaradt versek/
Az Maga kezével írt könyvéből
Valahány török beyt
/„Celia” versgyűjtemény/
Címnélküli versgyűjtemény

A szöveg közreadója nem veszi fel kötetébe – mint ismeretlen szerzőnek tulajdonított művet – az *Íme ez szívembe...* kezdetű verset, a függelékben viszont közli a maga kezével írt könyve 54. darabjának szerzői variánsát.

A szöveggondozás terén a kötet legfontosabb jellegzetessége a címek szerves tartozékaként kezelt, a maga kezével írt könyvben kapott sorszámnév, valamint néhány prozódiailag indokolt egybe- illetve különírás.

A versek ciklusonkénti közlése olyan információkkal gazdagíthatja Balassi-irodalmunkat, amelyek a kronológiai sorrend által rejtve maradtak volna.

A kötetet *Bori Imre* utószava zárja.

Jankovics József

Bán Imre. Személyi bibliográfia.

Kiadja a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. Szerkesztette és összeállította Szénássy Barnáné Ludányi Valéria. Debrecen, 1977. 24 l. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága, 8.)

A debreceni KLTE tanárainak munkásságát számon tartó sorozat Bán Imre 70. születésnapja alkalmából összegezte irodalomtörténetírásunk kiválóságának életművét. (A bibliográfia adatgyűjtése 1976. okt. 1-én zárult le.)

A személyi bibliográfia Bán Imre önálló művei, szövegkiadásai, bevezető tanulmányai mellett összegyűjtötte a róluk szakfolyóiratokban megjelent ismertetéseket is. A 205 tételben helyet kapott még a különböző vitafórumokon elhangzott hozzászólások, s a Bán Imre gazdag kritikai tevékenységét jelző kritikák, ismertetések jegyzéke. A Bán Imre tudományos munkásságát feldolgozó bibliográfiai füzetet névmutató egészíti ki.

J. J.

Bányai János: Könyv és kritika II.

Esszék, kritikák, jegyzetek. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1977. 256 l. (Symposion Könyvek 50.)

Bányai János irodalomtörténész, kritikus, az újvidéki egyetem magyar tanszékének a tanára; 1977-től a Híd főszerkesztője. Jelentős esszéírói, kritikai munkássága mellett a szépprózában (elbeszélések, *Súrlódás* című regény) is kísérletezett. Új könyve, a hasonló című, 1973-ban megjelent gyűjteményének (Symposion könyvek 37.) a folytatása.

Bányai Jánosnak, mutatja mostani kötetének vonulata is, kialakult kritikai arcéle van. Írásaiban különösen nagy szerepet szán a nyelvi megvalósulásnak, mint az irodalmat létrehozó legfőbb tényezőnek, noha a művek társadalmi irányultsága sem közömbös. Minden írásában, akárcsak mestere, Bori Imre, a jugoszláviai magyar irodalmat sajátos szellemi képződménynek és jellegzetes történelmi-társadalmi produktumnak fogja föl, s ahogy mondja könyvének előszavában, ennek *kritikai megítélésére* vállalkozik. Legfőbb megállapítása: „A nemzetiségi író létének teljes meghatározottságában nemzetiségi író.”

A *Könyv és kritika II.* négy fejezetre oszlik: *A „selfedetés” regényei; Bevezetés újabb költészetünk olvasásához? Kérdés(es) kritikánkról – Költészetünk élő hagyománya; Irodalmi helyzetkép 1975.* A kritikus, korábbi tanulmányköteteivel ellentétben, új könyvében csak jugoszláviai magyar írókat szerepeltet, illetve az ő munkásságukról, könyveikről ír. Kötetének szerkezeti rendje azt is megengedi, hogy egy-egy általa vizsgált szerző neve (például a több műfajban is publikáló *Domonkos Istváné* és *Tolnai Ottóé*), a róla írott tanulmány vagy kritika formájában, több fejezetben is fölbukkanjon. Bányai már kritikáinak címeivel is jellemez. Domonkos István *A kitömött madárjáról* írt elemzésének címe: *A regény látszatát keltő szöveg*, a Tolnai Ottó *Rovarházáéről* pedig: *Az improvizáció hatalma*. Gion Nándor *Testvérem, Joábja* út „a realista regény felé”, de a kritikus az író egy másik művével, az *Olyan, mintha nyár volna* című novelláskönyvével kapcsolatban a könnyed mesélés veszélyeire is figyelmeztet.

Bányai kritikai tablóján – igaz, ebben az is közrejátszik, hogy tőlük olvasható a több könyv – a Symposion-nemzedék első és második hullámának írói-költői foglalják el a fő helyet. Domonkos István, Tolnai Ottó, Gion Nándor, Brasnyó István, Koncz István műveiről írott recenziók mellett a fiatalabb alkotók, Böndör Pál, Podolszki József, Fülöp Gábor, Maurits Ferenc, Danyi Magdolna, Bognár Antal, Juhász Erzsébet kritikai bemutatása is megtalálható.

Igényes tanulmányok mérik föl a nemrég elhunyt Gál László (*„Nem hinni szörnyű hit”*), az önmagát következetesen alakító, keveset publikáló Ács Károly (*Írónia és grammatika*) költészetét; s az idősebb nemzedék: a költő Zákány Antal, a prózaíró Herczeg János, a ma már nem élő Majtényi Mihály és Szirmai Károly erénye és „hibája”, ereje és – némelykor – következtelensége is bemutatattik.

Az irodalomtörténészek-kritikusok, elméleti szakemberek munkáit elemző ciklusban Bányai – egy kis terjedelmű válogatás, a *Don Quijote útjai* kapcsán – Sinkó Ervin fölülmúlhatatlan példáját tette meg iránymutatónak (*A gondolkodó drámája*), azt is megmutatván, hogy az ő „korhoz kötött és abból fakadó individualitása” miként válaszolt a „konkrét történelem konkrét kérdéseire”. Itt olvashatunk még elemzést Bori Imre és a nemzedéktársak egész hada: Utasi Csaba, Végel László, Bosnyák István és Varga Zoltán tanulmányairól, esszéiről.

Az *Irodalmi helyzetkép 1975* fő gondolata: a jugoszláviai magyar irodalom a *szintézis időszakát* éli, erre utalnak a különféle antológiák és válogatások (*Különös ajándék, Versek éve 1975*), valamint az összegezést jelentő alapmű, Bori Imre új irodalom-

története (*Irodalmunk évszázadai*) is. A tanulmány, noha az időszak számos értékmegnyilvánulását, például Pap József költészetének (*Rendhagyó halászás*) élrekerülését is figyelembe veszi, a pillanatnyi helyzetképet a *kettősségben* rajzolja meg, melyet az összefoglalásra való törekvésen kívül a néhány éves késéssel jelentkező elsőkötetések irodalmi indulása jellemez.

Szakolczay Lajos

Baróti Dezső: Kortárs utlevelére.

Radnóti Miklós 1909–1935. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 505 l.

Az eleven, élvezetes stílusú Radnóti-monográfiát, illetve ennek első részét a bevezetőben Baróti Dezső *kísérletnek* és *esszének* nevezi. A műfaj megjelölése pontos: a szerző szándékolt szubjektivitására utal, „a közvetlen emlékezés lírájára”, mellyel Radnóti Miklós életét és életművét megközelíti. Az esszé-jelleg a kötet egészében mindenütt jelen van, a jól megválasztott idézetekkel kialakított fejezetcímekben épp úgy, akár a műértelmezésekben. A monográfia külön érdeme és érdekessége, hogy eddig publikálatlan versszövegeket is találunk benne.

A gyermekkor sajátos élményeit, élmény és mű összefüggéseit, a férfi egyfajta előképét a gyermekben épp oly részletességgel tárgyalja a szerző, akár a pályakezdés nehézségeit. Ez utóbbi esetben azonban az említett erős személyesség mintha a versek esztétikai értékének megvonására is kihatna: csak a versidézetekből – s nem azok értelmezéséből – érezhető, hogy e magasra ívelő költői pálya milyen mélyről, a verselő kamasz milyen szintjéről indult el.

Az eddig szakirodalom eredményeire és személyes emlékeire támaszkodva Baróti Dezső a fiatal költőt ért személyes hatásokat és olvasmány-élményeket is felvázolja, beillesztve a kép egészébe. Összefogott, miniatűr portrékat olvashatunk például a szegedi oktatók egyéniségéről, karakteréről (*Mészöly Gedeon, Dézsi Lajos*). Különösen szép *Sík Sándor* arcképe. Ki kell emelnünk azokat a részeket is, melyekben a szerző Radnóti költői törekvéseit a kortárs magyar és európai költészet irányáival veti össze. Baróti alkotáslélektani megfigyelései élesek, a versértelmezésekben nem törekszik a kizárólagosságra, az egyedül helyes vélemény jogára.

A monográfia szövegét nem kísérik lábjegyzetek, szerzője a kötet végén az egyes fejezetekhez kapcsolva közli a legfontosabb vonatkozó irodalom jegyzékét.

Baróti Dezső Radnótiról írott kötete izgalmas olvasmány: az 1935-ös esztendőig átfogó képet ad a költői pálya indulásáról és alakulásáról, s e kép az emlékezés és átélés erejéről, a szerző elemző érzékenységéről tanúskodik.

Szigeti Csaba

Barta János. Személyi bibliográfia.

Kiadja a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. Szerkesztette és összeállította Szénássy Barnáné Ludányi Valéria. Debrecen, 1977. 42 l. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága, 9.)

A KLTE Könyvtára személyi bibliográfia összeállításával köszöntötte a 75. születésnapját ünneplő Barta János professzort. Az 1976. június 1-én lezárt anyaggyűjtés sokirányú érdeklődést, hatalmas tudományos munkásságot regisztrál. Az egy híján négy-száz tétel felöleli e széles körű irodalomtudósi tevékenység minden területét: az önálló

művek, szerkesztések, sajtó alá rendezések, bevezetők s egyéb közlemények, könyvismertetések és kritikák számbavétele mellett felveszi a vitákat-hozzászólásokat s kitér Barta János fordítói működésére is.

A Barta János-bibliográfia magában foglalja a debreceni irodalomtörténész-profeszor önálló műveinek recepcióját visszajelző – szakfolyóirat megjelent – bírálatokat, valamint a füzetben szereplő névanyag mutatóját.

J. J.

Bata Imre: Veres Péter alkotásai és vallomásai tükrében.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 299 l. (Arcok és vallomások)

A sorozat 29. köteteként megjelent pályakép a XX. századi magyar irodalom történetének egyik legjelentősebb alakjáról készült első monografikus igényű munka. Különös jelentőségűvé teszi a vállalkozást Veres Péter életművének jellege: az a tény tudniillik, hogy a szépirodalom egyúttal a kor eszme-, ideológia- és politika-történetének is egyik főszereplője volt. A pályakép kétféleképp is érzékelteti ezt az összetettséget. Részint a tartalom szerkezeti arányai jelzik az életmű többszólalúságát (egyes fejezetei címűül a fontosabb művek címét választja – pl. *Az alföld parasztsága, a Számadás, a Szocializmus, nacionalizmus, A falusi krónika* –, máshol egy-egy életszakasz közéleti kötöttségét emeli ki – pl. *A politikus pályáival* – vagy éppen művészi törekvéseit hangsúlyozza – pl. *Az epika vonzásában*). Lényegesebb azonban az életmű bemutatásának és elemzésének – minden egyes fejezetre jellemző – módszerbeli komplexitása. Bata Imre sem az ideológust nem szorítja a művész fejlődésrajzában háttérébe, sem a szépirodalmi műveket nem fokozza le a politikus pályaképének illusztrációs anyagává; ugyanakkor érzékeltetni képes az egyes tevékenységi körök közötti kölcsönhatások változó irányát és intenzitását. Mégis – vagy éppen ezért sikerült a rendkívül heterogén „irodalomtörténeti matéria” mögött a mindvégig változatlan szociális programot és morális indulatot az egységes életmű eszmei fogalataként értelmeznie.

Bata Imre könyve – tárgyának természete és módszerének jellege folytán – tehát egyaránt érinti a történetírást s az irodalomtörténet problémáit. Veres Péter szellemi fejlődése ugyanis bármily kivételes jelenség volt is – a paraszti-népi forradalmiság fejlődéstörténetének egyszerre volt jelleménye, okozata s oka, katalizátora is. A pályakép végigvezeti az olvasót azon az úton, amelyen a népi baloldal művészképviselője a romantikus antikapitalizmustól a marxizmusig tett meg, s eközben vázlatos, de precíz képet ad a baloldal egészének rétegeztségéről is. Okkal kap hangsúlyt a könyvben Veres Péternek a progresszió két szárnyával való harmonikus kapcsolata: egyfelől *Gaal Gábor*, másfelől *Németh László* szerepe a harmincas évek közepén-végén politikusként is aktivizálódó parasztvezér pályáján. Bata elfogulatlanul elemzi a *Szocializmus, nacionalizmus* írójának, s vele párhuzamosan a népieknek a jobboldal felé tett tétova lépését, de pontos határvonalat is húz a paraszti jelleget mitizáló népiek sajátos nemzet-eszméje s a nemzeti szocialisták fasiszta ideológiája között.

A felszabadulás utáni évek „ideológiai terméséből” Bata Imre *A paraszti jövődől* c. írást emeli ki, amely – noha semmiképp sem tekinthető Veres Péter gondolkodói nagyságát reprezentáló műnek – éppen nyilvánvaló hibái, naivitása okán válhatott politikai jelentőségűvé. Ezzel az írásával nemcsak a kommunisták programjával került szembe, de elszigetelődött saját táborán belül is (Erdei Ferenc, Darvas József, Sarkadi Imre is bírálta érte!). Bata helyesen látja meg, hogy lényegében ez az „esemény” lökte a politika szférájából újra az irodalomba – mégha itt a szorosabban vett politikai indítékok feltárásával adós maradt is. Veres Péter szépirodalmi tevékenységével kap-

csolatban Bata kismonográfiája lényegében igazolja a szakirodalomban már általánossá vált értékelést. A két világháború között született művek közül a *Gyepsor* és a *Szűk esztendő* novelláit, a negyvenes-ötvenes évek terméséből a *Balog család* c. regényciklust (*Három nemzedék*) részesíti a legnagyobb figyelemben (az utóbbiról önálló elemzést is ad), legfeljebb – az általa remekműként számontartott – *A kellelten leány* c. regény nem kapott korábban kellő méltatást. A kötet zárófejezetei (*Népben, nemzetben gondolkodni, Az életrajz újraértelmezése, Zárszó*) nemcsak kronológiailag folytatják és teszik teljessé a pályaképet, de itt kísérli meg a könyv szerzője azt is, hogy totalitásában értelmezze a Veres Péter-jelenséget. Mint ahogy az idősödő íróban vált legszembeütőbbé a kivételes erősségű önképzés, önművelés szenvedélye, ezen a pályaszakaszon lehetett a legkönnyebben tettenérni Veres Péter szellemi-művészi tájékozódását a magyar s az európai kultúra történetében, s „bemérni” helyét is szellem-elődei s kortársai között.

Kulin Ferenc

Béber László: Debreceni érdekességek.

Válogatott írások Debrecen múltjából. Válogatta, szerkesztette és bevezette Bényei József. Debrecen, 1977. 276 l.

Béber László (1899–1974) debreceni újságíró, könyvtáros szülővárosa rég- és közel-múltjának kultúrtörténetét – néprajzi, színházi, építészeti emlékeit – dolgozta fel számos, szétszórtan megjelent cikkében, közleményében. A helytörténet kiváló ismerőjének írásaiból készült mostani válogatás irodalmi vonatkozásokban is gazdag, a helyi érdekeken túlmutató. Az *Írás körül* címet viselő ciklusban kaptak helyet irodalomtörténeti jellegű munkái, melyekben *Szabó Lőrinc, Gulyás Pál* és *Sarkadi Imre* ifjúságára, pályakezdő lépéseire figyel a szerző, valamint az *Ady-Társaság* történetének jobb megismeréséhez szolgáltat ismeretlen, vagy csak kevesek által ismert adalékokat.

J. J.

Benedek István: Benedek Marcell.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 668 l. (Tények és tanúk)

A népszerű *Tények és tanúk* sorozatban látott napvilágot Benedek István könyve édesapjáról, Benedek Marcellról, a kitűnő irodalomtörténész-íróról. A szerző így határozza meg célját: „Félrevezető volna, ha azt a címet adnám ennek a könyvnek: »Apám regénye«. Több és más akar lenni, életrajzon kívül korrajz is, a korrajzon belül kissé az irodalom egy szakaszának fejlődéstörténete, de úgy, hogy akarva-akaratlan kibontakozik belőle egy család életrajza, olyan családé, amely három nemzedéken keresztül eljegyezte magát az irodalommal”.

Benedek Marcell gazdag, termékeny életútja, sokoldalú irodalmi működése átível a századon: első műve, doktori disszertációja, (*A népköltészet hatása a XIX. század nagy magyar epikusaira*) 1907-ben; az utolsó, Arany Jánosról szóló könyv 1970-ben látott napvilágot, már posztumusz kiadványként. A szerző a pálya állomásait egyes művekkel (részletekkel) is illusztrálja; az olvasó ilyenformán nem csupán pályaképet és családregényt, de egy Benedek Marcell-breviáriumot is tart a kezében, s bepillantást nyerhet a regényíró, esztéta, a francia és magyar irodalom kitűnő ismerőjének s népszerűsítőjének műhelyébe.

A könyvet névmutató, s Benedek Marcell könyveinek jegyzéke egészíti ki.

Erdődy Edit

Benkő Samu: A helyzettudat változásai.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 447 l.

Nehéz feladatra vállalkozott a kiváló kolozsvári szerző, amikor művelődéstörténeti dolgozataiban egy megköthetőséggel terhes korban – a feudalizmus időszakában, Magyarországon – a polgári demokratikus forradalomba torkolló értelmiségi gondolkodás alakulásának fő tendenciáit, a helyzettudat változásait vizsgálta meg.

Elhivatottság, hűség, szabadság, haza... megannyi fontos kulcsszó a sorshelyzetet vállaló *Apáczai Csere János, Berzsényi Dániel, Orbán Balázs, Nicolae Bălcescu* és mindazok életében, akiket Benkő Samu ismeretlenül, vagy ismerősként „talpig hűségben” átélt sorsuk, munkásságuk miatt élénk állít.

Kritikus hangú megközelítés jellemzi a művelődési múlt kutatójának írásait, amikor *II. Rákóczi Ferencről*, az íróról, az önmegvalósításainak lehetőségeit Erdélyben kereső két *Bolyairól*, vagy az etatista hatalom szellemi kényszerével szembeszegülő csíki ifjúsági mozgalmak értékeléséről stb. szól. Szándéka azonban mindvégig az, hogy az emberit észrevegye a hivatását, küldetését vállaló és sorsot formáló életekben.

A művelődéstörténeti visszapillantások sorából kiemelkednek a *Kemény Zsimondról* írt gondolatösszegző tanulmányok (*Kemény Zsigmond műveltsége, A regény és történelem, Korigény és parancs*). Ezekben a munkáiban Benkő Samu annak az irodalompolitikus Kemény Zsigmondnak a hangját erősíti fel, aki regényeiben, esszéiben, nemzetiségi kérdésekről írott cikkeiben ugyanazt hangsúlyozza, amit nem felejt el egyik fejezet sem kimondani: a demokratizmus fontosságát, az esztétikai-etikai érték, a történelmi körülmény – helyzetfelismerés, az önmegvalósítás – közösségi érdek, a nemzeti – és nemzetiségi lét kérdésének helyes kapcsolatteremtésében.

A kötet nagy érdeme túl azon, hogy a kultúra, a tudomány nemzedékről nemzedékre szálló örökségét, a tudatban létrejött közérdek és önérdék egymáshoz való viszonyulását tapintja ki érzékenyen, nagyon sok elfelejtett munkát is számbavesz, újraértékel. Külön fejezetet szentel többek közt: *Beke Sámuelnek, Ormós Zsigmondnak, Sipos Pálnak* (az első magyar filozófiai esszé írójának), *Jakab Eleknek, Pesty Frigyesnek* stb.

Lényeges továbbá a könyv utolsó harmadában található tizenegy könyvismertetés mellett, a kitűnő jegyzetanyag. Ez utóbbiban nemcsak a felhasznált szakirodalom gazdag és pontos megjelölését kapjuk, hanem a kevesek előtt ismert Sipos Pál-esszé teljes szövegét, s Pesty Frigyes két levelét is.

A szerző jelen munkája a már korábban megjelent *Sorsformáló értelem* című művének gondolatvilágával rokon.

Hübert Ildikó

Bertalan Ágnes: Szabó Pál szívárványai.

Kiadja a Békés megyei Tanács VB Művelődési Osztálya, Békéscsaba, 1977. 163 l.

Szabó Pál két gyermeke közül leánya Bertalan Ágnes néven újságíró lett, cikkeken, tanulmányokon kívül több prózai művet is publikált. Ebben a kötetben édesapjáról írta meg személyes emlékeit, az író emberi portréját rajzolta fel nagy szeretettel, melegséggel. A több évig készült visszaemlékezések Szabó Pál életét idézik, megelevenítik mindennapjait, gondjait, örömeit, az első szerzői estek hangulatát, a sok-sok közéleti személyiséget, akiket otthonában barátként vendégül látott; a családi körben kifejtett nézeteket, gondolatokat. A csapongó, tág témakörű anyagot csupán az érzelmek szabályozzák, rendezik, nem követ a szerző sem kronológiai, sem egyéb sorrendet.

Bár Szabó Pál hatalmas önéletrajzi köteteiből a megírt jeleneteket, fordulatokat, találkozásokat, kudarcokat, a lényeges cselekedetek mozgatórugóit, háttérét a gyermekkortól egészen a beérkezett író számvetéséig többnyire ismerjük, mégis élményszerű ez az írás is, amelyből a sokszínű egyéniség érzelmevilágáról, kapcsolatairól tudunk meg apró, de hiteles és jellemző mozzanatokot. A szenvedélyes, áradó emlékfolyam inkább költeményhez hasonlítható, mint irodalomtörténeti adaléktárhoz. Azok, akik Szabó Pál regényeit vagy az író életútját kutatják, mégis hálásan fogadják majd Bertalan Ágnes eligazítását édesapja gazdag emberi-érzelmi-írói világában.

R. T. O.

Bibliografie československé hungaristiky za léta 1972–1974.

Sestavili a k vydání připravili Richard Pražák a Marta Romportlová za základní autorské spolupráce Františka Koukoly. Univerzita J. E. Purkyně. Filozofická fakulta. Brno, 1977. 166 l.

A csehszlovákiai hungarológiai kutatásoknak újabb bázisa van kialakulóban, Brno városában. Bizonyára nem túlzás mindenekelőtt *Richard Pražák* tevékenységét látni az eredmények mögött. Sokoldalú tudósi és szervező munkája nyomán igéretes fejlődés indult meg. A csehszlovákiai magyarságtudományi bibliográfia újabb kötete a brnoi J. E. Purkyně Egyetem Bölcsészettudományi Karának Közép-, Délkelet- és Kelet-Európa Történeti és Néprajzi Tanszékének kiadványsorozatában látott napvilágot. A sorozatot a tanszék Balkanisztikai és Hungarológiai Kabinetje jelenteti meg *Anyagok Közép- és Délkelet-Európa Történetéhez és Kultúrájához* címmel. A közel kétezer tételt tartalmazó bibliográfiát összeállítói hat részre osztották. Az első fejezet az általános rész (tudmánysszervezés, bibliográfiák, források, forrásfeltárás, módszertan). A második rész a magyar nyelvészetre vonatkozó adatokat tartalmazza, a harmadik pedig az irodalomtudomány – beleértve a magyarról csehre és szlovákra fordított irodalmi műveket is – adatait. A negyedik részben következnek a magyar történelemre vonatkozó tételek, az ötödikben a magyar vonatkozású néprajzi kutatás adatai, a hatodikban pedig a csehszlovákiai magyarsággal foglalkozó irodalom. A bibliográfia összegyűjtésekor figyelembe vették mind a csehszlovákiai, mind a magyarországi bibliográfiai földolgozásokat, továbbá a legfontosabb folyóiratokat (mintegy százhuszat) és a gyűjtéményes köteteket.

K. Gy. Cs.

Bitay Árpád: „...hogyan románok és magyarok jobban megismerjék egymást...”.

A bevezető tanulmányt írta és a szövegválogatást végezte Kovács Ferenc. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 240 l. (Testamentum)

A magyar–román művelődési kapcsolatok jeles kutatójának, Bitay Árpádnak (1896–1937) szerteágazó, gazdag munkásságát bemutató kötet bevezető tanulmányában Kovács Ferenc joggal idézi Gaál Gábort: /Bitay/ „...a magyar tudóstípus egészen új változatának volt a képviselője. /.../ Ezt az új változatot is, mint a többi, a történelem teremtette meg. A történelem, járásával, nemcsak új csapásokat vág, hanem új összefüggésekre hívja föl a figyelmet.” Kovács Ferenc adatok, tények sorát fölvonultatva érzékelteti a Gaál Gábor emlegette új történelmi szituációt, melyben Bitay „majdnem polihisztori” tevékenysége kibontakozott. Nyelvész, filológus, történész, irodalomtörténész és -szervező, sőt, tudományos ismeretterjesztő volt ő egy személyben.

A kötet a szerző sokoldalú munkásságából szinte minden tevékenységi területről izelítőt ad. A *Tanulmányok, cikkek, közlemények, ismertető írások, beszédek* cím alatt összegyűjtött munkák között részleteket olvashatunk Bitay egyik főművéből, az 1922-ben megjelent *A román irodalom összefoglaló áttekintéséből*. (Különösen a „latinos irányt”, s annak legjelentősebb képviselőit bemutató fejezet figyelemre méltó.) „Meg vagyok győződve, hogy az Ön munkája a tudományos mű értékén túlmenően, egy nagyon hasznos ügyet is fog szolgálni: azt ugyanis, hogy a románok és magyarok jobban megismerjék egymást.” – írta a román irodalomtörténet szerzőjének volt egyetemi tanára, Sextil Pușcariu. Ezt a közeledést, egymás jobb megismerését szolgálta Bitay *Rövid román nyelvtana* (1923) és a szerkesztésében megjelent *Román költők antológiája* (1928).

„Bitay az 1922-es évtől vállalkozik a kettős feladatra. Bemutatni az erdélyi magyarságnak a román kultúra legjelesebb képviselőit és tolmácsolni a románság felé a magyar kultúra értékeit.” – írja Kovács Ferenc. A román–magyar irodalmi kapcsolatokat feltérképező írásai (például: Gróf Széchenyi Istvánnak és apjának híre és egykorú ismertetése Romániában), összehasonlító irodalomtörténeti munkái mellett rendkívül fontos Bitay előadói ténykedése, a magyar irodalomnak nem magyarok számára történő ismertetése. (Bitay tizenöt éven át meghívott előadó volt Nicolae Iorga Vălenii de Muntei nyári szabadegyetemén.) Az olvasó megismerheti Bitay közéleti erőfeszítéseit, nyelv- és névtörténeti kutatásait is.

A kötet végén dokumentum értékű leveleket, a Bitay hagyatékában található leveleknek mintegy felét találjuk meg.

Olasz Sándor

Bojtár Endre: A kelet-európai avantgarde irodalom.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 158 l. (Modern Filológiai Füzetek, 29.)

Régi hiányt pótolott Bojtár Endre *A kelet-európai avantgarde irodalom* című könyvével. A művet nagy haszonnal forgathatja az érdeklődő, hiszen – ugyan számos mű jelent meg az avantgarde-ről hazánkban – ezek mindegyike mostohagyerekként kezelte a kelet-európai irodalmakat és művészeteket. Hogy ez a mellőzés mennyire igazságtalan, arra éppen Bojtár tanulmánya a bizonyíték.

A könyv két fő részre oszlik: az első rész a kelet-európai avantgarde történetével, a második ugyanannak jellemzésével foglalkozik.

A bevezető irodalomelméleti tanulmányban az irányzat fogalmát világítja meg a szerző, állításait részletes magyar vonatkozású bizonyítékokkal – többek között Forgács Antal, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Kassák Lajos, Kálnoky László, Német Andor, Tamkó Sirató Károly, Vas István és Weöres Sándor neve fordul elő – támasztva alá, melynek konklúziója: „hogy egy irodalmi irányzatot csak a morfológiai és a történelmi-társadalmi jellemzők együttesen jellemeznek, ...csak ennek figyelembevételével kerülhetjük el egy-egy jelenség semmitmondó, ’-isztikus’ megjelölését.”

A történeti részben Bojtár az avantgarde csoportjait öt nagy alegység, öt nagy áramlat: a dadaizmus, a futurizmus, az expresszionizmus, a konstruktivizmus és a szürrealizmus közös nevezőjére igyekszik hozni. Érthető, hogy a legrészletesebben azokkal a területekkel foglalkozik, ahol a legteljesebb az illető áramlat fejlődéstörténete, s bár munkája során összehasonlító módszerrel is dolgozik, mégis sajnálatra méltó, hogy a lehangorlóan gazdag tényanyagból oly kevés a magyar vonatkozású.

A második rész az avantgarde jellemzésével foglalkozik. Bojtár egyéni stílusa élvezetesség, a bőséges korabeli idézetek pedig érdekessé és hitelessé teszik a tudományos mondanivalót.

Szőnyi Etelka

Boreczky Beatrix: A magyar jakobinusok.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 234 l. (Magyar História)

A könyv tárgyválasztása és feldolgozási módja megfelel a Magyar História sorozat jellegének: a magyar történelem egy kiemelkedő eseményének, szakaszának bemutatása a történettudomány legújabb eredményeinek felhasználásával, de nem csak a szűkebb szakma számára. Boreczky Beatrix elkerüli az ilyen típusú munkákat fenyegető kettős veszélyt, a részproblémákba vesztést éppúgy, mint a túlzott egyszerűsítést.

A magyar jakobinusok szervezkedését háromféle viszonyrendszerbe helyezve, a 18. századi Európa, a Habsburg-birodalom és azon belül a magyar társadalom pillanatnyi helyzete figyelembevételével vizsgálja. A terjedelem szabta kereteken belül részletes, lélektanilag is elmélyült portrét rajzol a legfontosabb alakokról, *Martinovicsról* és *Hajnóczyról*. Hangsúlyozza a szabadkőművesség jelentőségét a szervezkedés előzményei között, de ezen túl is felhívja a figyelmet arra, hogy milyen komoly és (nálunk legalábbis) viszonylag kevésbé feltárt szerepe volt ennek a mozgalomnak a 18. század európai kultúrtörténetében. Kissé túl sommásan foglalkozik viszont a magyar jakobinusok két katejával, jóformán csak tartalmi ismertetésükre szorítkozik. A nagyszámú és jól megválasztott emlékirat-, napló- és levélrészlet mindig funkcionálisan illeszkedik a szövegbe.

A könyv 35 illusztrációt tartalmaz, nagyrészt korabeli metszeteket. A népszerűsítő jellegnek megfelelően jegyzetapparátusa nincs, ezt helyettesíti a korszakkal foglalkozó szakirodalom válogatott bibliográfiája, amely azonban meglehetősen szegényes.

Zentai Mária

Bori Imre: Szövegértelmezések.

Írások versekről, prózákról. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977. 241 l.

Bori Imre irodalomtörténész, kritikus, az újvidéki egyetem Magyar Tanszékének professzora, a jugoszláviai magyar irodalom hagyományának tudatosítója, irodalomszervező. Tanulmánykötetei, antológiái részben a jugoszláviai magyar irodalom tárgykörében fogantak, de tekintélyes hányaduk foglalkozott az avantgarde kérdéskörével (*Az avantgarde apostolai, A szecessziótól a dadaig, A szürrealizmus ideje*); könyvet írt Radnóti Miklósról, Miroslav Krležáról, kapcsolattörténeti tanulmányaiban a magyar irodalom szerb és horvát nyelvterülettel való találkozásait boncolgatta, az elsők között figyelmeztetett – külön könyvet szentelve a témának – *Nagy László* és *Juhász Ferenc* költészetének értékeire.

Új könyve sokirányú érdeklődésről, kutatóhajlamának tovább növekedéséről ad számot. A *Szövegértelmezésekben* Bori Imre nagyobb tanulmányai, a *Petőfi vershagyományáról*, a *Kassák-vers típusairól*, a *József Attila kis formái*, a *Déry Tibor kisregényeiről* című írásai mellé fölvette a különböző kiadványokban megjelent elemzéseit (Vasko Popa: *A kavics álma*), rádióelőadásait, és az újvidéki Magyar Szóban publikált olvasói jegyzeteit. Látható, a tanulmánykötet nem csupán a szakmának, hanem az olvasónak is készült. Bori pedagógiai hajlama különösen azokból az írásokból olvasható ki – s ezek nagy példányszámú lapban jelentek meg, illetve a rádió sugározta őket –, amelyekben egy-egy költemény, irodalmi műalkotás értékösszetevőit (létrejöttének körülményeit, az életműben – és a magyar irodalomban betöltött pontos helyét, más-más művekkel, alkotókkal való illeszkedését, találkozását) vizsgálja. A *Versék nyomában* című ciklusban hat ilyen elemzés olvasható: *Ady Endre: A Kalota partján*; *Babits Mihály: Fekete ország*; *Juhász Gyula: A tápai lagzi*; *Kosztolányi Dezső: Őszi reggeli*; *Tóth Árpád: Körüti hajnal*; *Füst Milán: Szellemek utcája*.

A *Jegyzetek versekről*, az értéket megvilágosító „olvasói töprengés” okán, egy antológia, a *Versék éve 1975* kiemelkedő vagy az elemző számára valamilyen szempontból érdekes, boncolásra méltó költeményeit vizsgálja – Gál László, Domonkos István, Ács Károly, Gulyás József, Tóth Ferenc és Jung Károly egy-egy művét. A *Két trip-tichon prózánkról* című tanulmányban szintén a jugoszláviai magyar irodalom értékei – ezúttal próza-értékei –, a költőként is ismert Brasnyó István *Tükrös Madonnája* és Németh István *Szomszédok vagyunk* című kötete derítettnek föl.

A Petőfi Sándor költészetének rétegeit kutató írások – a tanulmányíró szavaival – „a XX. századi magyar líra szemszögéből” íródtak. S azzal a céllal, hogy a nagy magyar költő életművének „rejtett”, olvasói szempontból még nem nagyon felfedezett értékeire (*Felhők*-ciklus) is fölhívják a figyelmet. A *Kassák-vers típusairól* című tanulmány a magyar avantgarde apostolának gyors ütemű „izmus-váltásait” vizsgálja – a dadaista-szürrealista költeményektől kezdve a konstruktív alkotásokig.

Szakolczay Lajos

Bornemisza Péter: Ördögi kísértetek.

Magyar Helikon, Budapest, 168 l. (Bibliotheca Historica)

Bornemisza Péter, a nagy humanista, protestáns prédikátor ötkötetes prédikációgyűjteménye IV. kötetének egy részét adta ki *Ördögi kísértetek* címen önálló műként, 1578-ban Semptén. Az anekdotagyűjteményt korabeli ismert, nevezetes olvasmányok (pl. Manlius könyve) anyagából, tanulmányai végzése és külföldi utazásai során hallott legendákból, esetekből, valamint a magyar urakról, főpapokról, a császári udvarról hallott elképesztő történetekből állította össze, nagy botrányt kelte ezzel. Bornemisza Péter írta az első magyar nyelvű drámát, az első hazafias éneket, a XVI. század irodalmának ez a műve is ragyogó alkotása: sokszínű, változatos, egyéni és szenvedélyes hangú, nyíltan vádolja benne az urak kapzsiságát, nemi eltévlyedéseit, lelketlenségét, a feudális társadalom romlottságát. Szókimondása, őszintesége, írói erényei a művet – Szekfű Gyula szerint – a század legérdekesebb társadalomtörténeti dokumentumává teszik. Több kutató foglalkozott már a mű forrásaival, élményanyagával, Bornemisza szemléletével, a mű céljaival, hatásával, a világirodalmi kapcsolódásokkal (pl. Schulek Tibor, Eckhardt Sándor, Trócsányi Zoltán, Nemeskürty István), a nagyközönség azonban az első kiadás (1578) és a betűhív 1955-ös kiadás óta most ismerkedhet meg először – szemelvényes, a mai olvasó által is könnyen követhető nyelvi formában – a többszáz éves szöveggel. A válogatás, a szöveggondozás munkáját *Nemeskürty István* végezte, értő utószóval és szómagyarázatokkal látta el a kötetet. Kár, hogy nem kaphatjuk meg a teljes szöveget, irodalmunk e kimagasló egyénisége és különösképpen ez a sziporkázó, szórakoztató alkotása igazán érdemes a mai olvasó figyelmére is.

R. T. O.

Bosnyák István: Ember a Forradalomban, ember a Soron kívül.

Vázlatok egy portréhoz II. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977. 465 l.

Már második könyvét szenteli Bosnyák István, a kiváló újvidéki irodalomtörténész Sinkó Ervin életművének. *Vázlatok egy portréhoz. Sinkó-variációk '63–73* (Újvidék, 1975) c. könyvében a Sinkó-oeuvre fölvetette etikai, esztétikai és életrajzi-politikai kérdések szintézisére törekedett, a mostani munkában – a szintetikus elvet az időrendi szem-

ponttal helyettesítve – az életmű 1916–1939 közötti szakaszát vizsgálja és elsősorban az életrajzi-politikai vonatkozásokkal törődik. (Bosnyák az előszóban utal arra, hogy „az etikai és a velük kapcsolatos alkotáslélektani és ars poeticaí tartalma” harmadik Sinkó-könyvébe, az Etika és forradalom Sinkó Ervin életművében munkacímekkel készülő monográfiába kerültek át.) Új könyvét Bosnyák „csonka életrajzi monográfiának” nevezi, ám csalódik, aki a „külső” életrajz tényeinek aprólékos tárgyalását várja. Szerzőnk a „benső” életrajzot próbálja – mintegy „az emberi alanyiség»anatómusaként«” – megvilágítani, s az említett perióduson belül (1916–39) sem a teljesség igényével foglalkozik Sinkó „benső életrajzával”. Bosnyák azonban használati utasítást is ad: pontosan megjelöli előző könyvének a mostanival párhuzamosan olvasandó fejezeteit.

A könyv első részében (Ember a Forradalomban) szerzőnk részletesen elemzi Sinkó Tanácsköztársaság alatti, „etikai indítékú” szellemi forradalmiságának pozitívumait és negatívumait. A balos moralizmus, az utópizmusra való hajlam mellett a reálpolitikai érzékről is bőven esik szó. A kecskeméti városparancsnok, a „poétadiktátor” „szociálpedagógiai módszerrepertoárjának” vizsgálatánál Bosnyák rámutat arra, hogy a pedagógizmus Sinkó egyik legjelentősebb gyakorlati tevékenységi formája volt 1919-ben. Sinkó – Lukács György nézeteivel egybehangzóan – vallotta: „A leendő új társadalomnak nemcsak gazdasági, tulajdonjogi és politikai/hatalmi tekintetben kell gyökeresen különböznie a régitől, hanem emberi, erkölcsi, szellemi tekintetben is...” Külön fejezetben tárgyalja a szerző Sinkó gondolatrendszerének utópisztikus jellegét, a proletárforradalom valósága és az etikai igényesség „előrefutottsága” közötti kontrasztot.

Az Ember a Soron kívül című második részben Sinkó krisztianizmusáról, annak háttéréről is képet kapunk. Bosnyák „a Világforradalom káprázattá foszlását” említi itt előidézőként. At „egyházatlan krisztianus” eszményeit azonban 1927 táján fölváltják a Senkiföldjén, a „gazdátlan világ” peremén, a permanens világháború tudatával vergődő ember gyötrelmei. A Senkiföldje az „abszolút hontalanságot” jelentette Sinkó számára. Nem találta helyét: Bécs és Graz éppúgy idegen neki, mint Moszkva. A minden közösségből kitaszított ember viszont vágyódik a közösség után. „Ami azonban e *külső* passzivitás és antiheroizmus *mögött* zajlik s alkotóilag megtestesül, azt csakugyan nem lehet másnak, mint emberien-hősies küzdelemnek nevezni.” – írja Bosnyák. A „közösségi, mások után sóvárgó individualizmus” a „tett-nosztalgiaától a tett-kényszerig” juttatja el Sinkót. Az *Optimisták* és a *Tizennégy nap* szerzője rádőbben arra, hogy „a nem-cselekvés alibije: az írás mint tettpótlék”. Ez a felismerés aztán döntő fontosságú lesz abban, hogy a Soron kívüli ember ismét beáll a Sorba. Ezt a fordulatot csak gyorsítja a fenyegető, az embert politizálásra kényszerítő fasizmus is.

A szerző könyvének végén egy „agitatív rendeltetésű” függelék (A palackposta érkezése, avagy jegyzetek Sinkó Ervin nehéz honfoglalásáról) közöl, a teljes Sinkó-életmű kiadását szorgalmazza. Ugyanakkor egy kivételesen gazdag életmű irodalomtörténeti helyét, a magyar és a horvát, a jugoszláviai és a romániai magyar irodalomhoz fűződő szálait is megjelöli. Nemzetközi szempontból az Október- és a Monarchia-élmény mellett Bosnyák egy harmadik jellegzetességet, „a sztalinizmus európai létélményének” kifejezését említi. S létezik egy „nemzedéki-tematikai-irodalomföldrajzi” szempont is, mely Sinkó munkásságát „az 1919-es magyar forradalmi irónemzedék magyar és nem magyar nyelven művelt nemzetközi, az európai haladó és baloldali sajtó-organumokban létrejött emigrációs irodalomhoz” kapcsolja.

A Csallóköztől a Bodroghöz.

Válogatta és az előszót írta Zalabai Zsigmond. Madách Kiadó, Bratislava, 1977. 319 l.

1948 februárja sorsdöntő változást hozott a csehszlovákiai magyaroknak: jogot és egyenlőséget a diszkrimináció évei után. A szülőföldről szóló irodalmi antológia Február harmincadik évfordulójára készült. Nyolc tájegységet mutat be a kötet – a Csallóközt, a Mátyusföldet, Komáromot és környékét, a Garam mentét, az Ipoly vidékét, Gömört, Kassát és környékét, valamint a Bodroghöz – a legjobb szlovákiai magyar írók műveivel, vallomásaival. Tájegységek szerint vonul föl a nemzetiségi irodalom, sokszínű mozaikot nyújtva tájról és emberről, a szlovákiai magyarságról. A verseket, novellákat esszék és szociográfiák követik, ökonomikus szerkesztésben. Befejezésül két írást olvashatunk szlovákiai magyar „sorskérdésről”, Gyönyör József *Nemzetiség és anyanyelv* című tanulmányát, illetőleg Fábry Zoltán *Nincs elveszett pont* című posztumusz üzenetét.

K. Gy. Cs.

Csanda Sándor: Szülőföld és irodalom.

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1977. 259 l.

Három nagy témakörrel szóló tanulmányait, esszéit gyűjtötte egybe a pozsonyi magyar irodalomtörténész. Kötetének első – terjedelem tekintetében legnagyobb – részét a régi magyar irodalom felvidéki kapcsolatait bemutató írások alkotják. A csehszlovákiai magyar irodalom múltjának és jelenének néhány lapját mutatja be az olvasóknak a könyv második része. Végül a befejező harmadik rész témája: a kelet–közép–európai irodalmak kapcsolatai.

Ismeretes, hogy a XVI. és XVII. században a mai Szlovákia területén – az egykori Felső-Magyarországon – elsőrendű fontosságú központjai voltak a magyar kultúrának. Irodalmunk kiemelkedő jelentőségű alkotói születtek, éltek és működtek ezen a területen. Csanda ezeket a hagyományainkat veszi sorra a Nyitrán fölfedezett első magyar nyelvű könyvtől, a Jókai-kódextől kezdve *Tinódin*, *Bornemisza Péteren* keresztül *Gyöngyösi Istvánig*. Természetesen más típusú kapcsolatról van szó a felvilágosodás korának vagy a reformkor íróinak esetében (olvashatunk *Batsányi* kassai, *Csokonai* pozsonyi és komáromi, *Jókai* komáromi és pozsonyi kapcsolatairól és élményeiről).

Sebesi Ernő, *Fábry Zoltán*, *Balogh Edgár* és *Duba Gyula* életművének egy-egy kérdését vizsgálja szerzőnk a csehszlovákiai magyar irodalom kérdéseiről szóló fejezetben. Az irodalmi kapcsolatok című részben pedig *Balassi Bálint* és a horvát petrarkisták költészetének némely párhuzamát, *Szenci Molnár Albert* szoltárainak szlovák fordítását, E. B. Lukáč magyar irodalmi kapcsolatait és *Fábry* kapcsolatát a Korunkkal mutatja be.

K. Gy. Cs.

Csapláros István: A felvilágosodástól a felszabadulásig.

Tanulmányok a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok köréből. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 287 l. (Elvek és utak)

Majdnem két évszázad lengyel–magyar irodalmi és művelődéstörténeti kapcsolataiba adnak betekintést a szerző tanulmányai. A kutatói megközelítés, a feldolgozás módszerei eltérnek az egyes tanulmányokban, elsősorban tárgyuktól függően. Csapláros

István, a varsói egyetem magyar tanszékének vezetője elsősorban irodalmi érintkezésekkel, a két nemzeti irodalom közötti közvetítés folyamatával, a közvetítőkkel és a kölcsönös recepcióval foglalkozik. Több tanulmányában vizsgálja például, hogy milyen visszhangja volt Magyarországon a lengyel politikai és kulturális életnek (*A lengyel kérdés Kazinczy Ferenc és barátai levelezésében, A lengyel nők hazaszeretete, A lengyel kérdés az 1848-as magyar forradalom első hónapjaiban*), illetőleg milyen visszhangot keltek Lengyelországban a hazai irodalom alkotásai (*Magyar költők bemutatkozása a lengyel irodalomban, A Szózat jelenléte az 1860–62. évi galíciai hazafias mozgalmakban, Az Ember Tragédiájának krakkói bemutatója*). A kötet élére került a két nép testvéri barátságát kifejező lengyel közmondás (Polak, Wegier – dwa bratanki...) életét és funkcióit bemutató tanulmány, mintegy mottóként, bevezetőt, előszót pótolva.

K. Gy. Cs.

Csáth Géza-bibliográfia.

Összeállította és az Útmutatót írta Dér Zoltán. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977. 202 l.

Dér Zoltán bibliográfiája tulajdonképpen, noha külön könyv-alakban jelent meg, szerves része az *Ismeretlen házban* című, Csáth Géza válogatott műveit tartalmazó kétkötetes gyűjteménynek, melyet szintén a Forum adott ki, 1977-ben. A bibliográfia, a lehetőségekhez képest, teljességre törekszik. Közli Csáth Géza megjelent köteteinek, bemutatott színműveinek, lapokban közölt írásainak, rádióban és televízióban elhangzott műveinek, zeneműveinek pontos adatait. Kitér előadóművészetére (hangversenyekre) is – és leltárba veszi az író levelezését. A bibliográfia első része, amely a költő életművét kíséri nyomon, 1295 tételt tartalmaz. Ezt egészíti ki még az *Irodalom* című fejezet, mely – a lehető legnagyobb pontossággal – a Csáth Gézáról írott összefoglaló munkák, tanulmányok, portrék, emlékezések, értékelések, emlékező cikkek, emlékestek és előadások, s az író emlékének szentelt művek bibliográfiai leírását közli (223 tétel).

Dér Zoltán bibliográfiájába nemcsak a családi és írói névvel (esetleg utónévvel), az ismert betűjegyekkel és álnevekkel jelölt Csáth-írásokat vette föl, hanem azokat a B. J. és E. F. jelzésű cikkeket is, amelyeket az eddigi Csáth Géza-könyvek szerkesztői mellőztek. Azért döntött felvételük mellett, mert ezeknek a cikkeknek újságkivágásait, kivétel nélkül őrzi az író hagyatékában fennmaradt füzet, melybe saját munkáit gyűjtötte össze. Az *Útmutatóban* azokról a cikkekről is szót ejt, amelyeknek létéről tud az irodalomtudomány, de bibliográfiai leírásuk – könyvtárakban sem található újságok, folyóiratok és egyéb okok következtében – nem lehetséges.

A bibliográfiát jól használható mutatók (rövidítésjegyzék, az író műveinek mutatója, névmutató) egészítik ki.

Szakolczay Lajos

Csáth Géza: Ismeretlen házban.

1. Novellák, drámák, jelenetek. 2. Kritikák, tanulmányok, cikkek. Összegyűjtötte és az utószót írta: Dér Zoltán. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977. 527 + 684 l. (Hagyományaink)

A *Hagyományaink* című sorozat 9–10. köteteként *Ismeretlen házban* címmel tette közzé az újvidéki Forum Kiadó Csáth Géza műveit. Az említett sorozatnak eddig ez a legjelentősebb kiadványa. Részben a szerző jelentősége miatt, de az előtanulmányok alaposága okán is. Dér Zoltán, aki évek során sok részpublicációban dol-

gozta fel a Csáth-mű életrajzi, kortörténeti háttérét, s elemezte magát a művet, ebben a két kötetben együtt adja mindazt, amit a műből fontosnak s amit a műről tudni érdemesnek tart.

A két kötetben közzétett anyag tagolását műnemek szerint végzi. Az első kötet a szépirodai termést: a novellákat és drámákat adja, a második a zenéről, irodalomról, művészetéről, tudományról szóló írásokat tartalmazza, s egy sor közéleti jellegű cikket, tanulmányt. Ennek a második kötetnek a végén, *Utószó* címmel olvasható Dér Zoltán átfogó tanulmánya Csáth Gézaról. Ezt *Jegyzetek* címen a kötet szerkesztésére vonatkozó tudnivalók követik, aztán a *Pastyik László* által összeállított *Névmutató*.

Ami a válogatást illeti, az bizvást mondható bőségesnek. A nagy terjedelem minden érték, az életmű minden árnyalatának, műfaji rétegzettségének tükrözését is lehetővé tette. A szerkesztő kutatásai még kuriózumokkal is szolgálnak: ismeretlen színmű pl. a *Zách Klára*, s a novellák közül tizenhárom, kötetben itt olvasható először. E tizenhárom írás némelyike aligha jobb *A varázsló halála* címen ismeretes, eddig legteljesebb novella-gyűjtemény itt mellőzött darabjainál, de érthető, ha újdonságuk miatt az előbbieknél kedvezett a szerkesztő. – A második kötet sokféleségében a zenei tárgyú írások alkotják a súlypontot, s ezek valóban fontos teljesítményei Csáth Géznak, s egyszersmind a korszak és a Nyugat mozgalom zenei világképének is nélkülözhetetlen adalékai. – Arányos súllyal szerepelnek a tudományos jellegű cikkek, s értékükhöz mérten kissé terjedelmes az irodalommal foglalkozó közlemények fejezete. A Vajdaságtól távol élő olvasó sokallhatja a partikuláris érdekű írásokat, de a *Hagyományaink* sorozat életrajzában a helytörténeti érdek igen fontos szerepet játszott, s a szerkesztő ettől függetlenül is érvényesíteni törekszik lokálpatrióta hajlamait.

A kiadvány filológiai felszereltsége nem felel meg a kritikai kiadások követelményeinek, de maghaladja a szokványos szöveg-közléseket. Elsősorban a válogatás átfogó jellege és minden eddigi ismeretet mérlegelő mivolta révén, másodsorban az *Utószó* és a *Jegyzetek* révén. Az utóbbi talán nem is szorítkozik egészen tárgyára, mikor *A repülő Vuicsidol* c. regény adatait is közli, noha ez a többek által kompilált mulatságos történet ebbe a gyűjteménybe be sem került, s a később önálló kötetben megjelenő *Csáth-bibliográfia* úgyszintén tartalmazza ezeket az adatokat is.

A kiadvány tudományos alapozottsága az *Utószó* felől különösen jól mérhető. Dér nem reklámozza a maga felismeréseit, azokat is és elődeitől kölcsönzött gondolatokat is egy átfogó képbe szövi. S ebben az életrajz, az alkat és a mű összefüggéseire figyelve ábrázolja a mű természetét, megalkotásának és félbemaradásának tragikus színjátékát. Az életrajz bizarr és tragikus mozzanatai – melyek krimiként is forgalmazhatók s tudálékosan le is becsülhetők – Dér interpretálásában helyükön maradva is a mű felé mutatnak. A műelemzések és a sajátos sors között megmutatózó összefüggések révén mindkettőből az tárul fel, ami fontos. A sok, hasznos információ szerves képbe ágyazódik.

Kiss Ferenc

Csehi Gyula: A kritika jelentése és utóélete.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 204 l.

Csehi Gyula (1910–1976) a kolozsvári egyetem esztétika professzora, mint jelen posztumusz könyve is tanúsítja, a Marx és Engels munkásságával foglalkozó kutatás kiváló tudósa volt. Nemzedékeket nevelt fel mint egyetemi tanár, alkotó módon járult hozzá a marxista regényelmélethez, a felvilágosodás történetének kutatásához és a romániai magyar szocialista irodalom feldolgozásához is. Utolsó műve egy előadássoro-

zatzból született. *Hogyan nem szabad Marxot olvasni* – hangzott a sorozat címe, s a Marx- és Engels-filológia, valamint -értelmezés kérdéseibe adott bevezetést. A kötet három szövegelemzést tartalmaz, mégpedig három elméleti fontosságú megnyilatkozás filológiai analizését. Engels Miss Margaret Harknesshez, illetve Minna Kautskyhoz írott levelére, valamint Marx Eugène Sue *Párizs rejtelmei* című regényéről szóló úgynevezett „kritikájára” a marxista irodalomelmélet megalapozásaként szokás hivatkozni. Csehi Gyula most kimutatja, hogy ezek a hivatkozások részben téves olvasatokra épültek. Engels ugyanis a „Harkness-levél”-ben nem a realizmus (Balzac műveiben aratótt) feltétlen diadaláról beszélt, csak a realizmus egyik diadaláról. Megállapításával nem szándékozott egész elméletet megalapozni, mint ahogy későbbi interpretátorai ezt feltételezték és kinyilvánították. Hasonló módon a „Minna Kautsky-levél” sem írta elő nélkülözhetetlen követelmény gyanánt azt, hogy a szocialista irodalomnak irányzatossnak kell lennie, holott későbbi magyarázói ezt a követelményt olvasták ki Engels soraiból. „Arra – jelenti ki Csehi Gyula –, hogy milyennek kell lennie a szocialista eszmeiséget sugárzó, a szocialista pártok ideológiáját terjesztő, politikáját magas szinten szolgáló regényirodalomnak, Engelsnél nem találhatunk kész recepteket, még utalásokat sem.” A harmadik tanulmány is az eredeti szöveg helyreállítására és a filológiai munka nyomán nyert értelmezés kifejtésére tesz hasznos kísérletet. A kolozsvári tudós mindenekelőtt azt állapítja meg, hogy Marx valójában sohasem írt Eugène Sue híres regényéről „kritikát”, ellenkezőleg *A szent család* című könyvének két fejezetében csupán ürügyként használta a *Párizs rejtelmeit* arra, hogy cáfolja az ifjúhéglia-nusok filozófiai és társadalmi nézeteit. A Sue-regény marxi „kritikájából” levont későbbi elméleti következtetések tehát nem állhatják meg helyüket. Csehi Gyula hatalmas filológiai apparátussal és tudományos erudícióval állítja helyre a klasszikus szövegek helyes olvasatát. Munkája a marxista elméleti „reneszánsznak” azt a törekvését fejezi ki, hogy a marxista ideológiának vissza kell térnie a klasszikusok eredeti mondanivalójához, és nem szabad engednie, hogy kiragadott szemelvények, szövegtöredékek mintegy hivatalos kanonizációt kapjanak. Ez a felismerés és igény hosszú évtizedek ideológiai kutató munkáját koronázta meg.

Pomogáts Béla

Dávid Gyula – Marosi Péter – Szász János: *A romániai magyar irodalom története*. Editura Didactică și Pedagogică, Bukarest, 1977. 331 l.

Sóni Pál, valamint Kántor Lajos – Láng Gusztáv romániai magyar irodalomtörténetei után Dávid Gyula, Marosi Péter és Szász János munkája nyomán jelent meg az újabb irodalomtörténeti összefoglalás: tankönyv a XII. osztály számára. A romániai magyar középiskolák végzős évfolyamai ebből a könyvből fogják tanulni a nemzeti-ségi irodalom hat évtizedes történetét, s általa fognak megismerkedni ennek az irodalomnak a vezető egyéniségeivel. Az oktatási célkitűzés szabja meg a könyv felépítését és előadásmódját. Mindemellert az új irodalomtörténeti tankönyv hasznos kézikönyv is, minthogy sikerrel kamatoztatta az utóbbi évtizedben megélt romániai magyar irodalomtörténeti kutatásokat. Ezeknek a kutatásoknak, valamint a lezajlott vitáknak az eredménye alapján határozza meg a nemzetiségi irodalom helyzetét és jellegét is. „A romániai magyar irodalom (...) problémavilága kezdettől fogva a romániai társadalmi valóságban gyökerezik – állapítja meg a bevezető fejezet –: ez a valóság határozza meg fejlődését, s természetesen a romániai magyarság felszabadulás előtti kisebbségi, illetve a felszabadulás utáni nemzetiségi helyzete. Ezek a sajátos vonások különböztetik meg a romániai magyar irodalmat a jelenkori magyarországi irodalom-

tól, amelyhez azonban a nyelv és az irodalmi-művelődési hagyományok tágan értelmezett közössége fűzi.” Ennek a kettős vonzásban fejlődő irodalomnak a történeti folyamatát: intézményrendszerét, eszmetörténeti fejlődését és jelentékenyebb alkotó egyéniségeit mutatja be a tankönyv. Nem éri be az irodalomtörténeti események regisztrálásával, néhány jól sikerült műelemzést is közöl, például *Kós Károly*, *Tamási Aron*, *Sütő András* és *Szabédi László* műveiről. A nemzetiségi irodalom első: 1918–1944-es szakaszának rendszerbe foglalása meggyőzőbbnek tetszik, mint a felszabadulást követő második szakasz gazdag anyagának rendszerezése. Az élő irodalmi folyamatok egyenúlyosabb megítélése és pontosabb rendszerezése mindig kockázatosabb vállalkozás. Az irodalomtörténeti tankönyv így is érdekes és hasznos „kézikönyv” lehet a romániai magyar irodalom tanulmányozásának. Kivált a párhuzamosan elkészült és megjelentetett *Irodalmi szöveggyűjteménnyel* együttesen, amely *Seres Zsófia* munkájában gyűjtötte össze a romániai magyar költészet és elbeszélő irodalom klasszikusainak számító darabjait.

Pomogáts Béla

Dienes László: Sejtelve egy földindulásnak.

Kritikai írások (1921–1931). Válogatta, sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Sugár Erzsébet. A bevezető tanulmányt írta Kovács János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 398 l.

Ha Dienes László nevét kimondjuk, többnyire mindenki a Korunk alapító szerkesztőjére gondol. Pedig Dienes – miként Kovács János bevezető tanulmánya elején leszögezi – „több volt, mint folyóiratot létesítő szerkesztő”. Közéleti szereplése mellett sokszínű, mennyiségileg is jelentős kritikusi-újságírói tevékenységére hivatkozhatunk.

A válogatás munkáját végző Sugár Erzsébet több mint négyszáz cikkből és tanulmányból választotta ki a kötetben szereplő írásokat. (Ezek a munkák annak idején napilapokban, folyóiratokban, valamint a *Művészet és világnézet* című kötetben jelentek meg.) A kritikust jellemezve Kovács János megállapítja, hogy a huszas évek elején Dienes az avantgarde – elsősorban az expresszionizmus – híve, a Napkeletben, a Geniusban, a Keleti Újságban rendszeresen ismerteti az új irányzatokat. 1925-ben megjelent könyve, a *Művészet és világnézet* „a két háború közti romániai magyar irodalom egyetlen avantgarde szellemű tanulmánykötete”. A huszas évek végén azonban Dienes egyre gyakrabban megfelelkezik korábbi alapelvéről, mely a korszerű eszmeiség és a formateremtés összekapcsolását kéri számon az alkotókon. Írásai nem csupán a külföldi kísérletek közvetítésére korlátozódtak. Dienes a romániai magyar irodalom és képzőművészet értő bírálója is. „A hazai társadalmi valóság esztétikai átlényegítését kéri számon mind a transzilvanista fogantatású irodalomtól, mind a európaiság hirdetőitől.” – írja Kovács János.

A kötet alapján természetesen Dienes szerkesztői munkásságába is bepillantathatunk. A függelékben közölt Korunk-dokumentumok (Beköszöntő, Körlevél, A Korunk híreiből), továbbá negyvenegy (igen sok Fábry Zoltánhoz írt) levél egészítik ki azt a képet, amit Kovács János tanulmánya a szerkesztőről ad. A Dienes szerkesztette Korunk tulajdonképpen „vitafórum” volt. Részletesen ismerteti Kovács János a szerkesztő világnézeti bizonytalanságait, a Korunknak mind a Babits-nemzedéktől, mind Kassákéktól való elszigetelődését, a Dienes-féle Korunk és a transzilvanisták vitáját, a Korunk első évfolyamainak sajtóvisszhangját.

Olasz Sándor

Domokos Mátyás: Ugyanarról másképpen.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 429 l.

Domokos Mátyás nevével nem találkozunk gyakorta napilapjaink oldalain. E kötet három fejezetre osztott huszonegy írása húsz év kritikai munkásságának legjava.

A kötet darabjai kivétel nélkül esszék. Domokos, aki maga is pontosan tudja, hogy ez a műfaj a mai magyar irodalomban már-már a teljes partikularitásba szorul, tudatosan műveli az esszét, kapcsolódva (ha erre konkrét utalás nincs is, a stílusból kiérezhetően) a két háború közötti magyar művészeti élet esszé hagyományához.

Ahogyan különvélemény maga a műfaj, ugyanúgy különvéleményeket tartalmaznak a művek is; elsősorban nem az irodalomtörténettel, hanem az irodalmi köztudattal szemben. A magyar irodalom máig ható lemaradás-komplexusa ellenében született meg a *Török Gyuláról* szóló esszé-tanulmány, mely a Próza című fejezetnek a Mikszáth-írás melletti legnagyobb értéke. Célja és lényege nem az, hogy visszapereljen a múltból egy „elkallódott” értéket, hanem hogy megmutassa: másodlagosságról beszélünk akkor, amikor európai szinten is jelentős alkotókat iktatunk ki közgondolkodásunkból. A Mikszáth-esszé hasonló tanulással szolgál, de más alapkérdésből kiindulva. Ez esetben ugyanis egy klasszikus magyar íróról alkotott, közoktatásunkig leszívárgott definícióval kell az újraértelmezés és átértékelés ügyében felvennie a harcot, hogy a provincialitás-európaiság hamis kettősségét feloldhassa és Mikszáth lélekábrázolásának pirandellói vonásait, filozófikumának Nietzsche-i elemeit megmutathassa. De ugyanilyen fontos a többi mű is, különösen *A „tervhalmozó” utolsó ítélete*, Németh László *Irgalom* című regényének elemzése, amely a teljes életmű értelmezésében is lényeges szerepet kell kapjon.

A második fejezet (Vers) Szabó Lőrincről Vas Istvánon, Weöres Sándoron, Jékely Zoltánon, Pilinszky Jánoson, Nagy Lászlón, Fodor Andrásón és Lator Lászlón keresztül Bari Károlyig fogja át a kortárs magyar költészetet. Legérdemesebbnek talán a *stílusában* különvéleményként ható *Collage*: a Fodor András-esszé és a Bari Károlyról írt *Konok gyurma a világ* mutatkozik, elsősorban azért, mert a mai „objektív kritikák” között ritkaságszámba megy, ha a recenzens a műbírálaton belül nem tagadja el a személyes emberi vonzalmát sem az adott művész iránt.

A líra helyzetével általában két írás foglalkozik, *A mai magyar líra megkísértései* és a *Nagyhatalmi helyzet vagy versírógép?* (ez utóbbit már a harmadik, a Vita című fejezet tartalmazza), a próza-problémát szintén két esszé tárgyalja (*Találkozás a magyar valósággal*, illetve *A prózairói magatartás változása a hetvenes években* címmel). A már említett utolsó fejezet fennmaradó három dolgozata Németh László, illetve Illyés Gyula művészetével foglalkozik.

Mányoki Endre

Az élet szobra.

Ady Endre képzőművészeti írásai. Corvina Kiadó, Budapest, 1977. 120 l.

Az írások, melyeket e kötetben Varga József összegyűjtött, 1899 és 1918 között születtek, Ady mindenre kiterjedő érdeklődésének, imponáló, naprakész tájékozottságának dokumentumaiként. A jelzett időszak a képzőművészetben – festészetben, szobrászatban – óriási jelentőségű volt, akár Magyarországot, akár Ady másik tájékozódási sarkpontját, Párizst tekintjük. „Forrongó, újat szülő kor volt” – írja a kötet utószavában Németh Lajos. Ady nem hivatásos műkritikus – de ízlése biztos, értékelései helytállóak.

Ady ezekben a cikkekben is harcos, kérlelhetetlen publicista; s bőven találhat tollhegyre tűzni valót a kor képzőművészeti életében.

Igen fontos, eligazító és tájékoztató funkciót tölt be a szerkesztő előszava, valamint *Németh Lajos* utószava: segítenek megérteni a kort, melyben az írások születtek; megvilágítják az irodalom és képzőművészet sokoldalú kapcsolatrendszerét; ismertetik és dokumentálják, mit jelentett Ady számára a képzőművészet. *Németh Lajos* e kapcsolat reciprok jellegét is hangsúlyozza: azt ugyanis, hogyan hatott Ady a képzőművészetre, hogyan él tovább Ady alakja a képzőművészeti alkotásokban.

A gyűjteményt jegyzetapparátus és névmutató, valamint gazdag és jól szerkesztett dokumentumfotó, illetve reprodukció-válogatás teszi teljessé (*Csorba Csilla*, illetve *Németh Lajos* munkája).

Erdődy Edit

Eötvös József: Vallomások és gondolatok.

Összegyűjtötte, szerkesztette és a bevezetőt írta: *Bényei Miklós*. Szépirodalmi – Helikon, Budapest, 1977. 918 l.

Amikor *Eötvös József* tizennyolcadik születésnapjára kapott és szépen bekötött jegyzetfüzetének első lapjára beírta azt a szót, hogy *Gondolatok* – voltaképp megkezdte harcát a nemesi Magyarországnak előbb eszméikkel, utóbb tetteikkel is, de mindvégig a progresszív elvek alapján történő átalakításáért, polgárivá formálásáért.

Eötvös e többnyire aforizmákban kikristályosodó, de időnként naplóformává keverülő feljegyzéseket haláláig folytatta. Nagyarányú s eddig jobbára alig ismert tevékenységének különböző noteszekbe, jegyzetfüzetekbe, dossziékba, iratcsomókba foglalt dokumentumait 1977-ben jelentette meg *Bényei Miklós* gondos és hozzáértő szerkesztő munkájának eredményeképpen a Szépirodalmi Könyvkiadó – Magyar Helikon. Nemcsak az íróról alkotott eddigi képünket gazdagítja új árnyalatokkal, sőt szellemi minőségekkel, de magát a kort, hogy az ő szavával éljünk: „a XIX. század uralkodó eszméi”-t is.

Maga az aforizma kifejezetten nemzetközi és városi jellegű műfaj. A francia fővárosban született, a felemelkedő, akkor még haladó polgárság gyakorolta a XVIII–XIX. században előszeretettel az újonnan megismert, létet értelmező és összegző igazságok kimondására. Onnan terjedt el szerte Európában. Francia olvasmányai nyomán ismerte meg az 1830-as júliusi francia polgári forradalmat követően *Eötvös József* is, s látott hozzá egyre elmélyültebb, bensőségebb, ugyanakkor villódzóan ironikus, elevenen pezsgő, szellemileg rendkívül dinamikus gyakorlásához. Ez a párizsi utcákon született és a felvilágosodás enciklopédista filozófusai által olyannyira kedvelt műfaj az *igazság mozgásának* és a *mozgás igazságának* harci eszközzé vált az ő kezén: szinte mindig elevenen áramló, magával sodró meggyőződések foglalt magába.

Miről szólnak hát e gondolatok? Tematikájuk – a keletkezés ihletének megfelelően – rendkívül sokrétű. Élet és halál, ifjúság és öregség, szerelem és barátság, család és nagyobb közösség, égi szépség és földi valóság, eszme és gyakorlat, jelen és jövő – azaz csupa dialektikus ellentétpár az alapvető magva sokuknak. Még gyakoribbak a politikai-államelméleti-ideológiai témák, az ország társadalmi-hatalompolitikai szerkezete korszerűsítéséről, az egykorú feudális gazdaság és közigazgatás, jogrendszer nyugat-európai minta szerinti átalakításáról, az elképzelt polgári államról, azaz kormányról és önkormányzatról. Sok villanó-villódzó észrevételt találunk közöttük a vallásról, az istenről, az egyházzal, az anyag és a lélek viszonyáról is.

Eszmerendszerének magvát a felvilágosodás eszméi mellett a XIX. századi liberalizmus és az ahhoz társított hegeli filozófia tanításai adták. Hegel eszméi ugyan a reformkor más hazai gondolkodóinak szemléletvilágát is áthatották, de Eötvös, és vele társai, a centralisták szellemét mozgatták meg legmélyebben. Aforizmáiban az író az összefüggések, a kölcsönhatás, az ellentétek harcának és egységének, a fejlődésnek, a tagadás tagadásának, a tartalom és forma egységének, a szükségszerű és véletlen összekapcsolódásának oly fontos világnézeti elveit Hegel sugalló hatása nyomán fogalmazta meg.

Ez teszi az eötvösi gondolatok legnagyobb részét több mint egy évszázad múltán is időszerűekké.

Fenyő István

Eszmői és poétikai kérdések a régi magyar prózairodalomban.

(Egyetemközi tudományos diákköri vitaülés Budapesten – 1976. nov. 5–6.) Kiadja az ELTE Bölcsészettudományi Kara Régi Magyar Irodalmi Tudományos Diákköre. Szerkesztette: Hargittay Emil. Budapest, 1977. 290 l.

E könyv „hagyományörző és folytonosságteremtő” is egyúttal, folytatása az 1976. évi szegedi *Acta Iuvenum*nak, mely *A reneszánsz művelődéstörténeti kérdései* címmel a Szegeden megrendezett vitaülés anyagát tartalmazza.

Az új kötetben egyetemi hallgatók, újonnan végzett tanárok és kutatók munkái olvashatók. A tanulmányok majdnem 250 esztendő fognak át – Heltaitól Mikesig. Igényes filológiai, stilisztikai, szerkezeti és komplex elemzéseket kap kézhez az olvasó – középpontban a mű, illetve az alkotói tevékenység –, a címben jelzett szempontoknak megfelelően. Így: *Könyvecske a szent apostolok méltóságáról*; Heltai Gáspár *Száz fabulája*; Balassi Bálint *Füves Kertecskéje*; Szenci Molnár Albert *Institutiója*; Pázmány Péter *Öt szép levele*; *Siralmas Könyörgő Levél*; Károlyi Gáspár *Két könyve* és Szenci Molnár *prédikációfordításai* az egyes tanulmányok tárgya. *A ciceronianus viták magyarországi recepciójáról* c. írás az antikvitásba nyúl vissza; egy további fejtegetés pedig megkísérli, hogy Mikes Kelemen *Leveleskönyvét* a transzformációs generatív poétika szegmenzációs módszerével elemezze.

A kötet filológiai, főleg módszerbeli, megközelítési újdonságokkal szolgál. Ilyen szempontból figyelemre méltó Székely Júlia Annának *A „másik” Bethlen Kata*, Szónyi György Endrének *Ideológiai és stíluseszmény Prágai András prózájában*, Hargittay Emilnek *Pázmány Péter levélstílusa és a barokk* c. értekezése.

A tanulmánykötet bemutatja a szakmai utánpótlást, s arra is figyelmeztet, hogy a kis példányszámú, kevésbé ismert kari, illetve egyetemközi kiadványokban is fontos, tudományos értékű művek olvashatók.

Hoffmann Gizella

European Romanticism.

Edited by I. Sötér /.../ and I. Neupokoyeva /.../ Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 540(2) l.

Az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Gorkij Világirodalmi Intézete közös munkában készítette ezt a kötetet, amely először oroszul jelent meg 1974-ben, a Nauka kiadónál. (*Róna Éva* fordította angolra).

Az együttműködés lehetőséget adott arra, hogy a kelet-európai, kelet-közép-európai és ezen belül a magyar romantika jelenségei összeurópai látószögéből nyerjenek megvilágítást. A tizenhárom tanulmányból több is foglalkozik magyar irodalmi problémákkal.

A közelmúltban elhunyt *Irina Neupokojeva* (Szeneci Miklós és az ő emlékének van ajánlva a kötet angol változata) *General Features of European Romanticism and the Originality of its National Paths* c. tanulmányában (11–49. pp.) leszögezi, hogy a romantika összetett jelenségcsoportját lehetetlen csupán a nyugat-európai anyag alapján megközelíteni. A komparatív tipológia vizsgálati körébe be kell vonni az észak-, dél-, közép-kelet és kelet-európai irodalmakat is. Már a felvilágosodás is összeurópai méretekben hatott: erről sem lehet beszélni – teszem föl – a litván Doneaitis és a magyar Bessenyei, Csokonai ismerete nélkül. Ami pedig a romantikát illeti, az 1830–40-es éveket jelöli meg, amittől kezdve Európa „peremterületein” is uralkodóvá válik a romantika. Kiemeli a filozófiai-szimbolikus költemény, a legendás lírai dráma és nemzeti történeti tragédia műfajait, amelyekben az e földrajzi zónában élő romantika különösen kiemelkedőt alkotott. Itt sok párhuzamot sorol fel Madách *Tragédiájához*, Vörösmarty *Csongor és Tündéjéhez*, valamint Katona *Bánk bánjához*. A terület további közös sajátóságaként jelöli meg a stílusszinkretizmust: a múlt idealizált „nemzeti stílusa” együtt jelentkezik a folklórral és erős barokk emlékekkel orosz, lengyel, bolgár, szlovák és magyar költőknél egyaránt. Továbbá irodalmi műfajként érvényes az önéletrajz (a magyar Táncsicsé és a lengyel Kraszewskié stb.). A verses regény virágzását szintén közös jellemzőnek tartja, s azt is, hogy a megoldatlan nemzeti problémák a regényben jóval a realizmus nyugati győzelme után is tartósítják a romantikus modell uralmát (Kraszewski, Guerazzi, Jókai). Végül felhívja a figyelmet Petőfi és Jankó Král közös vonásaira.

Sötér István *Romanticism: Pre-history and Periodization* (51–89. pp.) c. tanulmányában az egész mozgalom európai problematikáját elemzi, de több helyen kitér a magyar irodalomra is. Közép- és Kelet-Európában a romantika és a realizmus sok író életművében párhuzamosan megfigyelhető (pl. Eötvösnél), illetve keveredik (pl. Jókainál). Hosszabban elemzi az ossziánizmus kérdéseit; az Ossziánhoz való vissza-visszatérés különös jegye a magyar romantikának (Kisfaludy Károly és Bajza elutasítása után Toldy és Vörösmarty stb.). A magyar romantika első korszaka igen sok hasonlóságot mutat a Sturm und Drang-periódus poétikájával. Végül Petőfi 1846 és 49 között egyedülálló módon használ fel elemeket egyidejűleg a realizmus és a romantika eszköztárából.

A. Jelisztratova tanulmánya *Romantic Writers and the Classical Literary Heritage* (91–126. pp.) ugyan nem dolgozik magyar anyaggal, de igen fontos szempontokat adhat, főleg Shakespeare és Dante romantikus utóéletével kapcsolatban, a magyar irodalomtörténet művelőinek, elsősorban az Arany-kutatásnak.

Horváth Károly tanulmánya a *The Romantic Attitude of Nature* címet viseli (209–271. pp.) Először a világnézeti, természetfilozófiai alapok változását tárgyalja, amelyek befolyásolták a romantika természetképét. Így válik érthetővé pl. *A Tisza* híres természet-magasztalása, amelyet meggyőző párhuzamba állít a *Childe Harold* egy helyével. A következőkben a *Zalán futásának* VIII. énekében előforduló „Természetanya” kép romantikus háttérét világítja meg. Majd ismét Vörösmarty példájával kapcsolatban világítja meg a kozmikus tragédia, világkép-képzetek európai háttérét. Miként a magyar költő, Lamartine, Musset és Hugo is tragikus ellentétet konstruál a természet közönye és az ember véges erőlködése között. Ezután Petőfi *Tündérialma* és Słowacki között hoz fel meggyőző párhuzamokat. Az idillikus, filozófiai-szimbolikus párolt Tahiti-kultusz késői jelentkezését figyeli meg Vörösmarty *Délszigetében*. De sorolhatnánk még a sok tanulságos megfigyelést, amelyekkel elsősorban Vörösmarty költészetének természetfilozófiai és európai költészeti háttérét világítja meg a szerző.

Sziklay László The «popular» Trend in the Romantic Literature of Some Central-European Nations című tanulmányával szerepel a kötetben. (295–345. pp.) Megállapítja, hogy a „népies” költészet sajátos közép-kelet-európai jelenségként különíthető el az európai romantikában. Látszólagos hasonlóságai ellenére is lényegében különbözik akár a nyugat-európai, akár az orosz irodalomtörténeti fejlődés „népies” produktumaitól. A „dicső múlt” és a nemzeti identitás keresése áthúzódik e régió népeinél a felvilágosodásból a romantikába és bizonyos értelemben olyan közösségi költészet-attitűdöt tesz uralkodóvá, amely lehetetlenné teszi a „szabályos” nyugat-európai, énközpontú romantika létrejöttét. Evvel magyarázható nemcsak a felvilágosodás és a Sturm und Drang továbbélése, hanem a realizmus vívmányainak beleépülése a romantikába. Sőt, a szimbolizmus késői közép-kelet-európai recepciójában is megfigyelhetjük döntő hatását. A tanulmány rendkívül sok elgondolkoztató cseh, szlovák, lengyel, szerb párhuzamot sorol fel és elemez, főleg Petőfi és Arany költészetéhez.

Szőrényi László

Fábry Zoltán: Ady igaza.

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1977. 262 l.

A szerző életében, írói-értelmiségi öntudatának kialakulásában nagy szerepet játszott Ady Endre életműve. Fábry Zoltán könyvet készült írni Adyról, de ebben halála megakadályozta. Az évfordulóra *Turczel Lajos* pozsonyi irodalomtörténész gyűjtötte össze Fábry Ady-tárgyú írásait, de felvette gyűjteményébe azokat az írásokat is, melyek nem közvetlenül a költő örökségével foglalkoznak, mégis jól érzékelhetően tükrözik hatását, vagy gondolatébresztő ösztönzését mutatják. Az első Ady-írás születésének dátuma: 1924, az utolsóé: 1969; tehát valóban az egész életművön keresztülhúzódo „vörös fonalról” van szó. Más-más indítékból született írásokban olyan alapvető értékek szétválaszthatatlanságát szimbolizálja Ady neve, mint emberség és magyarság, haladás és magyarság. A kötetet összeállító *Turczel Lajos* bevezető tanulmánya mutatja be a két író életművének sokrétű kapcsolatát. (*Fábry és Ady*)

K. Gy. Cs.

Fáj Attila: A Jónás-téma a világirodalomban.

Roma, 1977, 175 l.

Csodálatos kép díszíti a kötet címlapját: Michelangelo Jónás freskója a római sixtusi kápolnából. A menekülő, tiltakozó, küldetését „rühellő” Jónás tekint szemrehányón az Úrra. Jónás, aki hovatovább az emberi küldetés tudat sajátos jelképévé emelkedett a művelődés történetében. Mert a próféták sorsában valahogy mindig az emberi élet kettőssége tükröződik: a Jahve által elküldött kiválasztott – mint Jeremiásnál olvassuk – „gyomlál és rombol, szétszór és széthány, épít és ültet”. De, Jónás, illetve az az ismeretlen író, aki Jónás nevében okulásunkra írta könyvecskéjét, többet mond, mint általában a próféták. Az Ószövetségnek ez a legnyitottabb könyve, mely a megértés és bűnbánat eszményét hirdeti, mégpedig a n.űfajban meglehetősen szokatlan megértő humorral és kedvességgel. Talán ezért is vált a világirodalom és a művészettörténet vissza-visszatérő alakjává, aki hol ilyen, hol olyan formában figyelmezteti bűneire a megromlott emberiséget.

Fáj Attila elismerésre méltó szaktudással és alaposággal követi nyomon a Jónás-téma alakváltozatait az Újszövetségtől Thomas Mertonig és Arthur Koestlerig. Szá-

munkra természetesen azok a sorai a legizgalmasabbak, melyeket *Babits* művének, a *Jónás könyvének* szentel. (Irodalomtörténetileg is helyálló és a további kutatást serkentő az a meglátása, hogy Ady, illetve Babits Jónás-képében a két költő alkati és világnézeti különbsége is tetten érhető.)

A szerző gondos hűséggel követi nyomon Babits Jónását, aki némileg – és nagyon fontos pontokon – eltér a szent könyv prófétájának alakjától. Babits realiztikusabban formálta meg a figurát és a történetet is. Az ószövetségi előadásban Ninive lakosai megtértek, még az állatok is bűnbánatot tartottak. A világirodalmi feldolgozásokban ez a kissé naiv végkifejlet különböző alakváltozatokban jelentkezik, Babitsnál azonban Ninive fittyet hány az isteni üzenetre és Jónás átkaira: nem tér meg. Jónás ezért vádolja Babitsnál hazugsággal Istent. Fáj Attila a direkcionális logika segítségével bizonyítja be, hogy a prófétának e vádja nem állja meg a helyét. Mert Isten így gondolkodik: „Van időm, én várhatok. – Előttem szolgálaim, a századok, – fűjják szikrámat, míg láng lesz belőle; – bár Jónás ezt már nem látja, a dőre”.

Babitsnál még egyszer feltűnik majd Jónás próféta a *Jónás imájában*. Fáj Attila nagyon szép hasonlattal igazolja, hogy ebben a versben ugyanaz az elhivatottság és szerepvállalás fogalmazódik meg, ami majd öt évvel később a Gestapo börtönében halálra készülő Bonhoefer *Jona* című versében, s így válik a Jónás-téma a humanizmus sajátos, szinte végletes megfogalmazásává.

Fáj Attila könyve érdekes, izgalmas írás, sok problémát tartogat és számtalan, továbbgondolásra érdemes ötletet vet föl.

Rónay László

Gaál Gábor: Vidéki történet.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 323 l. (Téka)

„Négy évtizedet meghaladó alkotói pálya egyetlen szegmentumának, alig több mint két évnek (1926. november – 1929. január) terméséből nyújt ízelítőt ez a válogatás.” – olvashatjuk *Tóth Sándornak*, a jeles kolozsvári Gaál Gábor-kutatónak előszavában. Ezek az évek azonban igen fontosak az életmű és pálya alakulása szempontjából, Gaál ekkor „honosodik meg” Kolozsvárt, s kilábal korábbi szellemi-lelki válságából. A gazdag tematikájú Gaál-publicisztika sokat előlegez a későbbi szerkesztőből és gondolkodóból. Ugyanakkor e cikkek alapján érdekes képet kapunk a korabeli erdélyi magyar kultúra, irodalom helyzetéről is, Gaál Gábor sokoldalúságára jellemző, hogy a legfontosabb erdélyi könyvújdonságokra éppúgy reagál, mint az Ady utóélete körüli vitákra, a transzilvanizmus gondolatkörére vagy az európai közállapotokra. S élénk intellektusa, igényes következetessége már ezekben az években a romániai magyar közírás megbecsült mesterévé teszik.

K. Gy. Cs.

Galeotto Marzio: Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 138 l. (Bibliotheca Historica)

Hunyadi Mátyás udvarának jellegzetes alakja volt a humanista történetírók egyike: Galeotto Marzio, aki több évet töltött Magyarországon, s valószínűleg 1485 tavaszán írta meg Mátyás királyról szóló munkáját azzal a céllal, hogy a trónörökös, Corvin János elé példaképként állítsa atyját. A rendkívüli személyiségű uralkodóról szóló anekdoták többsége személyes élményeket elevenít fel, de szép számmal akadnak a könyv-

vecskében a korban közismert történetek, tréfák is, hasonló tárgyú művekhez hasonlóan Galeotto is merített ezekből. 1961-ben jelent meg először a teljes magyar fordítás – *Kardos Tibor* ültette át magyar nyelvre, 1977-ben a jelen kiadáson kívül a Magyar Remekírók *Humanista történetírók* c. kiadványában is közreadta a teljes művet a Szépirodalmi Kiadó. E Bibliotheca Historica sorozatbeli kötet szövege azonos az említett kiadásokéval, de illusztrált: a korabeli iniciálék, rajzok Mátyás könyvtárának kódexéből, a korvinákból és más reneszánsz könyvekből korhű hangulatot teremtenek (a képanyagot a kódexirodalom egyik kutatója, *Csapodiné Gárdonyi Klára* állította össze), fokozzák a fordulatos, ötletes, életteli anekdotagyűjtemény hatását, értékét. A „jeles mondások”, „bölcstettek” felidézése révén pontos képet kapunk a reneszánsz udvari életéről, Mátyás uralkodói és emberi erényeiről. A becses művelődéstörténeti forrást Kardos Tibor eligazító utószava, gondos jegyzetanyag és a 33 kép pontos lelőhely jegyzéke egészíti ki.

R. T. O.

Gálfalvi György: Marad a láz?

11 interjú. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 102 l.

Gálfalvi György, a marosvásárhelyi Igaz Szó rovatvezetője, könyvében a romániai Forrás-nemzedék második hullámát fogta vállatára. Arra volt kíváncsi, hogy nemzedéktársai, a ma 30 és 40 év közötti írók-költők, név szerint: Czegő Zoltán, Csiki László, Éltető József, Farkas Árpád, Kenéz Ferenc, Király László, Kocsis István, Magyar Lajos, Tömöry Péter és Vári Attila miként boldogulnak az irodalmi életben és a közéletben, hűek maradtak-e korábbi eszményeikhez. A kérdező irodalomtörténész-kritikus jól tudja, hogy a romániai magyar irodalomba is nagy pezsdülést hozó első Forrás-nemzedék tagjai jól észrevehetően letették a névjegyüket – nem csupán a romániai magyar literatúrában, hanem az egyetemes magyar irodalomban is. Az utánuk következők, vagyis a kérdező nemzedéktársai, eddigi műveikkel – mindnyájuknak már több kötete jelent meg – bizonyították-e, hogy méltó örökösök amazoknak?

Gálfalvi némelykor szépirodalmi ihletettséggű „beszélgetései” arra is fényt derítenek, miért volt hajdan – az egyetem falai közt, de még inkább a Gaál Gábor Körben – oly egységes ez a nemzedék: a közös ügy, a közös cél vállalásában. Elődeikkel, az inkább az avantgarde felől érkező Szilágyi Domokosékkal, Lászlóffy Aladárékkal szemben, ők a valóságközelítést, a népszolgálatot, a közvetlen politikumot vallották, a „közösség mámorában” alkották műveiket. A kérdező arra kíváncsi, hogy a hajdani erős kötelék, noha nyíltan kevés szó esett erről, miért bomlott meg, miért vált távolról egymást követő, a hajdani „lázat” már csak nyomaiban viselő életformává.

Az egymás melletti interjúk is felelnek erre a kérdésre: akárhogy van is, most már mindenki a saját arcáért felelős. S ha az interjúk önelemző, a „fiatalságra” nosztalgiaiával visszatekintő hangulata, nem mindig jelzi is egy-egy költő-író könyvekben létrehozott értékeit, a Gálfalvi kérdéseire adott válaszok (és ki-ki olvasmányélményei) nyomán kialakított arcképek egy erős irodalmi csoportosulásról tanúskodnak. A tizenegy interjú szociológiailag is igen gazdag – a fiatal romániai magyar értelmiség életformája, létezmódja is benne foglaltatik Gálfalvi György könyvében.

Szokolczay Lajos

Gálfalvi Zsolt: Az írás értelme.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 278 l.

A romániai magyar irodalom színházi, irodalmi és nemzetiségi politikusának tanul-

mányait, kritikáit és vitacikkeit közli ez a kötet. A szerző második ilyen gyűjteménye ez, az első 1958-ban jelent meg, *Írók, könyvek, viták* címmel. A mostani kötet körülbelül 11 év termését őrzi, és jelzi, hogy a szerző színházi és nemzetiségpolitikai tevékenysége után visszatért az irodalomkritikához.

Gálfalvi Zsolt írásai jó értelemben vett „alkalmi” írások. Évforduló vagy irodalmi esemény hívja életre őket, és ezek kapcsán esik szó általános kérdésekről. Ha József Attiláról szól, a költő időszerűségét hangsúlyozza, Ion Brad Emil Isac-kal folytatott beszélgetéseinek kötetét a közös erdélyi sors vizsgálata okán veszi szemügyre. Tompa Lászlóról, Dsidáról valamely kerek évforduló készlettel szólásra. Csehi Gyuláról, Lukács Györgyről, Nagy Istvánról, Horváth Istvánról halálukkor ír; Illyést, Kacsó Sándort születésnapjuk kapcsán köszönti nagy melegséggel; Gaál Gábort a személyes ismeretesség elfogultságával idézi meg.

Nagyobb terjedelmű írásai is alkalmi jellegűek, egy-egy könyv megjelenése, a könyv körüli vitába való bebeszólás az inspirációjuk. A mostanában jobbra színházi kritikában kitűnő Gálfalvi Zsolt e kötetében a regényt teszi meg érdeklődése központjává. Az természetes, hogy nem kerüli el figyelmét *Sütő* korszakos műve (*Anyám könnyű álmot ígér*), de érdekes, hogy legnagyobb terjedelemben *Kovács György* egy regényével, *Szemlér* regényeivel foglalkozik. Látható kedvvel foglalkozik a regény elméleti kérdéseivel is, *Szilágyi István* műve, a regényíró *Szász János* és *Majtényi Erik* emlékező kötete, *Sütő* regénye és esszékötetei a próza általánosabb kérdéseinek vizsgálatára is buzdítják. Gálfalvi Zsolt az irodalom nem csupán napi kritikái, recenzius szemlélésére, hanem filozófiai vizsgálatára is vállalkozik. Nem véletlen, hogy *Rácz Győző* jelentős filozófiai kötetéről (*A lírától a metafizikáig*) elemző és beleérező kritikát ír. Mivel legtöbbször valamely mű kritikája kapcsán ír, más kritikákat igyekszik ellenpontosítani, hamar kiderül és világos lesz a szerző irodalmi igénye, ideálja. A sokat emlegetett regényekről szóló írásaiból például kitetszik, hogy a nagy társadalmi tablót és törvényszerűségeket, a társadalmi mozgást mutató regényt kedveli, a kritikában az elméleti megalapozottságot követeli, hisz az irodalom társadalmi hatékonyságában. Figyelme kiterjed a kortárs romániai magyar irodalomtörténetírásra, filozófiára, nemzetiségi szaktudományra (*Gaál Gábor, Csehi Gyula, Gáll Ernő*). Főfigyel a fiatal filozófus-gárdára is, fiatal költőre csak egyszer, Farkas Árpádra. Általában a líra nem tartozik figyelme középpontjába, Kányádi Sándorról írva inkább a legszebb verseihez írott előszóval vitázik, semmint a költői erényekre figyel. Úgy tartja, hogy a téves ítélet filozófiai és irodalmi tévutakat jelent, fontosabb azt bírálni, semmint a közismerten jó művet értékelni.

I. M.

A gyengéd óriás.

Emlékezések Gelléri Andor Endrére. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 164 l. (Gyorsuló idő)

A *Gyorsuló idő* változatos tematikájú sorozatában megjelent kis kötet *Gelléri Andor Endrére* emlékező írásokat gyűjtött csokorba: Kosztolányi Dezső, Halász Gábor, Vas István, Kardos László, Füst Milán, Gyenes Tamás, Moldova György, Sebestyén Endre, Fodor József, Sötér István, Beér János, Déry Tibor, Nádass József, Zelk Zoltán, Devecseri Gábor, Módos Péter, Illés Endre és Feleki László idézi az író emberi alakját, tragikus halálát, novelláinak világát, művészetét. Az emlékezők többsége személyes élményei alapján rajzolja meg az óbudai munkásfiúból kitűnő íróvá nőtt Gelléri hét-köznapjait, egy-egy emlékezetes esetét, írói terveit, amelyek korai halála miatt nem

valósulhattak meg. Írásainak megkapó hangulatát már első kötete megjelenésekor méltató korabeli kritikák és a késői író-utódok tisztelgő írásai egyaránt megtalálhatók a válogatásban, amelyből kiemelkedik Füst Milán két remek portréja a vele közeli barátságban levő írotársáról, közös beszélgetéseikről, Gelléri olvasmányairól, nehéz fizikai munka végzése mellett írt novelláinak egy-egy kivételesen szép részletéről, rendkívüli erejű képeiről, a munkanélküliség poklától szenvedő hőseiről. Újraközli a válogatás Kosztolányi híres kritikáját, amelyben elsőnek írta le Gelléri novelláinak világról: „Tündéri realizmusa fölött könnyűség és fényesség lebeg.” Halász Gábor és Vas István, Sótér István egy-egy novelláját elemzi, Beér János a gyermekkorban kezdődött barátság emlékeit: közös sétáikat, Gelléri óriási fizikai erejét, első írását idézi fel. Megrendítő Sebestyén Endre, Nádass József és Zelk Zoltán emlékezése, amelyben a munkaszolgálat és a koncentrációs tábor közös élményeit, Gelléri halálát beszélük el.

R. T. O.

Győri László: Verselemzések bibliográfiája.
2., bővített kiadás. Tatabánya, 1977. 100 l.

A Tatabányai Megyei Könyvtár kiadásában másodizben jelent meg a *Verselemzések bibliográfiája*, jelentősen bővítve az első alkalommal közreadott anyagot. Győri László regisztrálása szerint 1974 óta több mint százhusz verselemzés látott napvilágot, és most ezekkel bővítve hasznos kézikönyv lehetne az új bibliográfia. Szerkezeti beosztása gyakorlati szempontokat követ, a verselemzés elméletére vonatkozó szakirodalom után a magyar, majd a külföldi versek elemzésének bibliográfiája következik a költők betűrendjében. Rövidítésjegyzék és összevont (szerző nélküli) verscímmutató zárja a kötetet. Sajnos, nem kapunk jegyzéket az analizált tanulmánykötetekről, de a bibliográfia használhatóságának legnagyobb hibája a szerzőtől független, a tipográfiai kivitelezésben rejlik. A sokszorosítási technika következménye, hogy a kiadvány jól átgondolt szerkezete ellenére nehezen áttekinthető, nem is szólva a hosszú ékezetek hiányairól. A *Verselemzések bibliográfiája* nyomtatott és nagyobb példányszámú kiadása bizonyára jó segítőtársa lenne irodalomtörténészeknek, tanároknak, de az érdeklődő olvasóknak is.

Németh S. Katalin

Halász Gábor válogatott írásai.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 803 l.

Az *értelem keresése* volt az egyetlen kötet, amely még Halász Gábor életében napvilágot látott, és az eddig leggazdagabb válogatásig is egészen 1959-ig kellett várni. A tragikus sorsú irodalomtörténész, esszéista születésének 75. évfordulójára a Magvető Könyvkiadó gondoskodott végre a Halász Gábor-tanulmányok újabb kiadásáról. Az ünnepi kiadványként megjelent válogatott írások szerkesztője nem szerepel a kötetben, csupán annyi, hogy a mostani a „Véber Károly 1959-es szerkesztését figyelembe vevő bővített kiadás”. Nyilván véletlen, hogy mindkét kiadás lapszámra egyezik, más „figyelembe vett” szempontot azonban az újabb kötetnél nehezen találunk, mert mindkét tanulmánykötet mind szerkesztésben, mind a közölt írások mennyiségében lényegesen eltér egymástól. Míg Véber Károly válogatása az írói kronológiát vette figyelembe és a tanulmányok során Halász Gábor írói fejlődésének vonalát is nyomon követhetjük, addig az újabb kiadás szerkesztője tematikusan csoportosította az írásokat, négy

nagy fejezetbe foglalva a kötetbe válogatott tanulmányokat: I. Magyar kultúra, magyar irodalom, II. Vélemény és vita, III. Európai évszázadok, IV. Arcképek, bírálatok. A második, bővített kiadás kibővítése számszerűleg nem igazolható, hiszen az itt közölt kilenc új írással szemben az 1959-es válogatásban 33 olyan írás szerepel, amelyet a mostani kötetben hiába keresünk. Nem került az új kötetbe számos világirodalmi témájú Halász Gábor-írás, hiányzik továbbá a – Halász Gábor nagy élményét jelentő – tizennyolcadik századdal foglalkozó írások közül a Kazinczy világa, a Kazinczyné levele, a reformkorból a Szalay László, a Csengery Antal, a Trefort Ágoston-portré is. Ugyancsak hiába keressük a két Szabó Lőrinc-kötetről írott recenziót, de a József Attila halálának ötödik évfordulójára írt tanulmány sem került az új válogatásba.

Jelentős bővülést jelent a *Magyar középkor* című, majd kilencven oldalas tanulmány, és itt olvashatjuk először a *Kölcsey* iróniájával foglalkozó esszét is. *A Ferenczy-zsefi idők* szintén újonnan beválogatott írásként zárja a történeti fejezetet. Az elméleti jellegű írások között *A lira ellenforradalma* szerepel, világirodalmi témában pedig a John Donne avagy az érzelmek iskolája és A humanista hadvezér (Savoyai Eugén) bővíti a kötetet. Szerencsés volt a méltatlanul elfeledett *A három Babits-arc* című tanulmány beválogatása, és a Szerb Antal irodalomtörténete kapcsán keletkezett *A szenvedélyes olvasó* is. A kötetet néhány kortárs író verseskönyvének együttes recenziója zárja le, *A század gyermekei*. Sajnálatosan hiányzik a kiadványból minden kísérő apparátus – Halász Gábor saját jegyzeteit az egyes tanulmányok után olvashatjuk –, de sem a szerkesztés szempontjairól, sem az egyes írások eredeti megjelenéséről a kötet nem ad útbaigazítást. Emlékeztetőül: az 1959-es kiadáshoz Kozocsa Sándor Halász Gábor-bibliográfiája is csatlakozott.

Minden fogyatékosága ellenére az új Halász Gábor-kiadás mégis hiányt pótol.

Németh S. Katalin

Haller János: Gesta Romanorum.

Sajtó alá rendezte Belia György, válogatta és az utószót írta Kelecsényi Gábor, illusztrálta Gyulai Liviusz. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 255 l.

A későközépkor egyik legnépszerűbb olvasmányát, a *Gesta Romanorum*ot vagyis a rómaiak viselt dolgairól szóló válogatást tarthatjuk kezünkben a Magyar Helikon szép kiadásában. Az Európa-szerte elterjedt kézikönyv első magyar fordításában jelent meg ismét, Haller János 1695-ben kiadott magyarítását követve. Haller János Erdély életében nevezetes szerepet játszó családból származott, sorsa pedig valóban nem szegénykedett eseményekben. Az Apafi Mihály uralkodása alatt (1662–1690) lezüllött Erdélyben ő is belekeveredett a Béli Pál-féle összeesküvésbe, ezért 1679 és 1683 között Fogaras várában raboskodott. Rabságának irodalmi terméke a *Hármas História*, melynek egyik része a *Gesta Romanorum* lefordítása.

A *Gesta Romanorum* műfaját tekintve nem kapcsolható az eredeti értelemben vett gestákhoz, történeti munkákhoz. Sokkal helyénvalóbb rá a novelláskötet, anekdotagyűjtemény elnevezés. Témavilágában egyaránt helyet kapnak a cím szerint megjelölt római dolgok, a középkori krónikák novellaszerű eseményei, vagy a távoli Kelet mesevilága. Az összegyűjtés célja pedig eredetileg a prédikációk szemléletesebbé tétele, a száraz erkölcsi példázatok ékítése volt. Így aztán számtalan kézíratos másolatban terjedt el a különböző variációjú történeti füzér, nyomtatott kiadásai pedig az ősnymtatványok között is tekintélyes számot képviselnek, mintegy harminc *Gesta Romanorum* incunabulumot ismer a szakirodalom. Haller János XVII. századi fordítása az 1508. évi hagenai kiadás alapján készült.

Kelecsényi Gábor a mostani kiadás utószavában áttekinti a *Gesta Romanorum* történeti előzményeit, értékes utalásokat tesz a *Gesta* motívumainak a mai korig nyúló népszerűségére és behatóan elemzi Haller János műfordítói képességét is. Haller korábbi munkája, a *Pajzs, békességes tűrésnek pajzsa* című fordítás már tanúbizonyságot tett amellett, hogy Haller szívügyének tekintette a magyar nyelv ápolását. A *Gesta* fordítása bizonyítja, hogy nemcsak a pontos átültetésre való törekvés, hanem az ékes magyar nyelv és a nyelvben megnyilatkozó költői képzelőerő sem volt idegen Haller Jánostól. Néhány fordításbeli félreértését elfedi a sok találó kép, érzékletes szótömörítés, ízes közmondás alkalmazása. A *Gesta Romanorum* fordítását azért is becses értéként kell XVII. századi irodalmi emlékeink között számon tartanunk, mert a hiányzó magyar nyelvű barokk széppróza helyébe lépett. Elterjedtsége mindenképpen ezt látszik igazolni. A *Gesta Romanorum* motívumaival pedig találkozhatunk népmeséinkben, de *Arany* költészetében vagy *Mikszáth* prózájában is.

Németh S. Katalin

Hatvany Lajos: Szalontától Pestig.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 187 l.

Hatvany Lajos, aki elsősorban Petőfi és Ady monográfusaként ismert, Arany Jánosról is kötetnyi cikket, tanulmányt írt fél évszázad alatt; kötetbe gyűjtve most jelennek meg először, a költő születésének 160. évfordulója alkalmából.

A szerző érdeklődése elsősorban az életrajz és a mű összefüggéseinek szól; ebből az aspektusból törekszik egy igazabb, irodalmi előítéletektől mentes Arany-kép felvázolására. Hatvany írásai gyakran polemikus élel, publicisztikus indulattal telítettek – ennek magyarázata, hogy az Arany-cikkek – közvetve – Ady, s az urbánus irodalom érdekében születtek. Ezért hangsúlyozza erőteljesen Hatvany Arany arcképében a *városi polgár* – ellentmondásokkal terhes – vonásait; s ezért láttatja a magyar falut, vidéket, mint a költői kibontakozást megbénító, visszahúzó tényezőt. (*Városi és vidéki költészet; Szalontától Pestig, Arany költészetének társadalmi háttere*).

Az írások lendületes, változatos, rendkívül élvezetes elbeszélő modora, világos okfejtése, szellemessége a biztosíték arra, hogy a *Szalontától Pestig* nem csak az irodalomértők szűkebb körében válik majd népszerűvé.

Erdődy Edit

Horváth Béla: Czigány Dezső Ady-képei.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 85 l. (Gyorsuló idő)

Az Ady-évfordulóra megjelent tanulmánygyűjtemények, reprezentatív kiadványok sorába szerényen illeszkedik ez a karcsú kis kötet, amely azonban számos új Ady-adalékkal egészíti ki ismereteinket. Czigány Dezsőről, a tragikus véget ért festőről értő portrét rajzol a szerző, elemzi Adyhoz fűződő kapcsolatát, feleleveníti a század első évtizedének hangulatát, kortársi visszaemlékezések, levelek idézésével villantja fel a nagy költőről készült képek keletkezési idejének néhány mozzanatát. Czigány Dezső hét képet készített a költőről, hatot életében, egyet halála után. Horváth Béla sorra veszi a portrékat, olajfestményeket, véglegesíti a különböző időben készült képek adatait, eloszlatja a körülöttük kialakult tévedéseket, beszámol hollétük alakulásáról, művészi értékeikről. Tartalmas esszéjét rövid Ady-bibliográfia egészíti ki.

R. T. O.

Humanista történetírók

A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Kulcsár Péter munkája, Kulcsár Margit közreműködésével. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 1198 l. (Magyar Remekírók)

A latin humanista irodalom a XV. században alapozódott meg Magyarországon, s az egyes irodalmi műfajokat mindjárt kezdetben európai formátumú egyéniségek reprezentálták: a költészetet Janus Pannonius, az orációt Vitéz János, az episztolográfiát Vitéz és Váradi Péter, valamennyien a hazai humanizmus neveltjei. Csupán a történetírás virágzott fel egy olasz vándorhumanista, Antonio Bonfini tolla nyomán, rövid időre és számottevő folytatás nélkül. Bonfinit követően a XVI. század humanista műveltségű történetíróinál csak a historiográfia Livius és Ciceró utánzó, antikizáló kelleikeiben élt tovább a Mátyás-kori hagyomány, eszmeiségében mélyen átítatva a reformáció és antireformáció ideológiájától – így teljességgel megszűnt a kontinuitás hordozója lenni.

Kulcsár Péter ennek a korántsem könnyen szintetizálható humanista történetírásnak bemutatására vállalkozott csaknem 1200 oldalas válogatásában. A szerkesztés munkáját a bőség zavara tette nehezzé, mert: 1. voltak olyan művek, amelyek ismertek voltak ugyan magyar fordításban (ha nem is teljes egészükben), de egy ilyen rangos, nagyszabású gyűjteményből nem maradhattak ki; 2. voltak, amelyek viszont most először kerültek lefordításra, miért is joggal követeltek helyet maguknak.

Kulcsár, nagyon helyesen, a nívumoknak biztosított teljességet a klasszikusnak számító (de esetleg jobban ismert) művekkel szemben. Bár ebből a szerkesztői koncepcióból irodalomtörténeti értelemben vett körkép nem alakulhatott ki, Kulcsár kötete bőven kárpótol a válogatás okozta veszteségekért, mivel cserébe olyan – latinul vagy magyarul – nem ismert opuszokkal ajándékozta meg a magyar irodalmat, melyeket nagy nyereségként üdvözölhetünk. Mindezek után a könyv a következő szerkezeti felépítést mutatja: az első fejezet a humanista történetírás elméletének egykorú forrászövegeit állítja egybe *Brenner Márton*, *Szikszi Fabricius Vazul* és *Zsámboky János* nyomán (7–38). A második fejezet (41–286) a XV. századi, a harmadik pedig (289–1039) a XVI. századi humanista történetírókat szólaltatja meg. A kötetzáró, utolsó fejezetek részint magas filológiai akribiáival összeállított jegyzetapparátust (1043–1154), részint példásan tömör utószót tartalmaznak (1157–1194).

A XV. század humanista alkotásai közül teljes egészében olvasható *Pietro Ranzano* elfeledett Hunyadi-életrajza (melynek magyar fordítása kiadatlan latin kéziratból készült) és *Galeotto Marzio* forrásértékű anekdotás könyve Mátyás királyról (melyet igen becses-sé tesznek Kulcsárnak hozzá írt, a neoplatonista vonatkozásokra érzékeny jegyzetei). A monumentális magyar történelmek közül *Thuróczyt* és *Bonfinit* jól megválogatott szemelvények képviselik, az előbbi Mátyás király, az utóbbi II. Ulászló koráról tudósítva követi a történeti események természetes időrendjét.

A XVI. század humanista történetíróit igen szerencsés kézzel válogatta Kulcsár Péter. A fejezetben szereplő tíz szerző közül ötöt sikerült egész művekkel bemutatni és csak *Szerémi György*, *Brutus János Mihály*, *Baranyai Decsi János*, *Istvánffy Miklós* és *Szamosközi István* esetében kell megelégednünk – igaz, hogy bőséges – szemelvényekkel. A teljes művek sorát *Brodarics István* nyitja meg. Mohácsról szóló emlékiratát egy kritikailag helyreállított latin szöveg alapján most kapjuk első ízben magyarul (a korábbi fordítások valamely variánson alapultak). *Oláh Miklós* Athila-monográfiájának beválogatását – a magyar fordítás prioritásán kívül – már csak azért is jelentősnek tartjuk, mert felhívja a figyelmet egy tovább vizsgálendő kérdésre. Kulcsár ugyanis nem tekinti lezártnak a hun-magyar problematikát sem az ősköltészet, sem a kö-

zékori krónikahagyomány összefüggésében, s érvei kétségkívül meggondolandóak (1094). *Zsámboky Jánostól* és *Verancsics Antaltól* is sikerült egy-egy önálló értékkel bíró opusculumot találni (Szigetvár ostromának leírása, illetve a Martinuzzi György életéről készült emlékirat).

Végül, a kötet záródarabja a XVI. század humanista történetírásának egyik legnagyobb teljesítménye, *Forgách Ferenc* kortörténete, mely magyar fordításban, teljes terjedelmében itt olvasható először. A magyar irodalomtörténetírás régebben kialakított már róla egy szívósnak bizonyult, de immár mozdulatlanná merevült képet, melyről Forgách mint a magyar Tacitus tekint ránk. Az újabb Forgách-filológia, főként Borzsák István szövegkritikai kutatásai nyomán (kinek e mostani, kitűnő fordítást is köszönhetjük), azonban más, hitelesebbnek tűnő interpretálásban közeledik az életműhöz, s tanulságai nyomán máris egy nagyon időszerű, új Forgách-kép körvonalai bontakoznak ki.

Kulcsár Péter *Humanista történetírók* c. kötete (a kiadó által biztosított tág terjedelmi határok között) igen hasznos szolgálatot tesz a magyarországi latinság egy fontos fejezetének megismertetése, népszerűsítése érdekében. Méghozzá olyan igényes válogatással és oly színvonalas apparátussal, hogy a szaktudomány is meríthet belőle inspirációt.

V. Kovács Sándor

Ijsewijn, Jozef: Companion to Neo-Latin Studies.

North-Holland Publishing Company, Amsterdam – New York – Oxford, 1977. XIV. 370 l.

A kézikönyv kettős célt szolgál: az egyetemisták számára vezető a reneszánsz, a barokk és a modern latin nyelvű munkák olvasásához Dante korától napjainkig, a kutatóknak pedig – a modern összehasonlító irodalomtörténetekhez hasonlóan – a fontosabb tények ismertetését és az alapvető bibliográfiai ismeretek közlését nyújtja.

A kézikönyv első része kronológiai áttekintés. Egy-egy fejezetben foglalkozik a neolatin irodalom előzményeivel: az antik és a középkori latinsággal is, majd áttér a neolatin irodalom taglalására. Minden korszak, illetőleg földrajzi egység irodalmát tárgyaló fejezet élére általános bevezetőt ír, ezt követi az annotált bibliográfiai fejezet: felsorolja az alapvető munkákat, a neolatin tárgyú és reneszánsz retrospektív bibliográfiákat, és az ilyen vonatkozású tanulmányokat is közli és kurrens bibliográfiát is adó folyóiratokat.

A második részben általános kérdésekkel is foglalkozik. Ide tartozik a szövegkiadásról szóló fejezet, és az önálló tanulmánynak is beillő fejtegetés a neolatin nyelvről és stílusról.

A latin nyelvű magyar irodalommal két helyen találkozunk a könyvben: Ijsewijn a humanizmus első korszakában kiemeli Nagy Lajos és Mátyás udvarának szerepét, a kis terjedelmhez képest is igen behatóan tárgyalja *Vitéz János*, *Janus Pannonius* és a Magyarországon is dolgozó itáliai írók munkásságát, a második szakaszban a széleskörű latin irodalom általános tárgyalása után külön kiemeli *Oláh Miklóst*, *Istvánffy*t, *Brodarichot*, *Baranyai Decsi Jánost*, *Schesaeust*, és a mai határokhoz igazodó területi elvnek megfelelően a csehszlovákiai és a romániai irodalom kapcsán foglalkozik *Filicz-kivel*, *Taurinus Istvánnal*, *Bél Mátyással*, és *Honerusszal*; a későbbi korok írói közül beszél *Dugonics Andrásról*, *Berzeviczy Gergelyről* és a huszadik századi *Juhász Lászlóról*.

Jozef Ijsewijn könyve alapvető munka, igen használható áttekintést és nélkülözhetetlen kutatási segédeszközt jelent a neolatín irodalom kutatóinak.

Uray Piroska

Il problema della traduzione e la diffusione della letteratura ungherese in Italia.

Secondo incontro dei professori di ungherese in Italia, Napoli, 1975. nov. 5–7, Istituto Universitario Orientale – Napoli, Ufficio Stampa e Fotoriproduzione, 1977. 135 l.

1975 novemberében, Nápolyban rendezték meg az Olaszországban működő magyartanárok második találkozóját. (Az első hasonló jellegű összejövetel 1973-ban, Padovában zajlott le.) A konferencia témája ezúttal *A fordítás problémája és a magyar irodalom olaszországi terjesztése* volt. Az előadások, referátumok és hozzászólások kötetben is napvilágot láttak – szintén Nápolyban –, így az ott elhangzottak szélesebb körben váltak hozzáférhetővé.

Mindegyik előadó természetesen törekvése volt, hogy a magyar irodalom külföldi terjesztésének és fordításának kérdését, továbbá a nyelvi-poétikai sajátosságok összefüggéseit komplexen vizsgálja, a tanulmányok többnyire mégis egy-egy csomópont köré rendeződtek. A magyar széppróza itáliai sorsát vázolván Sallay Géza – többek között olasz könyvkiadókra hivatkozva is – a megalapozott közvetítés, a biztosabb információ-szolgáltatás hiányát nehezményezte, s e téren az olasz irodalmi ízlés fokozottabb figyelembe vételét sürgette. Ugyancsak a megfelelő közvetítők hiányát hangsúlyozta – ezúttal azonban olasz részről – a magyar irodalom régi mentora, *Paolo Santarcanelli*. *Klaniczay Tibor* a jól szerkesztett antológiák – mérsékelt piaci sikerükön túlmutató – jelentőségét emelte ki, valamint azt, hogy a magyar kultúra terjesztése során nagyobb figyelmet kell szentelni az illető ország szakemberei, irodalomtörténészei szerepének. Ugyancsak ő sürgette a fordításban kevesebb gondot okozó, színvonalas magyar tanulmány- és esszéirodalom itáliai megismertetését.

A nyelvi-poétikai jellegzetességek összehasonlítása kapcsán *Balázs János* az olasz és magyar költői nyelv kontrasztív elemzéséhez nyújtott adalékokat (elsősorban a hangzórendszer és a rimtechnikai vonatkozások terén), *Fábián Pál* pedig a poliszemiának és a szinonimiának a két nyelvbéli eltéréseit és átfedéseit szemléltette egy konkrét példán keresztül. A tipológiai és szerkezeti különbségekkel, a nyelvi és fordítói képzés rendszerével s az egyes fordítás-típusok revelanciájának kérdésével foglalkozott *Andrea Csillaghy* tanulmánya. Nyelvészeti téren is különálló volt – történeti témájánál fogva – *Giovan Battista Pellegrini* nem kevés vitát kiváltó előadása *a magyar nyelv néhány italianizmusáról és terjedési útjukról*. Az előadó főként az olasz jövevényszavak dialektális eredetét és a gyakori szláv közvetítést bizonyította.

Ami a fordítás közelebbi helyzetét s a konkrét elemzéseket illeti, az előadások legtöbbször akarva-akaratlanul ide kapcsolódott. A modern olasz epika kapcsán Sallay Géza a magyar prózafordítás hagyományosan ösztönös, spontán gyakorlatát bírálta, és – a líráéhoz hasonlóan – a prózanyelv expresszív funkciójának, szemantikai összefüggéseinek figyelembe vételét hiányolta. Ugyancsak a magyar fordítók nem ritkán csekély felkészültségét kifogásolta *Fogarasi Miklós*, és a *kulturális kontextus* ismeretének fontosságát emelte ki. Fordításelméleti kérdések ürügyén a történeti aspektus szem előtt tartásáért emelt szót *Nullo Minissi*. Egyetértés fogadta *Tóth László* referátumát a zárt versformák fordításának kérdéséről: a jelenlevők jobbára megegyeztek abban, hogy a modern líra határozottan a formai nyitottság felé tendál, s így a zárt formák hű átültetése egyre megoldhatatlanabb feladat. A lírafordítás hűségének elemzésekor *Ruzicska Pál* mégis a szintaktikai rend és a szófajok megválasztásának pontosabb követését javasolta.

Elméleti alapvetés és konkrét elemzés egységét tekintve útmutató volt *Umberto Albini* tanulmánya négy magyar költő (*Radnóti, Weöres, Illyés, Vas*) olasz interpretálásáról. Tudatosság és érzékenység egységét mutató megfigyelései a magyar szakirodalomnak is hasznára válnak.

Időközben, éppen e könyv megjelenésének évében a *harmadik találkozó* is lezajlott, ezúttal a Velencei Tudományegyetem rendezésében. A párbeszéd folytatása öröndetes és kívánatos tény. Ha látványos sikerre nem lehet is számítani, a szükség sürgető: a nyelvi (és részben történeti) elszigeteltséget a kultúra erőteljes nyitásával ellensúlyozni.

Szkárosi Endre

Illés Ilona: Tűz (1921–1923) – Diogenes (1923–1927).

Repertóriumok. Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest, 1977. 235 l. (B sorozat 8. füzet)

1919 után az emigrációban levő magyar irodalom egyik legjelentősebb vállalkozása volt a *Gömöri Jenő Tamás* által Pozsonyban, később Bécsben szerkesztett *Tűz* c. folyóirat. A szerkesztő színvonalas irodalmi folyóiratában az anyag háromnegyedrésze szép-irodalmi alkotás, a többi a kritika és a publicisztika között oszlik meg. A kiadvány tömegigényt kívánt kielégíteni, 10.000-es példányszámban jelent meg, vitákat, ankétokat rendezett, olvasói levelek közlését is vállalta. A kritikai rovatot *Gaal Gábor* szerkesztette, *Szuchich Mária* pedig filmrovatot vezetett. A repertórium híven tükrözi a folyóirat fellendülő, majd a megszűnéshez vezető szakaszait, pontosan közöl minden adatot róla, minden egyes számát alaposan és szakszerűen dolgozza fel részben a folyóiratot érintő témák, részben a publikáló szerzők szerint. (A művek után az íróról szóló közlemények felsorolása következik.) A szlovákiai magyar irodalom kibontakozását is jól tükrözi a lap, a feldolgozás azonban nem választja szét a magyar szerzőket országok szerint. A leggyakrabban közölt szerzők Ady Endre, Franyó Zoltán, Kolnai Aurél, Komlós Aladár voltak. Meglepően gazdag és sokoldalú a világirodalmi anyag: a nagy nyugati irodalmak képviselőin kívül a jiddis, a japán, a svéd vagy a szlovák irodalom alkotásaiból is közöltek.

Itt található *Sinkó Ervin* tanulmánya Kierkegaardról, pályafutásáról, jelentősebb műveiről. (1921) Az új művészetről, a filmről is érdekes közlemények jelentek meg, Chaplint pl. hosszasan méltatja az egyik 1922-es szám.

A másik repertórium, amelyet szintén ez a füzet ad közre, a *Fényes Samu* által szerkesztett *Diogenes*, amelynek legtöbb cikkét maga a szerkesztő, író, drámaíró, népköltő írta. A haladó gondolkodású Fényes Samu 1919-ben a parasztagitátoroknak szervezett tanfolyamokat. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, itt indította el lapját, melynek főbb munkatársai szintén emigránsok voltak: *Barta Lajos, Szántó György, Hernádi-Hercz György, Lesznai Anna, Kassák Lajos, Komlós Aladár*. A *Diogenes* alcíméhez – Irodalmi, művészeti, társadalmi, történelmi, természettudományos folyóirat – híven fele részben irodalmi alkotásokat közölt, a másik részben pedig a tudományos és politikai tájékoztatást szolgálta. *József Attila* húsz verse, *Kassák Lajos* nyolc novellája jelent meg a *Diogenes*-ben. Gazdag politikai publicisztikáján kívül a modern felfedezéseket ismertető természettudományos cikkeit kell kiemelnünk. A nehezen hozzáférhető folyóirat anyagát a *Tűz*höz hasonló módszerrel csoportosítja a repertórium: a folyóirattal kapcsolatos cikkek, közlemények után az egyes szerzők irodalmi művei, majd a képzőművészeti, filmmel, zenével, közéleti kérdésekkel foglalkozó rovatok végül a társadalomtudományok és természettudományok szak szerinti cso-

portban elősorolt címjegyzéke következnek. A két folyóiratról összesen 1979 adat található a gondos névmutatóval ellátott kötetben, amelyet az antikvár könyvhálózatban és a Petőfi Irodalmi Múzeumban lehet beszerezni.

R. T. O.

Illyés Elemér: Erdély változása.

Mítosz és valóság. 2., bővített kiadás, Aurora Könyvek, München, 1976 /1977/. 426 l.

Az 1975-ös első kiadás után második, bővített kiadásban jelent meg Illyés Elemér Nyugat-Németországban és Portugáliában élő történész és publicista *Erdély változása* című könyve, amely a romániai magyar nemzetiség helyzetével és e helyzet féltéveszázados átalakulásával vet számot. Ebben a tekintetben hiányt pótol, minthogy e nagylétszámú nemzetiségi csoport sajátos történelmi helyzetének, kultúrájának és intézményeinek átfogó leírásával egyelőre nem tett próbát sem a romániai, sem a magyarországi társadalomtudomány. A nemzetiségi monográfiának tekinthető vállalkozás egy útirajzzal (*Utazás kitérőkkel*) indul, amelyben a szülőföldjére hosszú évtizedek múlva hazalátogató író számol be személyes tapasztalatairól. Ezt követi a romániai magyar nemzetiség politikai történetének, valamint a romániai nemzetiségi jogalkotás történetének vázlata. Ez a fejezet számos új eredményt hozott, így az 1944 őszi háborúellenes erdélyi magyar mozgalmak eseménytörténetének pontosabb rögzítése terén. A *Népesedési gondok* című fejezet a nemzetiség népmozgalmi adatait gyűjti össze az egykori és mai statisztikai kimutatások kritikai összehasonlítása alapján. Majd adatokban rendkívül gazdag, tartalmas fejezetek következnek a romániai magyar falu, az iskolaügy, az iskolán kívüli népművelés, az egyházi élet, a zenei mozgalmak, a képzőművészet, a színjátszás, a sajtó, a könyvkiadás, a tudományos intézmények, valamint a kortárs román történetírás helyzetéről és jelenségeiről. Illyés Elemér hatalmas anyaggyűjtő munkát végzett, széleskörű tájékozottságot mutat. Forrásai között szerepet kapott szinte a teljes romániai magyar könyv- és sajtóanyag, különösen a hatvanas évek végén megélnéknél irodalom- és művelődéstörténeti kutató munka számos eredménye. Emellett mozgósítani tudta a nemzetiségi irodalom, közírás és tudományosság korábbi hozadékát is, a jelen helyzet leírását és elemzését általában a történelmi előzmények ismertetése vezeti be. A nemzetiségi élet és kultúra folyamatainak mérlegelése elfogulatlan józanságot követel, és Illyés Elemér munkájában kétségtelenül – a nagy anyagismeret mellett – a tudományos elfogulatlanság jelenti a legnagyobb értéket. Távol áll a nacionalista jellegű történetírás és publicisztika előítéleteitől, mítoszaitól. Tárnyilagos módon, sőt az erdélyi magyar irodalom liberális hagyományain nevelkedett tudós rokonszenvével ismerteti a román művelődés eredményeit is. Meggyőződése szerint az erdélyi együttélésnek az ott élő népek testvéri együttműködése lehet a legbiztosabb záloga. Akár a romániai magyar történeti és publicisztikai irodalom, ő is az együttélés történelmi hagyományaira hivatkozik. „Századok óta élnek együtt magyarok, románok – írja –, közös élményeik voltak, de a maguk külön indítékú történelmi szerepüket élték; egy azonban közös, magyaroknál, románoknál: a szenvedés”. Valóban, a közös történelmi szenvedés – és bizonyára a közös küzdelem – jó alapot szolgáltat a nemzetiségi megértés és egyenjogúság kiépülése számára. A „változó Erdélyben” Illyés Elemér is örömmel látná ennek az építő munkának a sikerét.

Pomogáts Béla

Irodalmak barátsága.

A magyar–orosz és magyar–ukrán irodalmi kapcsolatok történetéhez. MSZBT kiadása, Budapest, 1977. 386 l.

A sokszorosított eljárással készült kötet az Orosz Nyelv- és Irodalomtanárok Nemzetközi Szövetsége (MAPRJAL) magyarországi szekciója irodalmi szakosztályában közreműködő kutató és oktató tudósok munkáit tartalmazza. Az alig egy évtizedes múltra visszatekintő szakosztály 1973 októberében Szegeden rendezte meg a Főiskolai Rusz-szisztikai Napokat, 1975 februárjában pedig Budapesten kétnapos konferenciát tartottak, amelynek résztvevői a magyar–orosz és a magyar–ukrán irodalmi kapcsolatok kérdéseit vitatták meg. A kötet e két szakmai rendezvény anyagából válogat; s a téma természeténél fogva bepillantást enged a magyarországi ruszisztika műhelyébe. A bevezető tanulmány (Sziklay László munkája) történeti és elvi megközelítésben vizsgálja a kelet-európai komparatiztika sajátos kérdéseit. Ez alapvetéstől kiindulva hét tanulmány foglalkozik a recepció, a hatás és a tipológia aspektusából az irodalmi kapcsolatokkal; további hét tanulmány kifejezetten tipológiai szempontokat követve eszme- és műfaj-történeti, alkotáslélektani vizsgálódást végez; s végül hat dolgozat a költői és prózai műfordítás vizsgálata minuciózus módszerével világítja át az irodalmi mű üzenete befogadásának bonyolult folyamatát és megvalósulását. A vizsgált időszak a XVIII. sz.-tól napjainkig terjed; a szerzők a magyarországi ruszisztika több nemzedékét képviselik. A változatos tartalmú kötet írásait orosznyelvű rezümék kísérik. A szerkesztői előszó a vállalkozás folytatását ígéri, az összehasonlító irodalomtörténeti módszert alkalmazó kutatási eredményeket az orosz és szovjet irodalom oktatásmódszertani problémáinak elemzése egészíti majd ki.

Illés László

/Böloni Györgyné/ Itóka: Ady Párizsban.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 297 l. (Téka)

A XX. századi magyar irodalom történetébe ezen a tréfás néven vonult be a Téka-sorozat kötetének szerzője, a szilágysági román származású Marchişiu Ottilia, a későbbi Böloni Györgyné. Tanúja volt ez a törékeny asszony a korabeli magyar és európai szellemi élet számos fontos eseményének, jó nevet szerzett magának mint publicista és műkritikus, s többek között Ady, Rodin, Anatole France barátjának, munkatársának mondhatta magát. Az írásaiból összeállított válogatás tartalmazza az Ady párizsi tartózkodását megörökítő naplójegyzeteit, a fehérterror Budapestjéről írott *Szenvedések* könyvének részleteit, visszaemlékezését Anatole France-ra és Rodin-re, továbbá Bourdelle-re. A kötet bevezető tanulmányát írta és anyagát válogatta Robotos Imre nagyváradi irodalomtörténész.

K. Gy. Cs.

Jakó, Zsigmond: Philobiblon Transilvan.

Editura Kriterion, Bucureşti, 1977. 511 l.

Jakó Zsigmond romániai magyar történészprofesszor 1976-ban megjelent összegező jellegű művelődéstörténeti könyvét, – Írás, könyv, értelmiség (Tanulmányok Erdély történelméhez) – gyorsan követte annak román nyelvű változata. Az anyag törzsét azok a tanulmányok adják, amelyek a magyar nyelvű kötet harmadik fejezeté-

nek Könyv – könyvnyomtatás – könyvtár gyűjtőcíme alatt található. (Várad helye középkori könyvtártörténetünkben, Erdély és a Corvina, Szeben latin betűs könyvnyomtatása a XVI. században, A nagyenyedi Bethlen Kollégium könyvtárának kezdetei és első korszaka (1622–1658), A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története, A balázsfalvi nyomda kezdetei, A Cipariu-könyvtár kialakulása és története, Könyv és könyvtár az erdélyi magyar művelődésben.)

Ehhez a törzsanyaghoz társul még a Tótfalusi Kis Miklós-monográfia (Erdélyi féniks, 1974.) nagylélegzetű bevezetője, valamint a Köleséri Sámuel havasalföldi bibliofil és tudományos kapcsolatait feldolgozó írás. A kötet kiegészítő bőséges jegyzet-apparátus még a magyar változathoz képest is tartalmaz novumokat, újonnan előkerült adatokat.

Jakó Zsigmond több évtizedes kutatómunkájának eredményeit, a romániai szak kutatás számára nyújtott segítségét ismeri el és méltatja a műhöz írott előszavában Virgil Câdea: „A román szakemberek és olvasók egyaránt gazdag képet kapnak e könyv lapjain, de különösen a kötetzáró, összefoglaló tanulmányban arról a szerepről, amelyet az erdélyi magyar értelmiségiek játszottak hazánkban az írott vagy a nyomtatott betű útján a hazai kultúra megteremtésében, a tudás és az eszmék terjesztésében könyvek és könyvtárak segítségével.”

J. J.

Jordáky Lajos: Kovács Katona Jenő.

Pályakép és válogatás Kovács Katona Jenő írásaiból. Az előszót írta: Balogh Edgár. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 270 l. (Testamentum)

A tragikus sorsú Kovács Katona Jenő (1910–1944) publicista, poéta, regényíró és mozgalmi harcos volt. Részt vett a Vásárhelyi Találkozón, egy ideig a Korunk segéd-szerkesztőjeként is tevékenykedett. Szociográfiai írásokban, újságcikkekben, kíméletlen hangú kritikákban mondta el véleményét a korról, eszmerendszerekről, napi kérdésekről. (Kéziratban maradt regényei, elbeszélései mindmáig kiadatlanok.) Kolozsvár felszabadulása előtt két nappal a Gestapo golyója végzett vele. Emlékét a kötethez előszót író *Balogh Edgár* egyik elbeszélésében, a *Szép halálban* megörökítette.

Jordáky Lajos pályaképe a hajdani jóbarát eszmei fejlődését is nyomon követi, vagyis azt a kanyargós utat, melyen a „végletek embere” – a katolicizmustól a marxizmusig, az avantgardista-szürrealista irodalomtól a szociográfiáig – eljutott rövid életében. Kovács Katona Jenő sok helyről szerzett tudása – Nagykaroly és Zilah után Brünnben és Párizsban, no meg Kolozsvárt is volt „diák” – hamar kamatozódott: igaz, hogy sem a gépészeti problémák (Brünn), sem az orvosi pálya (Párizs – Sorbonne) nem nagyon érdeklik, de sokkal inkább az ember. Párizsban Bergsont hallgatja, fölkeltik figyelmét a szürrealisták. Párizs élénk szellemét viszi haza Kolozsvárra is. Cikkeket, regényeket ír (*Üzletheység kiadó*). Kolozsvárt, Gaál Gábor atyai védelme alatt találja meg igazi énjét. A Korunkban sokat közöl, előadásokat tart a Munkás Athenaeumban. Egy ígéretes pályát szakít félbe a gyilkos golyó.

Jordáky Lajos tanulmánya elemzések sorával, gazdag szemelvény-gyűjteménnyel világítja meg Kovács Katona Jenő pályáját. Az író műveivel jellemzi. A tragikus sorsú író-forradalmár műveiből közölt válogatás – elméleti cikkek, jegyzetek és különösképpen az 1944-es napló részletei – egy gazdag érzelmvilágú, gondolataiban, ítéleteiben pontos író-publicista arcképét mutatják.

Szakolczay Lajos

Jósika Miklós: Emlékirat.

Magyar Helikon, Budapest, 1977. 456 l.

Jósika Miklóst az irodalomtörténet a magyar regény megteremtőjeként tartja számon, ám feledésbe merült romantikus művei közül azonban ma már talán csak az *Abafi* c. regényt olvassák az ifjúsági irodalom kedvelői. Pedig nagyon termékeny író volt, ő maga száznál több műről tesz említést ebben a késő öregkorában kezdett *Emlékiratban*. Már tizenöt éve élt emigrációban, mikor a nagy munkához fogott; 1865-ben bekövetkezett halála miatt a mű befejezetlen maradt. Ez a könyve minden más művénél maradandóbb történelmi dokumentum, forrásértékű alkotás; természetes, friss, életidéző, valóságstiszteelő hangon tudósít egy elmúlt világról, gyermekkorától az 1830-as évek elejéig írta meg élete, környezete és kora eseményeit, számos nevezetes személyiséggel való kapcsolatának történetét, íróvá válását, művei fogadtatását, a korabeli irodalmi életet. Igazi írói erényekkel eleveníti föl ifjúságát, katonakorának számos kalandját; pompás jellemrajzokat ad szüleiéről, szülei baráti köréről, nevelőiről, feletteseiről, nagy erdélyi hazafiakról, feleségéről, nyírségi és erdélyi főurakról. Regényíró és kritikus kortársait jókora adag elfogultsággal, sértett hiúsággal és éles kritikával idézi meg, de így is érdekes kortörténeti adalékként olvashatjuk ezeket a lapokat is. Amint a kötet végén található utószóban *Győri János* írja: „Tabló, portré, kalandtörténet, leírás, hangulati elem, eszme-futtatás, ironikus megjegyzés, lírai sóhaj, hirtelen elhallgatás – mind az elmúlt világ képét gazdagítja.” Kár, hogy a reformkor és a szabadságharc korát már nem írta meg Jósika Miklós, emigrációs éveiről sem olvashatunk egy-egy utalásnál többet. A hiteles korrajz, szókimondás, eleven, érzékletes stílus, a széles látókörű, művelt, szellemes író mesélőkészsége (legyen szó a kolozsvári konviktusról, az előőrsként kiűldött katonáról a Napóleon elleni csaták egyikében, egy-egy vacsora leírásából Napkoron, felesége rokonainál, Kertbeny Károlyról vagy bármiről) – a mai olvasó számára is nagyszerű olvasmánnyá teszik az *Emlékiratot*, amely 1865-beli első megjelenése óta most látott napvilágot másodízben! A kötetet a már említett utószón kívül bőséges jegyzetanyag és szömagyarázatok egészítik ki.

R. T. O.

József Attila művei I-II.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. I. kötet: Versek, műfordítások, széppróza. 821 l. II. kötet: Tanulmányok, cikkek, levelek. 781 l. (Magyar Remekírók)

A Magyar Remekírók sorozatban megjelent mű az eddig felkutatott József Attila-hagyaték legteljesebb gyűjteménye. Az anyag gyűjtése, a szöveggondozás, a jegyzetek és az utószó *Szabolcsi Miklós* munkája.

Az első kötet a címben jelöltekén túl magába foglalja az eddig ismert töredékes műveket, rögtönzéseket és a hiteles fordítások mellett azokat is, amelyek feltehetően, de nem bizonyítottan József Attila művei. A nagyobb csoportokat – versek, versfordítások, széppróza és önvallomások – évenkénti bontásban közli a kötet.

Az utószóban Szabolcsi Miklós felsorolja József Attila életében megjelent verskötetit, közli az egyes kötetek tartalmát (az utószó végén), majd a költő halála utáni megjelenéseket. 1955-től a kiadások minden esetben feltüntetik az 1952-es kritikai kiadáshoz képest újonnan felvett szövegeket, változtatásokat és átcsoportosításokat. Jelen kötetben az 1975-ös kiadáshoz képest a következő változtatások történtek: beiktattak négy játékos rögtönzést a Vágó Márta-levelezésből, két négysoros töredékes rögtönzést (az egyik Tamás Aladár emlékezete alapján, a másik a kritikai kiadásban

még a kétes hitelű szövegek között szerepelt), illetve az ugyanitt jegyzetanyagban szereplő *Pohár* című vers francia és német fordítását. *A Feleségem, A féltőd: 0-0* és a *Ha lelked, logikád* című versek a rögtönzések közül a teljes szövegek közé, eddig a versek közt szereplő *Magyarország messzire van* című szöveget pedig a rögtönzések közé sorolták. A versek időrendjében főleg 1923–26 között történt több változtatás. A műfordítások és a hozzá kapcsolódó jegyzetek, a szépprózai művek és az önvallo-mások közlése József Attila Összes Művei IV. kötete (1967) alapján készült.

A kötet végén jegyzetek, utószó és mutatók találhatók.

A második kötet a bírálatokat és a töredékesen fennmaradt vagy másokkal együtt írt prózai műveket is tartalmazza. Úgyszintén a tanulmányterveket és a kétes hitelű prózai írásokat.

A mintegy hetven oldalnyi jegyzet előbb ismerteti a tanulmányok, cikkek és bírálatok korábbi megjelenéseit, majd az 1958-as eddigi legteljesebb gyűjteményhez képest (József Attila Összes Művei III.) a jelen kiadás változtatásait. Kimaradt *A technikáról* című részlet, bevették az Igen est bevezetőjéül szánt beköszöntő cikket (*Vasat aranyért*) és a Zsolt Béla *Bellegarde* című könyvéről írt bírálatot. A jegyzetek megírásában *Tverdota György* is közreműködött. József Attila leveleit az 1976-os megjelenésű, igen sok lappangó levelet még nem tartalmazó Válogatott levelezések alapján közli a kötet. Ehhez a részhez *Fehér Erzsébet* írt bőséges jegyzetanyagot, és ő gyűjtötte össze a könyv végén közölt életrajzi adatokat is.

Gebri Mária

Juhász Béla: Irodalom és valóság.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 428 l.

Juhász Béla a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen tanít, az Alföld című folyóiratot szerkeszti, emellett kiterjedt kritikai tevékenységet folytat. Ez a válogatás munkájának legjelentékenyebb tanulmányait és kritikáit gyűjti össze. Juhász általában a felszabadulás utáni próza fő vonásaira, változásaira mutat rá, az 1945 után kibontakozó nemzedék (*Mesterházi Lajos, Galgóczi Erzsébet, Fejes Endre, Kamondy László* stb.) regényeinek, novelláinak valóságértékét, társadalmi problémák iránti érzékenységét, művészi eredményeit vizsgálja. A műalkotás társadalmi hatékonyságát tartja az egyik legfontosabb kritériumnak, ez a szemlélet hatja át *Szabó Pál*-ról, *Illyés Gyulá*-ról, *Veres Péter*-ről, *Sarkadi Imre*-ről, *Fekete Gyulá*-ról és másokról írott hosszabb-rövidebb tanulmányait, portréit, műelemzéseit. A három leghangsúlyosabb tanulmány Szabó Pál, Sarkadi Imre és Illyés Gyula fő műveivel foglalkozik, a külföldi irodalomból pedig *Solohov* Csendes Donjáról található elemzés a kötetben. A hatvanas évek irodalmi életéről, fontos kérdéseiről – pl. a vidéki folyóiratok szerepéről, lehetőségéről, a fiatal írók helyzetéről – szóló polemikus írások egészítik ki az irodalomtörté-
nési, kritikai műhelymunkából adott keresztmetszetet.

R. T. O.

Juhász Géza: Csokonai-tanulmányok.

Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Juhász Izabella. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 414 l.

Az 1968-ban elhunyt Juhász Géza kutatásainak előterében majdnem két évtizeden át Csokonai állt: a kritikai kiadás sokrétű problémái, a költő utóéletének kérdése, és

elsősorban Csokonai egyéniségének és művészetének megértése, hiteles fejlődésrajz megalkotása. A tervezett monográfia nem készülhetett el. Megírt fejezeteit és a szerző egyéb Csokonai-tanulmányait tartalmazza a jelen kötet.

Juhász Géza a Csokonai-életmű kronológiája és a fiataalkori művek vizsgálata területén alap kutatásokat végzett, eredményei (melyekről e kötetben is olvashatunk) szervesen és nélkülözhetetlenül beépültek a modern Csokonai-képbe. A kötetben olvashatjuk azokat a hipotéziseket is, amelyeket a teljes Csokonai-fejlődésrajz érdekében állított fel, és amelyek komoly vitákat kavartak. Juhász feltételezéseit nem minden esetben igazolták a további kutatások, így pl. ma már nem tartható az az állítás, hogy Csokonai Rozáliája Weszprémi Juliska (Földi Jánosné) volt. Nemkevésbé vitatható az a törekvés, hogy Csokonai életútjának világnézeti ellentmondásait – modern ideológiai viselkedésnormák szerint ítélve meg őket – a polgárság általános jellemvonásaival magyarázza, vagy jelentőségüket az őket hordozó művek esztétikai alábecsülésével csökkentse. De hiba lett volna kihagyni ezeket a tanulmányokat, hiszen a kötet csak velük együtt vállalkozhat Juhász Géza Csokonai-képének – melyet ő már nem tudott egy egységes műben összefoglalni – reprezentálására.

A kötethez névmutató tartozik, és alapos bibliográfia egészíti ki az 1968–74 közötti évek új Csokonai-szakirodalmáról.

Zentai Mária

Juhász Izabella: A debreceni Ady-társaság bibliográfiája (1927–1951).

Debrecen, 1977. 158 l.

A Debreceni KLTE Könyvtárának bibliográfiai kiadványai sorozatában, Juhász Izabella munkája a debreceni Ady-társaság több mint négy évtizedes működésének dokumentumait, adatait gyűjti össze. A bibliográfia 1865 tétele időrendben közli az Ady-társasággal, annak működésével kapcsolatos cikkek, valamint a Társaság kiadásában megjelent művek adatait.

A gazdag dokumentum-gyűjtemény tartalmazza – többek között – az Ady-társaság alakuló közgyűlésének jegyzőkönyvét, főtítkári beszámolókat; valamint *Kardos László*, *Juhász Géza*, *Gulyás Pál* cikkeinek egyes, a Társaságra vonatkozó részleteit; korabeli meghívók, plakátok hasonmásait.

Név- és tárgymutató, az álnevek és névrövidítések jegyzéke zárja le az értékes gyűjteményt.

Erdődy Edit

Justh Zsigmond naplója és levelei.

Válogatta, jegyzetekkel ellátta és sajtó alá rendezte Kozocsa Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 795 l.

Justh párizsi naplója (1888) a legjelentősebb magyar nyelvű beszámoló a századvég kultúrájáról, egyetemes európai szellemiségéről és közhangulatáról. Justhot társadalmi kapcsolatai csak ahhoz segítették hozzá, hogy bejusson a századvégi Párizs legmagasabb társadalmi-kulturális-művészi köreibe; ahhoz hogy hitelesen és máig revelálóan beszámolhasson az észleltekről, kivételes művészi nyitottság kellett. Egyformán érzékeny volt a zenére, a képzőművészetre, az irodalomra, és benne is élt már az a „szecessziós” tulajdonság, hogy a mindennapokat is művészetté párolja, az életet a szubtilis hangulatoknak rendelve alá. Nincs pontosabb és mégis művészibb beszámoló.

molónk a századvég bonyolult művészi ízléséről, hangulatáról és eredményeiről Justh naplójánál, nála hívebben senki nem érzékelt e csodavárással teli időszakot, ahol sajátos átmenetekben és egyidejűségben élt a miszticizmus és a realista-vágy, a prae-raffaelita szépségkultusz és a naturalista törvénytisztelet, a keleties dekorativitás és a nyugati szellem iránti egyidejű elfogultság. Justh életműve ennél az érzéletes rajz-sorozatnál természetesen sokkal gazdagabb, bár nemhogy tetőzni nem tudott pályája, de a falak felrakására sem adatott neki életidő. A másik Justh a magyar sorskérdések izgatott kutatója, egy nagy nemzetmentő program körvonalazója.

Legharmonikusabb műve mégis talán ez a műfajtalán írás, a napló. S mindenképpen örvendetes új kiadásban olvasni (s vele egy kötetben a *Hazai naplót* és az író levelezésének egy részét), Halász Gábor 1941-es, ma már elérhetetlen edíciója után. A Justh-életmű immár szükségessé vált tüzetes fölméréséhez azonban ez a kiadvány sajnos nem sok ponton tud segítséget nyújtani. (Talán csak a levelezés közlése által.) A pontatlanságok és hiányok zömét Albert Gábor recenziója már kimutatta: „szolgai követi az előző nyomtatott szöveget”, nem pótolja annak csonkaságait, felületes a levelek besorolása, semmitmondók a jegyzetek. (Élet és Irodalom, 1978. 24. sz.) A nevek magyarázatáért, az utalások feloldásáért továbbra is Halász Gábor kiadásához kell fordulnunk, a teljes szöveg ismeretéért pedig a kéziratához. Kozocsa Sándor kiadása legfeljebb az érdeklődést keltheti fel egyik leueurópaibb és egyben legmagyarabb írónk alaposabb megismeréséhez, és ennek során egy méltó életmű-kiadáshoz való kedv megerősödéséhez, amely kiadvány nem nélkülözheti majd a naplók kritikailag gondos megjelentetését.

Alexa Károly

Kahána Mózes-bibliográfia.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1977. 106 l.

Fontos feladatot, irodalomtörténeti „aprómunkát” vállalt fel a Szabó Ervin Könyvtár, amikor összegyűjtötte a magyar szocialista irodalom egyik úttörőjének irodalmi munkásságával kapcsolatos adatokat, feltérképezte Kahána Mózes kanyargós pályáját. A *Zimáné Lengyel Vera* által összeállított bibliográfia tartalmazza a kronologikusan feldolgozott életrajzot, Kahána álneveit, szignóit, s műveinek jegyzékét, valamint a róla szóló irodalmat.

A Kahána-életmű bibliografikus feldolgozásának nehézségei nyilvánvalóak: műveinek nagy része idegen nyelven látott napvilágot; számos írása könyvalakban sosem jelent meg, s igen sok az álneves, szignós publikáció. A bibliográfia nem is készülhetett el a teljesség igényével: számos olyan – külföldi – lapban lappanghatnak még Kahána-írások, melyekhez a szerkesztő nem tudott hozzájutni.

Erdődy Edit

Kahána Mózes: Nagy időknék kis embere.

Válogatta: Szántó Kovács Gábor. Kossuth Könyvkiadó, 1977. 290 l.

Az író nyolcvanadik születésnapjára emlékezve adta ki a Kossuth Könyvkiadó ezt a sokrétű válogatást, mely a legkülönbözőbb műfajú írásokkal villantja fel a költőt, az irodalompolitikus, az író tiszteletreméltó alakját, Magyarországon mindaddig alig ismert életművét. A versek a fiatal forradalmár, aktivista költőt idézik; a korabeli – a Ma, a hécsi Mozgalom, a moszkvai Sarló és Kalapács, a Korunk című – folyó-

iratokban megjelent publicisztikai, irodalompolitikai írások pedig a kor – a huszas-harmincas évek eseményekben bővelkedő irodalmi mozgalmairól is képet adnak. (*A Má-t több ízben ért támadásokról; Munkásirodalom; Hozzászólás a Sarló és Kalapács irodalmi platform-tervezetéhez.*)

Magyarországra való hazatérte után született írásaiban főként a „nagy időkre” visszatekintő kortárs szólal meg: a 18-as forradalom, a Szovjetunióban átélt világháború eseményeit idézi érzékletesen (*Mindenki újakra készül; Miből lesz az őszirózsza; Nyomtalanul eltűnt*); s az író- és harcostársakra – Gaál Gáborra, Barta Sándorra, Komjáth Aladárra, Kassákra, Bortnyik Sándorra, Kovács Györgyre – emlékezik.

A kötetet az önéletrajzi regényéből vett részlet zárja, mely romániai börtönéveiről ad megrázó tudósítást.

Erdődy Edit

Kántor Lajos: Kép, világgkép.

A régi Korunk az új művészetért. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 144 l.

A „klasszikus” Korunk (1926–1940) folyamát vizsgálva a kutatás nem pusztán társadalmi-politikai-irodalmi folyóiratként, hanem olyan szemleként határozza meg Dienes és Gaál orgánumát, amely szerkesztőinek koncepciója szerint kultúraépítő funkciót látott el a kisebbségi művelődésben; vagyis a szellemi élet valamennyi jelenségének megragadására vállalkozott. E totalitás-igény megvalósulásának képzőművészeti, esztétikai, műkritikai hagyatékát Kántor elsőként vonja be a Korunk-történet vizsgálatkörébe, rekonstruálva és periodizálva a Korunkban otthonra talált forradalmi mozgalom és művészeti avantgarde viszonyát. Kiindulópontja: a lineárisan leírt, majd komparatív vizsgálatban hasznosított anyag nem elszigetelt tárgykör, hanem a Korunk-profil meghatározó törekvés dokumentuma: a képkultúrának a korszerű világkép kialakításának szolgálatába állítása. Dienes László és Gaál Gábor esztétikai-képzőművészeti nézeteinek (expresszionizmus, konstruktivizmus, ill. a Bauhaus) összegzése után sorra veszi és kiegészíti a Gaál-Kassák viszony tényeit, konfliktusok történetét, majd a MA vonalát követve igazolja, hogy az 1925 nyarán megszünt folyóirat konstruktivizmusának-aktivizmusának értékelése nem nélkülözhető a kezdeti Korunk-anyag vizsgálatakor – a magyar és nemzetközi avantgarde összefüggésében. A 15 évfolyam művészeti téma megközelítése folyamatos: a két szakasz között Moholy-Nagy, a teoretikus Kállai Ernő, de főként Kassák jelenléte a kapocs. Az aktivizmus kérdésében mérlegre kerül a Dienes-Kassák-Fábry viszony, majd a MA-konstruktivizmus jegyében kibontakozó szakasz után Kántor a Bauhaus szellemét vállaló Gaál Gábor-i Korunkban folytatja vizsgálódását, kitekintve a nemzetközi és romániai törekvésekre is. E szakasz 1930-ban Gaál és Moholy-Nagy művészeti nézetazonosságának jegyében indul, s az avantgarde-szintetizátor Bauhaus felfogását tükrözi; a szerző e két szakaszt értékelve állítja fel művészeti Korunk-periodizációjának alaptételét: Dienes – Kassák – konstruktivizmus = Gaál – Moholy-Nagy – Bauhaus. Az utóbbi szakasz elméleti-kritikusi alapgardája: Moholy-Nagy, Dési Huber, Kállai Ernő és Háy Gyula, akiknek egységes nemzeti-egyetemes művészetfelfogását, Aurel Ciupe, M. R. Paraschivescu és mások álláspontját áttekintve igazolja, hogy az avantgarde utóvéd-harcaiban a mozgalmi igénynek megfelelően a hagyományos realizmus képviselői kerültek az előtérbe; ezután a romániai magyar műbírálat kedvezőtlen korabeli helyzetére világít rá. Végezetül a Korunk helyét a Periszkop eklektikus avantgarde-ja és az Erdélyi Helikon művészeti transzilvanizmusa között jelöli ki, földerítve a Contimporanullal, a MA-val és a Dokumentummal való érintkezési pontokat. Így, a 20-as, 30-as évek

java képzőművészeti teljesítményeinek fősorakoztatásával válhatott a Korunk művelődéstörténetileg döntő fontosságú, korszerű marxista szintézisre törekvő folyóirattá. – A kötetet bőséges jegyzet-, fekete-fehér és színes képanyag teszi antológiászerűvé.
Csapody Miklós

Kassák Lajos – Moholy-Nagy László: Új művészek könyve.

Európa és Corvina Kiadó, Budapest, 1977. Lapszámozás nélkül, 18,9 iv terjedelemben.

Az örvendetesen szaporodó faksimile kiadványok sorában is megkülönböztetett figyelmet érdemel a magyar avantgarde nemzetközi szempontból is egyik legfontosabb dokumentumának újrakiadása. Az *Új művészek könyve* 1922-ben, Bécsben jelent meg, magyar nyelven összesen ötszáz példányban. A könyv keletkezési történetéről Kassák ezeket írta: „Bécsben éltem akkor /1921-ben/, ő /Moholy-Nagy/ Berlinben, a forrongó művészet gócpontjában, neki nagyobb volt a személyi ismeretsége, levelezési lehetősége, így tehát ő vállalta a könyv képanyagának az összegyűjtését. A szerkesztést közösen végeztük és én írtam a könyv előszavát és készítettem a tipografizálását és címlapját.” A könyv németül és Amerikában angolul is megjelent, ez utóbbi verzióra, amint azt az utószóban *Körner Éva* megjegyzi, mindeddig nem sikerült a kutatóknak rábukkanniok.

Az *Új művészek könyve* a magyar avantgarde fénykorában látott napvilágot, stílustörténetileg a dadaizmus utáni periódusban, a konstruktivizmus magyar változatának, a képarchitektúrának kibontakozása idején. A könyv voltaképpen képzőművészeti illusztrációkat közreadó mappa, ám annak fölöttébb sajátos válfaja: a 20. századi modern képzőművészet irányait bemutató képek sorában ugyanis föltűnnek a „gépkorszak” technikai ábrái, fényképfelvételek hatalmas ipari csarnokokról, felhőkarcolókról, erőművekről, repülőgépekről. A két szerkesztő antológiája a művészet és technika, ember és gép találkozását kívánta megörökíteni, azzal a meggyőződéssel – ahogy Kassák írta bevezetőjében –, hogy a „művészet, tudomány, technika egy ponton érintkeznek”. A konstruktivizmus apostolai eltökélten hittek a későbbi művészi fejlődés által oly sokszor és sokféleképpen megkérdőjelezett nagy szellemi-technikai egységben s az *Új művészek könyve* nemzetközileg is egyik legelső dokumentuma ennek az optimista szemléletnek, mely a korabeli magyar művészeti életre teljesen hatástalan maradt. Moholy-Nagy útja innen a Bauhaushoz vezetett, Kassák viszont félig akkor is az irodalom körein belül maradt, amidőn a képarchitektúra elméletét fejtegette, ilyenformán ezt az antológiát nemcsak a művészet, hanem az irodalomtörténet is magáénak vallhatja. A szép faksimile kiadás, Körner Éva gondos utószavával, kései elégtételadás a magyar avantgarde hőskorának elszigetelten, visszhangtalanul dolgozó úttörő szellemű alkotói előtt, és nélkülözhetetlen szempontokat, tanulságokat kínál a föllendülő avantgarde-kutatás számára.

B. M.

Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 597 l. (Magyar századok)

A mű 1868-ban jelent meg először, német nyelven, ez a kiadás az első, amelyben – *Kosáry Domokos* fordításában – magyarul olvashatjuk az első liberális nemzedék egyik legmarkánsabb alakjának az emlékiratait. Az emlékirat megjelenésnél tágabb műfaji meghatározást érdemelne a kötet, hiszen a személyes emlékek érzékletes,

olvasmányos fejezeteinél jóval többről is szó van: történetírás, vitairat, történeti esszé, sajtótörténeti dokumentum, útleírás, nevezetes személyiségek portréja, társadalómátalakító programtervezetek, olvasónapló – mindez együtt van jelen a *Magyarhon négy korszakában*. A reformkor és a szabadságharc, majd az emigráció éveinek története meglehetősen feltárt terület már a magyar történetírásban, ez a kötet mégis számos új mozzanattal, árnyalattal, új szemponttal, értékeléssel, viszonyítási lehetőséggel és homályban maradt fontos adattal egészíti ki a korszakról alkotott képet. *Márkus László* kétíves bevezető tanulmánya sokoldalúan értékeli Kászonyi Dániel munkásságát és emlékiratát. A magyar köznemességből származó, kalandos életű, művelt, liberális gondolkodású férfiú élményein keresztül bepillantunk a társadalomtörténet, művelődéstörténet, eszmetörténet legizgalmasabb korszakaiba, a szabadságharcot megelőző évtizedekbe, az országyűléseken zajló vitákba, a külföldi események és eszmei irányzatok, művek magyarországi hatásának alakulásába, a Társalkodási Egylet programjaiba, az újságírói pálya eredményeibe és kudarcaiba, az 1848-as forradalom és szabadságharc alatt teljesített rendkívüli feladatokba, amelyek a legromantikusabb, legfantáziadúsabb regényíró képzeletét is felülmúlták (pl. a magyar huszárok Csehországból való hazatérésének megszervezése, fegyverszállítás, futárszolgálat stb.).

Kászonyi pontosan látta a forradalomban elkövetett vezetői hibákat is, ezen a területen is új adatokkal gazdagítja történeti tudásunkat, ugyanígy új ismereteket nyújt az emigráció éveiről is, hiszen ő maga tizenkét évig élte az emigráns életét Németországban és Londonban, mindvégig a legradikálisabb baloldali nézeteket hirdetve. 1861-ben tért vissza Magyarországra – Kossuth utasítására –, így szemtanúja és hiteles megőrkítője volt a kiegyezést megelőző politikai fordulatoknak. Említésre érdemes, hogy ő nevelte *Vay Saroltát*, a Vay-családnál töltött évekről is sokoldalú, változatos képet kapunk. Kászonyi akkori eszméit egy kulcsregényben is megőrkítette. Négykötetes emlékiratát politikai tettnek szánta, de a mű saját korában nem talált visszhangra.

A *Magyarhon négy korszaka* mai forrásértékét a történészek elsősorban látásmódjában, demokratizmusában lelik föl. Könyve lebilincselő olvasmány, a szenvedélyes hangú, szubjektív írásból a haza iránt érzett felelősség és szeretet, a nagy egyéniségek (Széchenyi, Kossuth, Mazzini és mások) alakjának megelevenítő képessége árad.

R. T. O.

Käfer István: Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve. 1577–1977.
Magyar Helikon, Budapest, 1977. 248 l.

Az Egyetemi Nyomda fennállásának négyszázadik évfordulójára jelent meg Käfer István – nyomdai kivitelezésében is – impozáns monográfiája. A nyomda történetét a kezdetektől végig kísérő mű először Telegdi Miklós műhelyének (1577–1609) szentel egy fejezetet, majd az Egyetemi Nyomda nagyszombati korszakát elemzi (1772–1849). A Budára került műhely 1777-től már Typographia Regiae Universitatis Budensis néven nyomtatott, többek között kalendáriumokat, ABC-s könyveket, de itt adták ki a Pesti Divatlapot, *Petőfi* 1844-es *A helység kalapácsa* kiadását és az ugyancsak 1844-ben megjelent *Petőfi*-verseket. A XIX. században tíz nyelven jelentek meg tankönyvek és hivatalos nyomtatványok az Egyetemi Nyomda gondozásában. A Dunamenti népek nyelvének eleven ápolása hozzájárult ahhoz, hogy az Egyetemi Nyomda kimagasló szerepet játsszon a kelet-európai irodalmak felvilágosodás kori, reformkori kibontakozásában. Az utolsó fejezet napjainkig kíséri a nyomda működését, bepilla-

tást nyújtva a modern tudományos és ismeretterjesztő könyvnyomtatás egyik hazai fellelőjévé. A szükséges szakirodalmi utalásokon túl Käfer István monográfiája tartalmazza az Egyetemi Nyomdában készült kiadványok statisztikáját és eligazítást ad a művek nyelvi megoszlásáról is. A kötetet az Egyetemi Nyomda kiadványairól készült számos facsimile-felvétel illusztrálja.

Németh S. Katalin

Kemény G. Gábor: Kapcsolatok vonzásában.
Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1977. 194 l.

A magyar–szlovák irodalmi és művelődéstörténeti kapcsolatok hozzák közös nevezőre a kötet különféle műfajú, más-más részletkérdéssel foglalkozó írásait. A legtöbb tanulmány, esszé, tanulmányvázlat XIX. századi kapcsolataink egy-egy fejezetével foglalkozik, de olvashatunk a kötetben XX. századi vonatkozású írásokat is. Kissé szeretlenül kapcsolódik a könyv anyagához az 1525–26. évi beszercebányai sztrájkról írt esszé, mely a kötet élére került. A *Mocsáry Lajos* szlovák kapcsolataival foglalkozó írások pedig a szerző korábban megjelent könyveiben szereplő részletek újraközlései. Politikai és kulturális kapcsolatokat mutat be a tanulmányok egyik része (a reformkorban, a kiegyezés idején, a múlt század hetvenes éveiben, a két világháború közötti kultúrközvetítő, Anton Straka személyén keresztül), több írásban az irodalmi és tudományos érintkezések kapnak erősebb hangsúlyt (*Riedl Szende* prágai tevékenységéről szólva, a nemzetiségi népköltészet első magyar gyűjteményét bemutatva).

K. Gy. Cs.

Kemény Gábor: Szabó Ervin és a magyar társadalomszemlélet.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977 221 l. (Gyorsuló idő)

Kemény Gábor 1938-ban keletkezett tanulmánya Szabó Ervin születésének századik évfordulóján jelent meg első ízben teljes terjedelmében. A kötet utószavában *Soós Pál* foglalkozik Kemény Gáborral, e méltatlanul elfeledett marxista pedagógussal és tudománytörténésszel, és kiemeli a Szabó Ervin-tanulmány jelentőségét, amelyet Jászi Oszkár 1920-as Szabó Ervin életrajza, valamint Révai József 1931-ben keletkezett tanulmánya mellett a korszak harmadik legjelentősebb Szabó Ervinről szóló írásának tart. Kemény Gábor tanulmányának célja „egész művet átfogó, kritikai áttekintését nyújtani Szabó Ervin legfontosabb könyvtári, politikai, elméleti és történeti munkáinak; és Szabó Ervint mint a magyarországi szocializmus és marxizmus nagy úttörő alakját szervesen behelyezni az újkori, különösen a huszadik századi magyar társadalmi gondolkodás és kultúra folyamatába”. Elemzi *Ady Endre* hatását Szabó Ervin gondolkodására és megvilágítja kapcsolatát *Kassák Lajossal*. Külön fejezet foglalkozik a kor jellemző kérdésével, a nőproblémával, és a „felszabadult nő” eszméjének két kiválóságával: *Kaffka Margittal* és *Lesznai Annával*. A tanulmány vitatható értékelései (pl. a *Szabó Dezső*-kérdés) mellett Kemény Gábor írása a Szabó Ervin-portré árnyalt megrajzolásához segít hozzá, keletkezése után ötven évvel is.

Németh S. Katalin

Kertész Gyula: A magyar sajtó repertóriumainak annotált bibliográfiája.
NPI, 1977. 208 l. (Egyedi repertóriumok.)

Kertész Gyula nagy anyagot felölelő bibliográfiája az 1975-ig megjelent sajtórepertóriumokat dolgozza fel, azzal a célkitűzéssel, hogy „a könyvtári és bibliográfiai tájé-

koztatás elősegítése érdekében a műfaj egyedeinek elemző-értékelő feltárását” végezze el. A feldolgozott kiadványok közé tartoznak a periódikumfélések (napilapok, hetilapok, folyóiratok és nem folyóiratjellegű időszak kiadványok: évkönyvek, kalendáriumok) repertóriumai, időbeli szempontból viszont csak azok, amelyek egy vagy több teljes évet, de legalább egy félévet dolgoznak fel. Az anyaggyűjtés kiterjedt a Magyarországon területen megjelent bármely nyelvű repertóriumra, de nem tartalmazza a hungarica vonatkozású külföldi kiadványok repertóriumait. Az időben legkorábbi feldolgozott kiadvány A Hasznos Mulatságok 1817-ben megjelent féléves repertórium. A bibliográfia tartalmazza a kéziratos repertóriumokat is, így az egyetemi, főiskolai szakdolgozatok megfelelő adatait. Az egyes repertóriumok címlírása után a bibliográfia röviden összefoglalja a tárgyalt kiadvány szerkezetét, értékelésében pedig a repertóriumok készítőinek ad hasznos útmutatást. Kertész Gyula összeállítása, amely elsősorban könyvtárak polcaira kíváncszó fontos segédkönyv, értékes tájékoztatása mellett felhívja a figyelmet arra is, hány irodalmi folyóiratunknak nincs még csak részleges repertórium sem.

Németh S. Katalin

Klaniczay, Tibor: *Renaissance und Manierismus*. Akademie-Verlag, Berlin, 1977. 273 l.

Klaniczay Tibornak a reneszánsz, a manierizmus és a barokk tárgykörében írt rendszerező, szintézisre törekvő elméleti tanulmányai közül nyolcat válogatott együvé és adott ki a berlini Akadémiai Kiadó.

Az irodalmi korszakolás lehetőségeit és jogosságát, a reneszánsz válságát és a manierizmus esztétikáját, valamint a barokk kérdéseit taglaló tanulmányok – *Literarische Epoche: Gesellschaftsstruktur und Stil, Methodologische Aspekte; Skizze einer Renaissanceauffassung vom sozialhistorischen Gesichtspunkt; Periodisierung und Interpretation der Literatur der Renaissance; Die Krise der Renaissance und der Manierismus; Die ästhetische Theorie des Manierismus; Die Frage des Barocks* – közé hungarológiai vonatkozásokban bővelkedők is kerültek. Németül is hozzáférhető immár a Balassi Bálint líráját értelmező *Ideal und Wirklichkeit in der Dichtung der Renaissance. Die dichterische Entwicklung des ungarischen Lyrikers Bálint Balassi*. Ugyancsak helyet kapott a kötetben a régi magyar irodalom számos személyiségét is érintő, s Közép-Kelet-Európában korántsem könnyen tisztázható kérdést (*Die Nationalität der Schriftsteller in Mitteleuropa*) elfogulatlanul körüljáró dolgozat.

J. J.

Kodolányi János: *Szív és pohár*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 367 l.

Kodolányi, a regényíró mellett meglehetősen ismeretlen az olvasóközönség előtt Kodolányi, a kritikus, a publicista, a tanulmányíró. A *Szív és pohár* az 1926 és 1940 közötti időszak terméséből válogat.

A társadalom javítását, megváltoztatását célzó, harcos hit, szenvedélyes nekibuzdulás hatja át írókról, könyvekről szóló írásait is. Móricz, Nagy Lajos, Gelléri Andor Endre, Makszim Gorkij, Sárközi György, Ady Endre, Illyés Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Szabó Zoltán (*A tardi helyzet* írója), Veres Péter neve már önmagában is irányjelző.

A szerző megközelítése elsősorban szociológiai és politikai, s csak másodrészen a „tisza irodalom”-é. Értéktételei azonban sohasem a politikumnak, mindig a műnek szólnak; így ismeri fel Móricz regényeinek (*Tündérkert, Pillangó, Kivilágos kivirradtig*) jelentőségét, az induló Szabó Pál, Gelléri Andor Endre tehetségét; Nagy Lajos írásművészetét.

A kötet második része, *Közös dolgaink* címen szociográfiai, publicisztikai jellegű írásokat, s az író finnországi útjegyzeteit közli. Aktuális irodalmi-politikai témák adnak ürügyet az írónak, hogy kendőzetlen véleményt mondjon a két világháború közti Magyarországról, különösképpen az írók és az irodalom helyzetéről.

Erdődy Edit

Kollin Ferenc: A Prager könyvkiadó története.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 170 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

Bécsben majd Pozsonyban működött a két világháború között *Prager Jenő*nek, a Tanácsköztársaság után emigrált baloldali értelmiséginek kiadóvállalata. Fő törekvése volt az antifasiszta és haladó baloldali irodalom termékeinek terjesztése Közép-Európában. A tanulmány elsősorban a Prager kiadó magyar nyelvű kiadványaival foglalkozik, így természetesen nagy hangsúly kerül az 1934–1938-as pozsonyi szakasz tárgyalására. Kollin áttekinti a kiadóvállalat magyar nyelven megjelent köteteit, bemutatja sajtóvisszhangjukat, továbbá magyarországi és egyéb külföldi országokban történő terjesztésüket. A Prager kiadónál megjelentetett könyvek jelentős része az európai antifasiszta irodalom nemzetközi híró alkotásai, többek között szovjet, német, cseh és szlovák szerzők művei. Ezek a könyvek eljutottak Szlovákia magyarlakta vidékeire, de Magyarországra is; a baloldaliság, az antifasizmus eszméit sugározták szét. A kiadó a korabeli csehszlovák hivatalos politikától is kapott támogatást, így itt láttak napvilágot a vezető cseh és szlovák politikusok (Masaryk, Beneš, Hodža) munkái magyar nyelven.

K. Gy. Cs.

Komlós Aladár: Kritikus számadás.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 662 l.

Komlós Aladár, akit az olvasóközönség talán inkább íróként, s irodalomtörténész-ként tart számon, ebben a kötetben félévszázados kritikus működésének summázatát adja: esszék, kritikák, vitacikkek, publicisztikai írások, íróportrék impozáns gyűjteményét.

Az írások többsége a kortársakkal, a második Nyugat-nemzedékkel foglalkozik; s a huszas-harmincas évek irodalmának általános problémáival. (*A „második nemzedék” útja; A háromfelé szakadt magyar irodalom; Az avantgarde estéje; A lira fordulóján; A régi népiesség és az új stb.*). Értő és megértő szemmel kísérte, támogatta pályatársainak útját; mindenkor a szélsőségektől mentes, kiegyensúlyozott, Babits klasszicizmusához közelálló irodalomeszmény által vezetettve. Ez a józan, racionális szellem hatja át a József Attiláról, Szabó Lőrincről, Kassákról, Füst Milánról, Radnótirol, Balázs Béláról, Móriczról, Németh Lászlóról, Karinthyról, Illyésről s a többiekéről írott kritikáit, portréit, de ez nyilatkozik meg az ötvenes évek publicisztikai írásaiban is (*Haladó hagyomány-e a Nyugat?; Irodalom az iskolában; Népies proletkult*); melyek éppen e racionalizmus nevében tudnak fellépni a kor tévedései, túlzásai ellen.

Az itt közölt esszék, kritikák egy része már megjelent Komlós Aladár tanulmányköteteiben; a kritikák és vitacikkek legnagyobb része azonban itt lát először napvilágot könyvalakban.

A *Kritikus számadás* egy egységes, nagyívű pálya, s egyúttal irodalmunk egyik legfontosabb korszakának fontos irodalomtörténeti dokumentuma.

Erdődy Edit

Kónya Judit: Szabó Magda.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 275 l. (Arcok és vallomások)

Az *Arcok és vallomások* sorozatban először jelenik meg könyv élő, kortárs íróról. Szabó Magda, a népszerű író – korántsem lezárt – pályáját kíséri végig „alkotásai és vallomásai tükrében” – Kónya Judit; az 1947-ben megjelent első verskötettől, a *Báránytól* 1975-ig. Megkülönböztetett figyelemmel és terjedelemben foglalkozik Szabó Magda indulásával, az „újholdas” nemzedék irodalmi-irodalompolitikai szerepével; részletesen elemzi az író regényeit, drámáit, novelláit, rádiójátékait – nemegyszer a művek kritikusaival is vitába bocsátkozva. Nagy szerepet kapnak természetesen az önéletrajzi művek; elsősorban az *Ókút* című regény, mely Szabó Magda gyermekkora rekonstruálja.

Számos dokumentum: fényképek, kéziratok, újságcikkek, levelek facsimiléi teszik igazán élővé és érzékletessé ezt a sajátos műfajú pályaképet.

Erdődy Edit

Korvin Sándor: A néma számvető.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 317 l.

Korvin Sándor az erdélyi magyar szellemi életnek ahhoz a generációjához tartozott, amely a romániai magyar kultúra felvirágoztatásában oly jelentős szerepet játszott, és melyet elsősorban a *Korunk* fémjelzett. 1933-tól dolgozott a folyóiratnál, kezdetben ő volt Gaál Gábor mellett a szerkesztőség egyetlen tagja: végezte az olvasószerkesztői munkát: egyszemélyben volt kritikus, fordító és szemleíró. E helyzetéből adódóan pontos ismeretekkel rendelkezett a korabeli erdélyi kultúra valamennyi területéről – s adott volt számára a folyamatos reflektálás lehetősége is.

Most kiadott kötete híven tükrözi tevékenységének – gondolati ívét tekintve egységesülő, műfajait illetően oly sokszínű formáit. Tartalmazza *A néma számvető* 1933-tól 1943-ig írt, alapvetően József Attila, illetve a francia szocialista költők hatását tükröző költeményeit, magába foglalja versfordításait. Fellelhetők benne mind magyar, mind pedig európai (alapvetően szintén francia) vonatkozású esszéi és kritikái csakúgy, mint az 1937–38-as, Párizsban, illetve Bazelben írt naplójegyzetei.

Korvin Sándor életműve pregnánsan példázza a harmincas-negyvenes évek polgári indíttatású marxista értelmiségének útkeresését. Egész nemzedékére jellemzők azok az irodalmi-filozófiai hatások, melyeket ő befogad. A hatások korántsem egyneműek. A marxizmus klasszikusain túl említést kíván – a korabeli francia irodalomnál maradva, melyet legjelentősebbnek kell elismernünk – Aragonon túl Romain Rolland, André Gide és Malraux. E francia hatás oly erőteljes, hogy a kortárs magyar irodalom vonatkozásában gyakorta gátló tényezőként lép fel; a hazai valóságtól való idegensége következtében akadályozza a hazai tendenciák tökéletesebb, differenciáltabb értékelését.

Ez érződik a Molter Károly, Szemlér Ferenc, Karinthy Frigyes, Gy. Szabó Béla elleni indulatos írásokban. Más felől azonban egyértelműen ez segíti Nagy Lajos, Móricz Zsigmond, Kodolányi János és az Ady-életmű pontos értékelésében.

E nemzedék sokrétű filozófiai felkészültségét mi sem illusztrálja jobban, mint az a névsor, melyet *A humanizmus kérdéseihöz* c. cikk tartalmaz: Fichte, Lessing, Schiller, Voltaire, Rousseau, Feuerbach, Bauer, Marx, Engels, Arnold Rouge. E nevek felsorolása természetesen nem jelenti azt, hogy elveik Korvin esetében egységes elvrendszerré integrálódtak volna, ám elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy a hazai társadalmi mozgások pozitív és negatív tendenciáinak szétválasztására alapvetően képessé tegyék az írókat.

A kötet anyagát bibliográfia és névmutató egészíti ki.

Mányoki Endre

Kosáry Domokos: Napóleon és Magyarország.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 222 l. (Gyorsuló idő)

A francia és a magyar körök viszonyát, Napóleon politikai szándékát, Franciaország közeledésének magyarországi politikai visszhangját vizsgáló tanulmány első részében a szerző elemzi az 1792–1801-ig terjedő időszak Bécs mellett vagy ellen állást foglaló magyar erőviszonyait. Ezután az 1802–1805-ig terjedő időszakot vizsgálva Napóleon Magyarországra küldött megfigyelőinek jelentéseiből kapunk értékes képet a hazai helyzetről, a lakosság pártállásáról.

A magyar–lengyel politikai tendencia párhuzamba állítása az 1809-es események megértéséhez visz közelebb. Napóleon seregének előnyomulása a forradalmi, polgárvá lett Franciaország közeledtét jelentette, s ez részben félelmet, Habsburg-hú magatartást, a nemesség többsége által képviselt „rendi nacionalizmus” alternatíváját eredményezte, részben – s ők voltak kevesebben – „felvilágosult reformerek, a polgári átalakulás úttörői, az antifeudális erők” keltek életre. E két út képviselői között írókkal, költőkkel találkozunk, nyomon kísérve azt a politikai fejlődést, mely a magyar jakobinus mozgalom szellemében indult, s amely az 1848-as szabadságharcig vezet.

Az egyik oldalon találjuk a költő *Berzsenyi Dánielt*, aki 1805-ben, az ulmi ütközet után Napóleon ellen buzdít versével, *Kisfaludy Sándort*, az egykori jakobinus *Versegly Ferenct*. A tanulmány részletesen elemzi *Kazinczy* állásfoglalását, aki 1795, a magyar jakobinus mozgalom felszámolása után a börtönben töltött évek hatása alatt a „feudális nacionalizmus” hívévé lett. *Kazinczy* nemcsak *Berzeviczyt* vádolta, *Batsányival* is szembeállt, *Fazekas Mihályt*, a *Lúdas Matyi* szerzőjét sem értette meg, s a fiatal *Kossuthban* is a „zendítés szövetségét” látta. A szerző új megvilágításban tárgyalja a nyelvújítás kérdését is.

A másik úton járók, a „reformerek” közül olvashatunk a felvilágosult nemesi reformpolitikusról, *Berzeviczy Gergelyről*, *Batsányi Jánosról*, akik a feudális Magyarország felszámolását, társadalmi és politikai reformok bevezetését sürgették.

Kosáry Domokos értékes tanulmánya a történészek és az irodalomtörténészek számára egyaránt nélkülözhetetlen forrás a további kutatásokhoz.

Lévay Edit

Kosztolányi Dezső: Egy ég alatt.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 663 l.

1969-ben indult útjára az a sorozat, amely Kosztolányi publicisztikáját mutatja be tematikus rendben. Most Kosztolányi kortársairól írott cikkeit, bírálatait, riportjait

olvashatjuk a *Réz Pál* szerkesztette kötetben. A gyűjtemény nem előzmények nélkül való: anyagának egy része már napvilágot látott a *Hátrahagyott Művek Kortársak* című darabjában (sajtó alá rendezte *Ilyés Gyula*); majd az *Írók, festők, tudósok* (Budapest, 1958.) című, ennél sokkal nagyobb terjedelmű kötetben, melyet szintén Réz Pál gondozott.

A kötet a cikkeken, pályaképeken kívül három remekbekészült interjút is felvesz: Bartókkal, Gombocz Zoltánnal, és a természettudós Kövesligethy Radóval. Hosszabb tanulmányt egyetlen találunk: a hírhedt Ady-vitairatot.

Az előbbiekkal együtt kilencvenhét költő, író, kritikus, zeneszerző, festő, tudós nevét számolhatjuk meg a kötetben. A kilencvennyolcadik önarckép; a galériát Kosztolányi önvallomása zárja le. Tekintélyes szám és tekintélyes a névsor is: Kosztolányi kortársai között voltak a huszadik századi irodalom legnagyobbjai: Bródy Sándor, Ady Endre, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Nagy Lajos, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Füst Milán, József Attila, Gelléri Andor Endre (a kötetbeli előfordulás sorrendjében). S a legnagyobbak mellett a nagyok: Gárdonyi, Tömörkény, Cholnoky Viktor, Szomory Dezső, Molnár Ferenc, Szabó Dezső, Somlyó Zoltán, Kuncz Aladár, Csáth Géza, Nadányi Zoltán – hogy csak az írók-költők galériájából válogassunk találomra. Voltak azonban szép számmal olyanok is, akik időközben kihullottak az irodalmi tudat rostáján – a neveket fölösleges lenne elősorolni.

Kosztolányi bírátaiban kissé elmosódnak ezek az értékkülönbségek; rég ellobbant üstökösök nála ugyanolyan fényel ragyognak, mint a változatlanul világító állócsillagok. Magyarazatot erre részben a kortárs-kritikus helyzete ad; az ítélezést megnehezíti a távlat hiánya. Kosztolányinak azonban nem is célja az ítékezés. „A kritikusnak nem lehet más feladata, mint hogy konstatálja a művész egyéniségét, bemutassa dolgozási rendszerét, latra vesse a mondanivalója súlyát és ha az egyénisége erős, az írása karakteres, új bátorságra kapassa” – olvashatjuk a Somlyó Zoltánról szóló bírálatban. Az írói egyéniség, s az írás karakterisztikus jegyeinek felmutatásában valóban mesternek bizonyul.

A kötetben bőséges, alapos jegyzetanyag segíti az olvasót a tájékozódásban. A jegyzetekben a szerkesztő közread olyan, Kosztolányinak tulajdonított írásokat is, melyeknek szerzője ismeretlen; így a Pásztor Árpád verseskötönyvéről, s Csáth Géza két novelláskötetéről szólót. Több, teljes cikket is közöl a jegyzetapparátus, melyek az adott írás háttérét jobban megvilágíthatják, s végül igen részletesen ismerteti és dokumentálja a Toll által kezdeményezett Ady-vitát, s benne Kosztolányi szerepét.

Erdődy Edit

Kovács Endre: Szemben a történelemmel. (A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon). Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 545 l. (Elvek és utak)

Gyarapszik az utóbbi években a nemzetiségi kérdés hazai irodalma. A részlettanulmányok, az egyes korszakokról vagy nemzetiségekről készült analízisek azonban nem feleltették egy összegező földolgozás hiányát. Szerzőnk erre vállalkozott kötetével: áttekintést kívánt adni történeti esszéjében a régi Magyarország nemzetiségeiről, a nemzetiségi-nyelvi kérdés új- és legújabb kori hazai történetéről. Nagy szükség volt erre a munkára, hiszen még értelmiségi közvéleményünk is általában kétféle tudattorzulással szemléli ezt a problémakomplexumot. Egyfelől hajlamos elfelejteni a régi Magyarországról, hogy lakóinak tetemes része nem a magyart beszélte anyanyelv-ként, másfelől, hogy az első világháborút követő imperialista békével több millió magyar nemzetiségi került szomszédos országokba.

Kovács Endre könyvének nagy erénye, hogy el tudta kerülni mind a nacionalizmus, mind a nemzeti mazochizmus buktatóit. Következésképpen föltárja a dilemmákat, belülről igyekszik megmagyarázni a bonyolult közép-kelet-európai nemzetválsási folyamat hazai vetületét. Kötetének első fejezete a nemzeti kérdés elméleti problémáit mutatja be. A további fejezetekben hosszsmetszeti képet kapunk a magyarországi nemzetiségi kérdéstről, négy tételben. Először az 1848-ig tartó fejlődést veszi sorra. Külön fejezetben tárgyalja 1848–49-et, mint a nemzetiségi ellentétek kirobbanásának éveit. Ha terjedelemben szűkebben is, de önálló fejezetben foglalkozik a szabadságharc utáni emigráció megoldási javaslataival. Végül pedig a kiegyezés után születő nemzetiségi törvényt és a nemzetiségi diszkrimináció évtizedeit mutatja be, egészen az osztrák–magyar állam fölbomlásáig, az új „nemzeti” államok kialakulásáig.

K. Gy. Cs.

Kovács József: A szocialista magyar irodalom dokumentumai az amerikai magyar sajtóban. 1920–1945.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 438 l. (Irodalom–Szocializmus)

Az *Illés László és József Farkas* szerkesztette *Irodalom–Szocializmus* sorozatnak tizenötödik kötete ez az összeállítás. Az első kötet „Mindenki újakra készül...” címmel 1959-ben jelent meg. Az évek során tematikus tanulmánygyűjtemények, monográfiák, különböző szempontok szerint válogatott antológiák, hasznos bibliográfiák s más, a szocialista magyar irodalom történetére vonatkozó dokumentumanyagok kerültek nyilvánosság elé. Kovács József is, ki rég kutatja az amerikai magyar irodalom történetét, mostani összeállítását a sorozat hagyományaihoz igazította. Kötete nagyobbik része antológia, melyben majd mindegyik 1920 és 1945 közötti amerikai magyar lap s szinte valamennyi az időben publikáló amerikai magyar szerző bőven képviselve van. Az antológia anyagának zöme természetesen az *Új Előreből* (112 írás), az *Új Előre Naptárából* (11) és a *Kultúrharcból* (17) való, néhány írást azonban az *Előre, Előre Képes Folyóirat*, *Amerikai Magyar Világ*, *Magyar Jövő*, *Magyar Jövő Naptára*, *Bérmunkás Naptár*, *Nők Világa*, *Kanadai Magyar Újság*, *Magyar Fórum* vagy más folyóirat közölt először. Az antológia szerzői között is szinte mindenki megtalálható, aki számított, aki írt amerikai magyar lapba 1920 és 1945 között. A nevesek (*Balázs Béla*, *Gábor Andor*, *Illés Béla*, *Illyés Gyula*, *Karikás Frigyes*, *Lengyel József*, *Mácza János*, *Zalka Máté* stb.) éppúgy, mint a kevésbé ismertek: *Abet Ádám*, *Egri Lajos*, *Komos Ágota*, *Kövess Lajos*, *Moór Péter*, *Nagy Jenő*, *Olexo Endre*, *Varga József* stb. Az írások műfaja, ill. tárgya is sokféle; a kötet lapjain különböző témájú tanulmányok, esszék, kritikák mellett versek, novellák, filmforgatókönyvek stb. sorakoznak.

Az antológiát Kovács József terjedelmes, majdnem 100 lapos tanulmánya vezeti be. Címe – *Az amerikai magyar munkássajtó és -irodalom történetéhez* – csak adalék-szerű részlettanulmányt ígér, de a cím ezúttal megtévesztő, hisz maga az írás ennél többet ad. Kovács ugyanis, ha csak fő vonásaiban is, voltaképpen a több hullámban létrejövő, állandó mozgásban levő amerikai magyar emigráció teljes történetét is föl-vázolja a 19. század közepétől a második világháború végéig. Írását az első emigrációs hullámokkal s az amerikai magyarság mint etnikai tömb létrejövési folyamatával indítja, majd az első amerikai magyar hírlapokról és egyesületekről szól. E tablóra építi bele azután a munkássajtó, -kultúra és -művelődés történetének rajzát. Dolgozatának legfontosabb fejezetei e részek, belőlük bontakozik ki az *Új Előre*, a *Kultúrharc* s sok más lap története a kezdetektől a megszűnésig. A szorosabb értelemben vett irodalmi anyag bemutatása és tárgyalása e sajtótörténeti részeket követi. A tanulmány-

nak ezek a lapjai majdhogynem ismeretlen világról tájékoztatnak – talán némi esztétikai fölértékeléssel.

A kötetet az *Új Előre* 1921 és 1937 közötti irodalmi anyagának válogatott bibliográfiája, illetve két mutató zárja.

Lengyel András

Kozma Dezső: Mikszáth Kálmán.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1977. 182 l. + 12 lap melléklet.

„Igen gyakran egyetlen szóval, jelzővel, egyetlen mondattal minősítünk írókat, életműveket. ...Mikszáth Kálmánt már bajosabb ilyen módon, ennyire szűkszavúan egyénteneni...” Aligha indíthatná találébb mondatokkal Kozma Dezső kisonográfiaját, amely a mikszáthi életmű átfogó értelmezésére törekszik. Mikszáth Kálmán ma is a legolvasottabb magyar írók közé tartozik, hazánkban és külföldön egyaránt.

Mikszáth műveinek egyre teljesebbé váló kritikai kiadása, amely már túljár a 70. köteten, lehetővé teszi a szakirodalom számára e művek mélyrehatóbb vizsgálatát. E könyv szerzője is alapvetően a kritikai kiadás nyújtotta lehetőségekre támaszkodva vázolja fel Mikszáth írói pályájának ívét.

Kozma Dezső elemzése szerint négy szakaszra bontható a pályáiv (ez alapján tagolódik a könyv is négy fő fejezetre):

1. Idill és emberlátás – a felhőtlen romantika korszaka. E periódusban még sorsformáló erő Mikszáthnál a hit és az emberszeretet. Előadásmódjára a mesei hanghordozás jellemző, amelyet a számos mesei motívum szerepeltetése csak erősít.

Érdekessége a fejezetnek a Mikszáth mondatritmusával foglalkozó rész, amelyből magyarázatát nyerhetjük a mikszáthi próza újszerűségének is.

2. A romantika új lehetőségei – a romantikus idill átértékelődését, átminősülését vizsgálja a szerző e fejezetben.

3. Megfigyelés és illúzióvesztés – a romantikus és a naturalisztikus ábrázolásmód keveredése és a társadalmi satíra jelentkezése jellemzi ezt a periódust. Központi helyet foglal el a fejezetben a Szent Péter esernyője c. regény elemzése, amely munka megalapozta Mikszáth világhírét.

4. Teljesebb igényű realizmus – a nagyregények időszaka. Az egyre jobban eluralkodó pesszimista világlátás mellett nem hiányoznak e művekből a romantikus nosztalgia elemei sem.

A könyv lezárásaként Mikszáth utóéletével foglalkozik a szerző. Ismerteti a szakirodalom eddig elért jelentősebb eredményeit és a még megoldhatatlan feladatokat.

Végül 24 képmelléklet teszi színesebbé a kötetet.

Herner János

Könyv és könyvtár. XI.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1977. 197 l.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának igényes kivitelezésű évkönyve az értékes könyvtárelméleti és -történeti tanulmányokon kívül néhány, az irodalomtörténészek számára is figyelemreméltó irodalomtörténeti írást is tartalmaz. Gombáné Lábos Olga dolgozata – *Megjegyzések Milotai Nyilas István Agendájához* – egy eddig ismeretlen példány possessorbejegyzéseit és marginálisait elemzi, amelyek

a Milotai-Agenda használatának XVII. századbeli visszhangjai. Pukánszky Félián Judit *Néhány gondolat Arany János Byron-fordításairól* című írása szövegelemzéssel bizonyítja, hogy Arany nemcsak költői szépségre, hanem a lehető legnagyobb filológiai hűségre is törekedett, *Az új görög dalnok éneke* fordítása pedig „egy adott történeti időszakban, a Bach-korszakban, a szabadságeszme kifejezésének egyik lehetőségévé vált”. Sonkoly István jubileumi megemlékezése a 150 éve született *Gyulai Pál*-al foglalkozik, csatolva írásához a megzenésített Gyulai Pál-versek repertóriumát. Tóth Béla *Maróthy György* három kiadatlan levelét közli, Maróthy levélstílusát is elemelve. Sajtótörténeti ritkaságról tudósít Varga Zoltánné tanulmánya, a *Népszava Naptár az 1920-dik évre*. Az eddig ismeretlen dokumentum, amelynek csonka kefelevonata került elő, az ellenforradalom legkegyetlenebb időszakában készült, illegális körülmények között, az olvasó kezébe azonban már nem került. Az Évkönyv illusztrációi között találjuk ennek a számnak néhány fotómásolatát, a Népszava Naptár 1920-ra tervezett képanyagát is.

Németh S. Katalin

Köpeczi Béla: A magyar kultúra harminc éve (1945–1975).
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 243 l.

A tudománytörténettel és tudományszervezéssel is magas szinten foglalkozó tudós szerző összefoglaló műve átfogó képet ad a Magyarországon végbement kulturális forradalom történetéről, tényeiről és adatairól. Szükségességéről és fontosságáról az is tanúskodik, hogy már második, átdolgozott kiadása kerül az olvasóhoz. A tanulmány egyrészt a kulturális forradalom elméleti kérdéseit vizsgálja az eredmények, problémák és hiányosságok tükrében, másrészt érzékelteti azt a módot is, ahogyan a célok a művelődéspolitikában megfogalmazódnak, az intézményeken keresztül érvényesülnek és ahogyan a társadalomra hatnak. A kultúra marxista értelmezése, a művelődés objektív feltételeinek számbavétele után a népesedési, települési, gazdasági viszonyokkal és a művelődéspolitikával foglalkozik a szerző, mondanivalóját bőséges statisztikai táblázatanyaggal, összehasonlító adatsorokkal támasztja alá – ezeket ilyen jól használható formában és egyértelmű magyarázatokkal ebben a kiadványban olvashatjuk első ízben; végül a társadalmi tudat szempontjából tárgyalja a tudomány és művészetek funkcióját. Részletesen elemzi a közoktatás és közművelődés helyzetét, figyelembe véve a 30 éves fejlődést összegező résztanulmányokat. Kitér a kulturális változások hatására az emberek tudatában, magatartásában és életmódjában, értékeli a közművelődési határozat jelentőségét. A széles körű áttekintés, a bőséges adatsorok, az összefüggések bemutatása, az alapos bibliográfiai mellékletek jól szolgálják az olvasók tájékoztatását a legfontosabb kulturális változásokról, tényekről és a további tendenciákról és feladatokról. A napjainkban egyre nagyobb fontosságú világkultúrával való kapcsolatokra is kitér a szerző (tudományos-műszaki együttműködés, irodalmi művek fordítása, oktatás, színházi és zenei események).

R. T. O.

Köpeczi Béla: Esmék, utak korunk művészetében.
Kozmosz Könyvek, Budapest, 1977. 169 l.

A kötet négy tanulmányt tartalmaz: *Az egzisztencializmus és irodalma; A neopozitivizmus és a „dolgozók” művészete; Az „új baloldal” művészetfelfogása; A szocialista rea-*

lizmus történeti útja és fő jellemzői című írásokat. A szerző a huszadik század néhány bonyolult eszmei áramlatát és ezek irodalmi és művészeti lecsapódását elemzi számos konkrét műalkotáson: filozófiai tételen, filozófiai vitán illusztrálva az uralkodó kortendenciákat, művészeti eredményeket. Tájékoztató értéküket növeli az azonos szemzőgöböl való szemlélet, a kiemelés, az ideológiai irányok egymáshoz való viszonyának reális felmérése, az összefüggések bemutatása. Valamennyi tanulmányához gazdag bibliográfia, bőséges jegyzet csatlakozik, gyakran utalva vissza a szerző *Az „új baloldal” ideológiája* című könyvének – mely az itt közölt tanulmányoknál szélesebb körű és még mélyrehatóbb elemzést ad erről a témáról – néhány fejezetére. Ennek a könyvnek legfontosabb, legátfogóbb következtetéseit foglalják össze e kötet írásai, amelyek a fiatalokat hatalmas irodalmi, képzőművészeti, zenei, filozófiai, esztétikai anyagról tudósítják. Különösen érdekesek az „új baloldal” kísérleteit és eredményeit bemutató, bíráló megállapítások. A szocialista realizmusról szóló viták rövid áttekintése elsősorban diákok, irodalmi előadók számára szolgáltató jó kiindulópontot további ismeretek szerzéséhez, az azokban való eligazodáshoz. A kiadó a fiatal olvasókra tekintettel a lap alján szövmagyarázatokat és fogalom meghatározásokat közöl.

R. T. O.

Köpeczi Béla: Függetlenség és haladás.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 251 l.

Köpeczi Béla eddig kellő figyelemre nem méltatott terület – mint könyve alcímében jelzi –: a politikai gondolkodás tényeit, fejlődését vizsgálja, a régi magyar függetlenségi harcok századaiban. Azokat a tanulmányait válogatta együvé a szerző, melyek a XVI–XVIII. századi haladó politikai törekvések szellemi hátterét vázolják fel, eszmei összetevőire és azok forrásaira mutatnak rá. S az elméletet rögtön szembesíti is a korabeli társadalmi valósággal, hogy a gondolatrendszerek életképességét, reális hatékonyságát megítélhesse. A politikai gondolkodás történetében nem ragaszkodik államhatárokhoz; a jelenségeket a maguk bonyolultságában, de széles nemzetközi kontextusba ágyazva vizsgálja: Közép-Kelet-Európa és egész Európa az eszmék ütköztetésének színtere. Alapelve, hogy a kapcsolatok két-, illetve többoldalúságára ügyeljen, a külföldi gondolatok magyarországi terjedését és a magyar események külföldi visszhangját egyaránt tárgyalja. (Pl.: *A karteziánizmus politikája Magyarországon és Erdélyben a XVII. században és a XVIII. század elején*, illetve *Thököly valláspolitikája és a nemzetközi közvélemény*) A filológiai alpmunkálatok (*Bethlen Miklós francia emlékiratai*) éppúgy hozzátartoznak tevékenységéhez, mint az olvasásszociológiai adatokkal és tanulságokkal is bőven szolgáló, összegező áttekintések. (*A Rákóczi-hagyomány a XVIII. század közgondolkodásában*, illetve *A Téli-maque Közép- és Kelet-Európában.*)

Egész csoport adatgazdag s egyben az összefüggésekre is rámutató, külföldi kutatások eredményeit gyümölcsözőtető tanulmány szerveződik a Rákóczi-szabadságharc köré. (*A francia politikai irodalom szerepe a Rákóczi-szabadságharc ideológiájának alakításában; A Rákóczi-szabadságharc és Európa. A kor külföldi politikai irodalma a magyar felkelésről*)

Politikai irodalmunk létezéséről, fontosságáról, külföldi eredetre épülő önálló arculatáról győz meg az az ív, melyet Köpeczi a humanista dialógust író Kovácsóczy Farkastól II. Rákóczi Ferencig rajzol meg. Addig a Rákócziig, aki – a szerző megállapítása szerint – államelméletében Bousset és a Téli-maque-ot író Fénelon között foglal helyet, s aki a felvilágosult abszolutizmus előfutára.

Jankovics József

Kristó Gyula: História és kortörténet a Képes Krónikában.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 163 l. (Gyorsuló idő)

Kristó Gyula felbecsülhetetlen értékű forrásgyűjteményeink, krónikáink anyagát elemezte a história, a kortörténet, a történeti hitelesség igazságát keresve.

A tanulmány első része a középkor irodalmának műfaji tagozódását, a krónika, az évkönyv, a gesta, a legenda műfaját, majd a magyar irodalmi emlékek műfaji besorolását veszi sorra. A história kérdésével foglalkozva a szerző arra keres választ, hogyan alakult ki a XVI. század közepére az 1030-as éveket megelőző időszakról alkotott kép. Az eredetmonda, az őshaza, a honfoglalás, a Kárpát-medence birtokba vételének kettős megfogalmazása, Géza és István megítélése a kereszténnyé vált magyarság megváltozott gondolkodásmódjáról tanúskodik. Igen érdekes és tanulságos mondáink vizsgálata olyan szempontból, mikor jegyezték először le őket.

A kortörténet kérdését illetően István király halálától a XIV. század közepéig, a Képes Krónika végső eseményéig leírtakat kíséri figyelemmel a tanulmány. A különböző szerzők által lejegyzett események összevetése során figyelemre méltó képet kapunk a megváltozott viszonyok alakította szemléletről. A tanulmányból az egyes mondák, mondakörök keletkezéséről, kialakulásáról, fejlődéséről, továbbéléséről is képet alkothatunk.

A történeti hitelességet keresve irodalmi, néprajzi, művészettörténeti vonatkozások vizsgálatát sem hagyja figyelmen kívül a szerző. A téves információk egy része korabeli oklevelek birtokában könnyen kiigazítható, máskor a hitelesség kérdésének eldöntése nehéz feladat. A história, a kortörténet és a történeti hitelesség szétválasztása tehát igen izgalmas, s egyben igen körültekintő, bonyolult munkát igényel. A szerző szerint „a víz alá kell hatolnia annak, aki a jéghegy masszív tömbjét akarja látni”. Erre vállalkozott Kristó Gyula értékes tanulmányában.

Lévay Edit

A kuruc küzdelmek költészete.

Válogatta és sajtó alá rendezte Varga Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 897 l. + 13 melléklet.

A *Varga Imre* által válogatott és sajtó alá rendezett – mintegy kilencszáz oldalas antológia a Rákóczi-szabadságharc kétszázötvenedik évfordulójára, az 1953-ban kiadott, a *Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig* c. gyűjtemény után az első olyan válogatás, amely átfogó képet igyekszik adni a „kuruc-kor” költészetéről. Az új összeállítás nemcsak abban különbözik a korábbiaktól (értve itt az említetten kívül az Erdélyi Pál-féle *Kurucz költészet* c. antológiát – 1903. –, s az ennek alapján később kiadott kisebb válogatásokat), hogy teljesen kiszűrte Thaly Kálmán hamisítványait, s hogy felvett korábban kiadatlan, vagy csak folyóiratokban közölt verseket, de abban is, hogy továbblépett a korszak irodalmának tudományos rendszerezésében. Noha Thaly Kálmán szűk és egyoldalú „kurucság”-fogalmát már Erdélyi Pál is elvetette, véglegesen csak az 1964-es *A magyar irodalom története* szakított a Habsburg-ellenes mozgalom romantikus-nacionalista koncepciójával. Varga Imre e szintézis – tárgyát érintő – alapelvét követi, mely szerint a kuruc költészet nem tekinthető „irodalomtörténeti vagy nemzeti irodalmi kategóriának”, s elfogadja azt a módszert is, amely a barokk költészet keretében, sajátos társadalmi mondanivalója, osztályalapja, jellegzetes költői karaktere szerint a nemesi és a népi kurucság fogalomkörébe foglalva tárgyalja ezt a lírát. A kötet bevezetőjében írja: „Mi is elvetjük a kuruc költészetet mint nemzeti irodalmi

kategóriát, osztályozó irodalomtörténeti fogalmat. Használjuk azonban ezt a kifejezést mint publicisztikai fogalmat, amikor a kuruc küzdelmek költői visszatükröződésében a kurucok közérdekű politikai és társadalmi kérdéseit vizsgáljuk. Ilyen értelmezésben gyűjtöttük össze ebben az antológiában a kuruc szabadságmozgalmak magyarországi vetületét, nem irodalomtörténeti alapú gyűjteményt nyújtunk tehát, hanem 7–8 évtized sokszínű költői terméséből tematikus válogatást.” – A sokszínűség természetesen – már csak a terjedelmi korlátok miatt is – ezúttal sem jelenthetett tematikai teljességet. „szerelmes versek, lakodalmi énekek, búcsúztatók, halottsiratók /.../ és más alkalomra szerzett versek, egyházi, istenes énekek, /.../ pasquillusok és kiéneklők /.../ históriás énekek, tanító versek stb... – nem szerepelnek a gyűjteményben. De nem adja a gyűjtemény a XVII. század végének törökellenes vitézi költészetét, a korabeli költészetnek azt a jelentős ágát, melynek középpontjában ez az igen fontos korprobléma nyert kifejezést. Terjedelmi megfontolásból török tematikájú verseket csak akkor vettünk fel, ha azokban a török elleni harc a Habsburg-ellenes függetlenségi küzdelemmel összefüggően van jelen. Helyet kaptak viszont benne azok a verses alkotások, melyek tárgyukat a kuruc-labanc mozgalmakból merítik...” s mindazok a kordokumentumok, amelyek a „német-magyar, kuruc-labanc ellentétek hatása alatt jöttek létre, tükrözik a kor embereit foglalkoztató társadalmi, politikai, vallási stb. problémákat.”

Az antológia szerkezete – noha formailag tagolatlan, a függetlenségi mozgalmak, illetve azok utóhatásának kronológiai rendjét követi. Az 1663-tól 1736-ig terjedő időszakot – a történeti periodizációnak megfelelően –, s itt még az irodalomtörténet-írás hagyományait is tiszteletben tartva – Varga Imre két fő részre osztja: Thököly és II. Rákóczi Ferenc korára. A két korszakon belül összesen 11 verscsoportot különböztet meg – részint kisebb időszakokat, részint egyidejű, de eltérő költői-politikai tendenciákat választván a felosztás alapjául. Eszerint az első csoportba sorolhatók (A/1.) azok a művek, amelyek a mozgalom elején születtek, s Zrinyi politikai eszméinek hatását mutatják; a másodikba azok (A/2.), amelyeknek ihletét a Wesselényi-féle összeesküvés adta, a harmadikba (A/3.) azoknak a bujdosóknak a költeményei, akik a Wesselényi-összeesküvés bukása, illetve I. Rákóczi Ferenc felkelésének leverése után kényszerültek elhagyni otthonukat; a negyedik (A/4.) csoportban kapnak helyet az üldözött protestánsok – hívek és prédikátorok – sorsát panaszló, az előzőekkel egy időben született versek, az ötödikben (A/5.) a Thököly-korszak lírája, a hatodikban (A/6.) az első kuruc mozgalom és a Rákóczi-szabadságharc közti évek költői termése, s a hetedikben pedig (A/7.) a XVII–XVIII. századforduló táján „az első kuruc mozgalom éveiben” keletkezett bujdosóénekek. A második fő korszak, a Rákóczi-szabadságharc időszakának lírájában Varga Imre tagolása egyszerre jelez időrendet és tematikai egységeket: első helyen (B/1.) állnak magához a szabadságharchoz kapcsolódó – zömében az 1704-es esztendőben keletkezett – művek, második csoportba (B/2.) kerülnek a szabadságharc idején született bujdosóénekek, harmadikba a bukás s az 1735-ös békési felkelés között írott költemények, (B/3.) végül a negyedik tömbbe a békési felkelésről szóló, 1735–36-ban írott versek (B/4.).

A kötet bevezető tanulmányában Varga Imre a korszak kutatói számára nem lényegtelen megjegyzést tesz: „Terjedelmi okok miatt egyik szándékunkat sem tudtuk megvalósítani. A gyűjtött anyag egy részének kiadásáról le kellett mondanunk abból kifolyólag, amiért egyes verseket is csak szemelvényesen közlünk: tudniillik csak egy részük tartalmaz közösségi mondanivalót, kuruc vonatkozást.” Reméljük, a kiadatlan gyűjteményhez is hozzá lehet majd férni.

Tegyük hozzá: a terjedelem ennek ellenére nem szűkös. A kötet összesen 243 művet tartalmaz, s a nélkülözhetetlen jegyzetapparátusnak is jutott mintegy 130 oldal.

A versek nagyobb része ismeretlen szerzőtől származik, kellő hangsúlyt kapott a válogatásban az ismertebb nevek (Koháry István, Petrőczy István, Cserei Mihály, Gyöngyösi István), s az irodalmi tudatban kevésbé élő versszerzők is (*Pethő Zsigmond, Szentpáli Ferenc, Révay Erzsébet, Tolvaj Ferenc, Újváry Tamás, Csécsi János* stb.).

A *kuruc küzdelmek költészete* – kényszerű és önként vállalt korlátozottsága ellenére is – valószínűleg nélkülözhetetlen, sokat forgatott kézikönyve lesz mind a kutatóknak, mind a felsőfokú intézetek oktatóinak és hallgatóinak. Bizonyára termékenyen fog hatni a korszakkal foglalkozók munkájára – hiszen szép számban közöl idegen nyelvből: latin, illetve a szomszéd népek nyelvén írott verseket – de remélhető, hogy hatni fog a későbbi: a 18–19. századi kutatásokra is. Annál inkább kívánatos lenne ez, mivel egyre halványabbnak tűnnek azok a párhuzamosságok és fejlődésvonalak, amelyek a kurucok s a következő századok hazafias-politikai költészetében megfigyelhetők. A már sokszor felfedezett, s ezért köztudomásúnak, s egyúttal lényegtelennek tekintett összefüggések új megvilágításba kerülhetnek, s erősebb hangsúlyt kaphatnak, ha a tényeket – a műveket – újra és újra elének tárják. Varga Imre munkája pedig nemcsak emlékezetünket frissíti fel, de új szempontokkal, s eddig ismeretlen alkotásokkal is gazdagítja tudásunkat.

Kulin Ferenc

Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. K–M.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1977. 613–929. I. (A. sorozat 8–10.)

A Petőfi Irodalmi Múzeum több bibliográfiai vállalkozása közül ez a jelenlegi sorozat az irodalomtörténeti érdekű folyóiratok leírására vállalkozik: 1786-tól, az első irodalmi periodikum, a Magyar Musa megjelenésétől 1944-ig (illetve ha ugyanazon a címen a felszabadulás után is megjelentek, akkor a teljes megjelenés leírását adja). A gyűjtőkör felöleli a nem közvetlenül irodalmi, de irodalomtörténeti szempontból jelentős lapokat is (pl. divatlapok, tudományos szemlék, néhány társadalomtudományi jellegű folyóirat), nemcsak folyóiratokat, hanem ritkábban, rendszertelenebbül megjelenő évkönyveket, almanachokat, hetilapokat is. A leírt folyóiratok nem korlátozódnak a Magyarországon megjelent kiadványokra, a határokon túli (zömében erdélyi, szlovákiai stb.) lapokat is regisztrálják a teljességre törekedve, de nem hiánytalanul. A címléírások a lap fő címét és legjellemzőbb alcímét, a megjelenés helyét, a szerkesztő(k) nevét és az egyes évfolyamok tételszerű felsorolását tartalmazzák. Ez utóbbi adathból kiderül, milyen hiányosságai vannak az egyes évfolyamoknak, amelyek kiegészítéséhez feltehetőleg e bibliográfia-sorozat megjelenése is hozzájárulhat. A könyvészeti leírásokhoz némely esetben annotációk is csatlakoznak (pl. a lap jellegéről, főbb munkatársairól). A teljes sorozat utolsó füzetében névmutató lesz, valamint a megjelenés helye és ideje szerint is készülnek mutatók. A gyűjtőmunka központja az Országos Széchényi Könyvtár, a szerző az előszóban kéri a többi könyvtárat a további adatkiegészítésekre, amennyiben olyan évfolyamokkal rendelkeznek, amelyek itt nincsenek feltüntetve. A folyóirat-repertórium sokoldalú segítséget nyújt irodalomtörténészeknek, sajtótörténészeknek, valamennyi kutatónak. A K–M betűvel kezdődő lapokat felsoroló kötetből néhány címet érdemes kiemelni, pl. a Kalangya c. újvidéki művészeti folyóiratot, A Kisfaludy-Társaság Évlapjait, a Korunk c. havi szemlét, a Koszorút és a Kassák Lajos szerkesztette Ma c. irodalmi és képzőművészeti folyóiratot.

A kiadvány nem került könyvtári forgalomba, csak az antikváriumokban vagy közvetlenül a Petőfi Irodalmi Múzeumban szerezhető be az eddig megjelent tíz füzet.

R. T. O.

Lakatos István: A kolozsvári magyar zenés színpad (1792–1973).
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 186 l.

A könyv több évtized gyűjtőmunkájának eredménye. Nem monográfia, nem zene-történet, de nem is kritikátörténet, „csupán” adatgyűjtemény: az 1792–1973 közötti színházi évadok kronologikus sorrendben való leírása. Olyan dokumentumok, melyek tanulmányozása azonban a puszta színháztörténeti érdekességeknél magasabb szintű tanulságok levonására is alkalmat ad: Kolozsvár, s rajta keresztül Erdély művelődési viszonyaiba enged bepillantást.

Csak néhány kiragadott példa: a népszínművek 1888-tól való hirtelen megszaporodása, majd – a század elejétől különösen – gyors operett-orientációja a perifériálisnak mondható jelenségen túlmutató tartalmat takar.

Az 1866–1926-ös időszakban az évadonkénti átlag 30 operaelőadás Kolozsvár lakosságának magas műveltségi szintjére utal, különösen ha figyelembe vesszük a bemutatott operák művészi színvonalát (Gounod: *Faust*, Mascagni: *Parasztbecsület*, Wagner: *Bolygó hollandi*, Erkel: *Bánk bán* stb.), valamint az ősbemutatók és a kolozsvári bemutatók közötti viszonylag rövid időeltérést (magyar műveknél átlag 1–2 év, külföldiekénél 5–6 év).

Fontos művelődéstörténeti adalékoknak számítanak a szintársulat turnéi. Hazai viszonylatban a legérdekesebb: hova, mikor, milyen zene jut el, míg a külföldi turnékat illetően: milyen hatásokat vett át és közvetített itthon a színház.

Ezek esetleges példák. A könyv egésze azonban nélkülözhetetlen adalékokat fog szolgáltatni a majdán megírandó erdélyi művelődéstörténeti monográfia számára.

Mányoki Endre

László király emlékezete.

A szöveget Kurcz Ágnes, a képanyagot László Gyula válogatta. A bevezető tanulmányt Györfly György írta. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 86 oldal és 37 oldal táblameléklet. (Bibliotheca Historica)

Kilencszáz évvel a trónralépés után példás kiállítású kötettel idézte meg László király emlékét a Magyar Helikon Bibliotheca Historica sorozata. E vállalkozás célja az volt, hogy bemutassák László „életútját, politikai szerepét, s azt, hogy milyennek látta őt a kortárs és az utókor.” A törvényhozó, a rettenthetetlen katona és országgyarapító, a második egyházalapító – csodás és reális elemek keveréke örizte meg alakját, számos legenda fűződött életéhez éppúgy, mint halálához. Az ezeket őrző írásos dokumentumokat gyűjti össze s adja át a kötet, gazdag műfaji változatosságban. Ízelítőt kapunk László okleveleiből, s felmagasztosul figurája a középkori magyarországi latin költészetben. (*László király verses zsolozsmája; Szekvencia László királyról*) A XIII–XIV. századi krónikák és legendák szinte egymást visszhangozzák tettei méltatásakor, még Temesvári Pelbárt is megírja – és olvasásra szánja! – életének történetét. Oklevelek tanúsítják az utókor tiszteletét a csodatevő szent iránt. Mindez a jól ismert, választékosan emelkedett XV. századi magyar vers, az *Ének Szent László királyról* felé mutat, mely a kötetet is mintegy megkoronázza.

Az illusztrációs anyag 37 táblaképe szervesen egészíti ki a gondos szövegválogatást: a képzőművészetben is élénk tárja a kortárs és az utókor vélekedését. Szent Lászlóról készült szobrok, freskók, a *Magyar Anjou Legendárium*, a *Képes Krónika*

iniciáléi mellett érmék, s László király életével, illetve legendájával kapcsolatos helyszínek és tárgyak képei egészítik ki az összeállítást. Györffy György tanulmánya a legendáktól mentes László király élete és kora eseményeiben igazítja el az olvasót.

Jankovics József

L'autobiographie d'un prince rebelle.

Válogatta: Köpeczi Béla. Corvina Kiadó, Budapest, 1977. 697 l.

A régi magyar irodalomnak mindaddig jóformán hozzáférhetetlen és alig ismert területeit deríti fel ez az igen szép, francia nyelvű kiadvány: *II. Rákóczi Ferenc* írói munkásságának két legfontosabb művét mutatja be az olvasónak.

A két művet: a *Confessions*-t (eredeti, latin címe: *Confessio peccatoris*) és a *Mémoires*-t Rákóczi 1716 és 1720 között írta, franciaországi, majd törökországi száműzetése idején. A *Confessions* latin nyelvű, személyes hangú, vallásos szellemmel telített elmélkedés: a politikus-író ifjúságát és száműzetését idézi fel. Különösen érdekes történeti szempontból a Versailles-i udvarról, XIV. Lajos udvaráról adott leírás.

A *Mémoires* a függetlenségi háború eseményeit kíséri végig, Rákóczi ezt – mint politikailag fontos, szélesebb közönségnek szánt írást – francia nyelven, még életében kívánta publikálni, – mint azt *Köpeczi Béla* előszavából megtudhatjuk. Végül is csak 1739-ben jelent meg, Hágában; míg a *Confessions* kiadására csak 1876-ban került sor, Budapesten; francia fordítása – melyet Chrysonom Jourdain, kamalduli atya készített – kéziratban maradt fenn; most első ízben jelennek meg belőle hosszabb szemelvények.

A jelen kiadás e francia kézirat, valamint az 1739-es *Mémoires* alapján készült; a szövegeket *Kovács Ilona* gondozta és rendezte sajtó alá. Köpeczi Béla munkája a Rákóczi életét és munkásságát áttekintő előszó, valamint a gazdag jegyzetanyag és névmutató.

Az igen szép kiállítású könyvet korabeli illusztrációk – a kort érzékeltető metszetek, képek, számos facsimile – egészítik ki.

Erdődy Edit

Lengyel Balázs: Verseskönyvről verseskönyvre.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 282 l.

Hatvanhét költő hetvenegy verseskönyvéről írt kritikáját gyűjti egybe Lengyel Balázs e kötetben: az *Élet és Irodalom* azonos című rovatában 1973 és 1975 között megjelenteket. Az anyag összetételét ennél fogva a véletlen is diktálta. Így kerülhetett bele a népes költő-galériába Áprily Lajos, Kassák Lajos, Fodor József, Jankovich Ferenc, Berda József. Illyés és Weöres Sándor hangsúlyozott jelenléte mellett felvonulnak a Nyugat harmadik nemzedékének reprezentánsai (Rónay György, Vas István, Hajnal Anna, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Csorba Győző, Zelk Zoltán), s a későbbi évszázadokból a legkülönbözőbb irányzatokat, törekvéseket jelző költők – Pilinszkytól Juhász Ferencig, Tandori Dezsőtől Garai Gáborig; – a mai magyar költészet igen széles spektrumát villantva fel.

A líraelmélet legfontosabb kérdései, a modern költészet szélesebb olvasóközönséget is érdeklő problémái a lehető legközérthetőbb formában jutnak az olvasók elé: az élő irodalmi anyagból levont, kézzelfogható következtetésként, illetve olyan elméleti anyagként, amelyet konkrét, élő példák tesznek érzékletessé. Lengyel Balázs az egyes költők biztos kezű karakterizálásán túl, illetve azok kapcsán mindig a magyar és az

egyetemes líra jelenségeire, s főként változásaira figyel: az egyes költői produktumokat a magyar és a világgöltészet folyamatába illesztve látatja. Kritikus mércéje: a *minőség*; melynek kritériumait nem maximalista módon, a csúcsokhoz, vagy egy elképzelt költészet-ideálhoz viszonyítva, hanem legtöbbször az adott költői személyiség saját lehetőségein belül jelöli ki.

„A versszerető magyar olvasó” ezért nem csupán „érdekes tájékoztatást”, „szórazottató olvasmányt” kap ezzel a könyvvel, hanem igen jelentős segítséget is a modern magyar költészet megértéséhez, áttekintéséhez, bonyolult összefüggéseinek, elméleti kérdéseinek tisztázásához.

Erdődy Edit

Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe orientale, Actes du Troisième Colloque de Mátrafüred, 28 septembre – 2 octobre 1975.

Publié par Béla Köpeczi, Eduard Bene et Ilona Kovács. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 356 l. 50 képpel.

Az elmúlt évtizedek során a XVIII. század s általában a felvilágosodás kora egyre jobban a társadalomtudományi érdeklődés előterébe került. Ez nem is meglepő, mert a modern kultúrák elsősorban ehhez a korszakhoz nyúlnak vissza, mikor eredetüket keresik. A nemzetközi felvilágosodás-kutatás nagy áramához a magyar tudomány is idejekorán csatlakozott, s az 1970 óta Mátrafüreden rendezett *Kelet-Közép-Európai Felvilágosodás Kollokviumok* hamarosan a nemzetközi XVIII. század-kutatás elismert fórumává váltak. A két-három évente megrendezett tudományos tanácskozások rendszeresen mintegy 60 külföldi (angol, csehszlovák, francia, lengyel, NDK, NSZK, osztrák, román, szovjet) és magyar kutatónak biztosítanak lehetőséget, hogy megvitassák a kelet-közép-európai felvilágosodás legfontosabb s a tudományos kutatás szempontjából legaktuálisabb problémáit. Amint egy többé-kevésbé mesterségesen körülhatárolt földrajzi egység – a mi esetünkben Kelet-Közép-Európa – felvilágosodásának problémái sem oldhatók meg anélkül, hogy ne az egyetemes felvilágosodással való szoros összefüggésükben vizsgálják, úgy egyetlen tudományág sem adhat megnyugtató választ saját problémáira, ha nem hívja segítségül a rokon diszciplinákat. Ezért Mátrafüred hagyományaihoz nemcsak a nemzetköziség, hanem a pluridiszciplinaritás is szorosan hozzátartozik.

A kollokviumokon végzett munkáról jó képet adnak az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent akták. Az egyre vastagodó kötetek sorából tartalmilag is kiemelkedik a legutolsó, mely a III. kollokviumon elhangzott vitaindító előadások, hozzászólások s összefoglalók teljes anyagát, valamint néhány olyan tanulmányt is közöl, mely a megvitattott főtémához szorosan kapcsolódik. Az 1975-ben rendezett kollokvium munkálatai három főtéma köré csoportosultak: I. A felvilágosult abszolútizmus; II. Kultúra és közönség a XVIII. században; III. A felvilágosodás stílusai. Az első téma kidolgozásában főleg történészek, a másodikéban és a harmadikéban pedig más tudományágak képviselői – ezúttal művelődés-, irodalom- és művészettörténészek – vettek részt.

A legszigorúbb értelemben vett magyar tárgyú anyaggal a kötetnek csak kb. egyharmada foglalkozik. A magyar XVIII. század iránt érdeklődő olvasó azonban nem mellőzheti azoknak a tanulmányoknak az ismeretét sem, melyek látszólag idegen problémákat érintenek. II. József magyarországi felvilágosult abszolútizmusa csak akkor érthető meg igazán, ha egyszersmind megvizsgáljuk a császár ausztriai, csehországi, belgiumi stb. reformjainak eredményeit is. Másrészt a felvilágosult abszolútizmusnak mint politikai fogalomnak és rendszernek a megismeréséhez elkerülhetetlen a francia,

a spanyol, a porosz „eset” vizsgálata. Azok a kétségtelen új eredmények, melyeket a felvilágosult abszolútizmusnak szentelt első fejezet tartalmaz, éppen a különböző „esetek” pontos analiziséből majd konfrontációjából fakadnak. A téma három előadója, a francia *A. Soboul*, az osztrák *G. Klingenstein* és a magyar *Kosáry Domokos* más-más szempontból indul ki, de a vitákon át a konklúzióban már egyre jobban egymáshoz közeledik. Itt említjük meg, hogy ez a téma azóta már túlnőtte egy kollokviumi téma kereteit. Az 1978. évi IV. Kollokviumon egy nemzetközi vállalkozásban nagyrészt elkészült *Felvilágosult abszolútizmus* c. kötet kéziratának első változatát vitatták meg...

A Kultúra és közönség a XVIII. században c. téma keretében *Benda Kálmán* tanulmányát olvashatjuk a XVIII. századi magyar parasztság művelődési helyzetéről. Ugyanitt *Szathmári István* a felvilágosodás és a nyelvújítás összefüggéseinek kérdéseit boncolja.

A legerjedelmesebb s talán a legizgalmasabb fejezet a harmadik, mely a felvilágosodás stílusával foglalkozik. Bevezető előadásában *Jean Ehrard* clermont-ferrand-i professzor a felvilágosodás *egyetlen*, azaz legjellemzőbb stílusát próbálta megkeresni. Azonban még nem érkezett el az idő, hogy erre az első pillanatra egyszerű, de mégis rendkívül bonyolult kérdésre megnyugtató választ lehessen adni. A kutatásnak ezt a „zsákutcáját” tükrözik a felszólalások is. De a tudományban a negatívum lehet pozitívum is. Ritkán olvashatunk ilyen sokoldalú és sok szempontú fejtegetést, mégpedig a legkülönbözőbb szerzőktől a XVIII. század stílusáramlatairól, a barokkról, a rokokóról, a későbarokk különféle jelentkezéseiről és a neoklasszicizmusról. *Zádor Anna* tanulmányában a felvilágosodás és a művészetek viszonyát majdnem kizárólag magyarországi példákon vizsgálja. *Szabolcsi Hedvig*től a korabeli magyar iparművészetekről, *Bene Edétől* a délnémet későbarokk magyarországi hatásáról, *Vajda György Mihálytól* és *Baróti Dezsőtől* a neoklasszicizmus irodalmi jelentkezéseiről olvashatunk. Itt közlik a szerkesztők többek között *Belitska-Scholz Hedvig* tanulmányát a századvégi magyar színjátszásról, és *Galavics Géza* írását a soproni XVIII. századi falfestményekről.

Külön ki kell emelnünk *Köpeczi Béla* irányító szerepét, mely nemcsak a kollokvium tudományos programjának megszervezésében, hanem a kötet szerkezetében is megnyilvánul. Bevezetésében és zárszavában világos áttekintését nyújtja az elvégzett munkának, illetve kijelöli a még elvégzendő feladatokat.

Karafiáth Judit

Linksz Arthur: Visszanézek... Ifjúkorom Magyarországon.

Twenty-First Century Hungarian Publishing Corp. kiadása, New York, 1977. 380 l.

Az önéletírás szerzője 1900-ban született Galgócon, s a budapesti Zsidókörház szemészorvosaként 1939-ben emigrált az USA-ba, ahol azóta is nemzetközi híru tudományos tevékenységet fejt ki. Magyarul írott gazdag visszaemlékezése életútját 1924-ben kezdett prágai tanulmányaiig követi, de a 9 fejezet asszociatív felépítése módot ad a család múltjának, a századelő felvidéki, dunántúli zsidósága életének, felfogásának, a szerző pozsonyi, New York-i élményeinek nagy távlatú, objektív megrajzolására is. A devecesteri rabbi fiaként 1914-ben került a pápai református kollégiumba, ahol Császár Elemér (a későbbi neves fizikus) és a hazai újkantiánusokhoz tartozó Trócsányi Dezső tanítványa volt. Szentimentális, zsidó tárgyú verseit a Patai József szerkesztette Múlt és Jövő és Molnár Ernő Remény-e (ahol a huszas évek közepén föltűnik Radnóti is) közölte, majd zsongéival a Nyugatnál és Csizmadia Sándornál is jelentkezett, sikertelenül. Részt vett Ady temetésén, a Tanácsköztársaság alatt Babits egyetemi előadásait hallgatta; egyidejű élménye volt Az elsodort falu és a galileisták barátsága,

Lesznai Anna köre, bár szorosabban Kassákhöz kötődött és művészetszemléletét Moholy-Nagy, Bortnyik, Uitz, Barta Sándor avantgarde-ja alakította. 1919 után emigrálni kényszerült: a pozsonyi talmudiskola növendéke lett, majd Kafka és köre német Prágája után Kielben szerzett orvosi diplomát 1925-ben. Az amerikai éveket idézve a kötet két irodalomtörténeti novumot is rögzít: egyik adaléka *Ignotus* amerikai éveinek eddig ismeretlen eseményeire világít rá. Links 1943-ban a Lesznai-kör tagjaként került közeli kapcsolatba a menekült európai intellektüelek egyetemén előadó Ignotusszal, akit örege és betegen pirománia gyanújával szállítottak elmeegógyintézetbe, s akit a szerző baráti-orvosi kezessége mellett bocsátottak el. Ignotus ajándékként került Links tulajdonába az Amerikában maradt ismeretlen hagyaték egy része. A szerző tudósít egy, a Freud-kutatást érdeklő adatról is, amikor említést tesz Freud ismeretlen leveléről, amelynek tárgya R. B. Bardi (Rachel Berdach) *Der Kaiser, die Wiesen und der Tod* c. kötete (Wien, 1938. Saturn Verlag), s amely a New York-i Bardach család birtokában van. A könyv Links Arthur „személyes művelődéstörténetének”, szellemi tájékozódásának dokumentumaként forrásértékű az ortodoxiából a polgári radikalizmus felé forduló, 19-et fiatalon megélt baloldali beállítottságú zsidó értelmiségi típusára nézve is, vöröskatonasága és meghatározó Szabó Dezső-élménye éppúgy, mint költői kísérletei, majd a Galilei-körrel, a MÁ-val és a polgári baloldallal való kapcsolata.

Csapody Miklós

Lukács György: Ifjúkori művek (1902–1918).

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 892 l. (Összes Művei)

A kiemelkedő jelentőségű marxista filozófus 1902–18 között írt, eddig előkerült cikkeit, kisebb tanulmányait tartalmazza a kötet. (Kivéve a három nagyobb igényű munkát: *A modern dráma fejlődésének történetét*; *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétikát*; *A regény elméletét*.)

Maga Lukács alkalmoszerűeknek nevezi ezeket az írásokat, abban az értelemben, hogy „egy-egy véletlenül elem került esetben igyekeztem általános szempontjaim helyességét kipróbálni.” Kiseb mértékben érvényes a szerző jellemzése a legkorábban készült színikritikákra. A századelő pesti, berlini és bécsi színházi eseményeihez kapcsolódnak ezek a zsrnalisztikus igényű cikkek, amelyek ma már csak kortörténeti jelentőségűek, a gondolkodói életmű kezdetének dokumentumai. Friss, lázadó hangvételük, a sugárzó mély műveltséganyag ma is lenyűgöző, de a legfontosabb a belőlük kibontakozó többé-kevésbé egységes kritikusi alapállás. Viszonyítási pontja a naturalista és szimbolista dráma (Maeterlinck, Hauptmann, Gorkij stb.) és főleg Ibsen. A magyarok közül csak *Bródy Sándor* – és a későbbi írásaiban *Balázs Béla* – munkáit érzi jelentősnek. A pesti színházi életben egyedül a Tháliát tartja fontosnak, és csak egyetlen színházi szakember nevét emeli ki: *Hevesi Sándorét*.

A fiatal Lukács legfontosabb magyar vonatkozású írásai a korabeli költészettel foglalkoznak. De ebből is elemi erővel emelkedik ki *Ady Endre* neve és alakja. Már egy 1907-ben írt cikkéből kitűnik, hogy az egész „kortárs” lírát hozzá méri. Vezéralaknak tartja, de nemcsak az irodalomban, hanem az egész magyar szellemi életben. (A „forradalom nélküli magyar forradalmárok poétájának” nevezi.) Újítónak érzi stílusban és világnézetben, s összefoglalónak, aki kifejezi mindazt, ami – akkor – magyar. Írásaiban Ady mellett – hozzá viszonyítva – a teljes új magyar irodalom megjelenik. *Babits*ban kiemeli a virtuózt, felismeri lírájának áttételes, „szemérmes” alapállását. *Kosztolányi*ban meglátja az esztéta-hajlamot. A prózairók közül *Móriczról* ír (akiben

a szociális érzékenységet veszi észre), és *Kafka Margitról* (novellái megszerkesztettségét és líraiságát tartja fontosnak). Lukács a kortárs perspektívájából is világosan rendezi el a nyugatos nemzedék irodalmát. Egyetlen aránytévesztésének *Balázs Béla* alakjának túlértékelése látszik. (A vele foglalkozó írások mennyisége is jelentős.) Védi és méltatja őt a Nyugat kritikusaival (Babits) szemben is. Olyan irány egyetlen és korai képviselőjének tartja, amely leginkább követi a nyugat-európai (főleg a német) irodalom vonalát. Olyan kifejezési formákkal való kísérletezést tart fontosnak Balázs munkáiban (a lírájában is, de főleg a drámáiban), amelyek túlmutatnak a kortárs költészet elért szintjén (még Adyén is). Ezekben a Lukács-írásokban egy Nyugattal szembeni alternatíva körvonalai bontakoznak ki.

A kötet másik, nagyobbik felét a világirodalom alkotóiról (Thomas Mann, Novalis stb.) és alkotásairól írt esszék, valamint elméleti (főleg drámaelméleti) tanulmányok teszik ki. Bennük a fiatal filozófus 1918 ősztől kezdődő nagy elméleti fordulatát megelőző problémafelvetései, amelyek helyenként meglepő módon előlegzik a későbbi nagy művek gondolatait.

Katona Imre

A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn.

Szerkesztette: Kiss Endre és Nyíri János Kristóf. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 473 l.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Filozófiatörténet Tanszéke körül szerveződő filozófiatörténeti kutatások egyik első eredménye e gyűjteményes kötet. A címnek megfelelően a tárgy, amit a kötet tizenkét tanulmánya más-más szempontból földolgoz, vagy legalábbis fölvet, a századelő elméleti gondolkodása. E szakasz teljes, monografikus igényű vizsgálatát természetesen nem adja, nem is adhatja e könyv – ehhez ma még hiányoznak az előmunkálatok. De, kétségtelenül, szó esik sok mindenről s mindenkiről, ami és aki fontos volt akkor. Tanulmány foglalkozik e kötetben például Alexander Bernáttal, Szabó Ervinnel, Jászi Oszkárral, Palágyi Menyhérttel, Fülep Lajossal, Prohászka Ottokárral, Zalai Bélával, Varga Jenővel, Lukács Györggyel, Fogarasi Bélával, a fiatal Mannheim Károlyval. Nézeteik vizsgálata révén pedig a korszak számos fontos problémájával és irányzatával. A kötetben tárgyaltak, persze, nem mind egyformán voltak fontosak s nem is szerepel a kötetben mindenki, aki tárgyalandó volna. (Posch Jenő, Bokor József, Ennyvári Jenő, Böhm Károly, Varjas Sándor, Szilasi Vilmos például hiányzik s Fülep Lajosról is föltétlenül kellett volna még írás. Kivált, hogy van is egy-két kiváló tanulmány róla.) A tanulmányok jellege is különböző; van köztük életrajzi-filológiai írás (a Beöthy Ottóé például), hatástörténeti dolgozat (a Kiss Endréé), pályaképvázlat (a Hermann Istváné, Várnai Andrásé például) stb. Van írás (Novák Zoltán tollából) a Vasárnap Társaságról is. E heterogenitás azonban inkább erény, mint szerkesztési vétség: a kötet dolgozatai ugyanis, a mai helyzetben, így, e formájukban töltik be igazán hivatásukat, a majdani monográfia előkészítését.

A kötetben egyébként Hermann Istvántól és Litván Györgytől két-két írás, Simonovits Annától, Kiss Endrétől, Beöthy Ottótól, Várnai Andrástól, Novák Zoltántól, Lendvai L. Ferencről, Krokovay Zsoltól, Gábor Évától egy-egy dolgozat olvasható. A művek többsége előzetesen már megjelent.

A tanulmányokban földolgozott sokféle tárgy között Hermann István bevezető tanulmánya (*A XX. század elejének magyar filozófiájáról*) igazítja el az olvasót, munkája ugyanis fölvezet az egész szakasz problémátörténetét.

A kötetnek sok a közvetlen vagy közvetett irodalomtörténeti vonatkozása. Jellemzésül – az eddig említett nevek mellett – elég talán megemlíteni Zalai Bélát, ezt az irodalmi élettől látszólag oly távol élt filozófust. Életműve ismerete ugyanis, mint azt Bata Imre vallja, nélkülözhetetlen a Babits-vers mélystruktúrájának, építkezésének megértéséhez.

Lengyel András

A magyar népfront története.

Dokumentumok, 1935–1976. I–II. Főszerkesztő: Szabó Bálint. Bevezette Kállai Gyula, a szerkesztőbizottság elnöke. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. I. köt. 480 (16) l. II. köt. 512 (12) l.

A kétkötetes gyűjtemény a magyar népfront négy évtizedének történetéből ad reprezentatív dokumentum-válogatást. Irodalomtörténeti szempontból elsődlegesen a Márciusi Fronttal kapcsolatos dokumentumok tarthatnak számot a szakkutatók érdeklődésére.

Olvashatjuk a Front megalakulásáról és tizenkét pontjáról hírt adó rölap szövegét, a napilapok közül pedig az eseményekre igen érzékenyen reagáló Népszava számos híradását. Április 2-án a lap hírül adja a debreceni diákságnak a mozgalomhoz való csatlakozását, október 5-én pedig tudósít a Front makói nagygyűléséről, amelyen a résztvevő előadók – *Sárközi György, Kovács Imre, Veres Péter, Erdei Ferenc* és *Illyés Gyula* – kiáltványban erősítették meg a mozgalom követeléseit. Ugyancsak a Népszava adta közre 1937. november 4-én a magyar írók deklarációját a perbe fogott népi írók védelmében.

Mellettük állt ki a Gondolat (1937 március–áprilisi számában), a *Magyar írók sorsa* című szerkesztőségi cikkében. A kiadvány szerkesztői nem vállalkoztak az anonim-cikk szerzőjének meghatározására. De ha az írás egy kitételét – „Magyarul írni úgy látszik, megint annyi lesz, mint »veszélyesen élni« – a kutató (némi stíluskritikai vizsgálat után) odahelyezi Bálint György: *Intelem kezdő felháborodókhoz* című írásának ismert Nietzsche-adaptációja mellé („Éljetek veszedelmesen”); s ehhez hozzáveszi a hasonló című másik Bálint-művet (*Élj veszedelmesen*); – úgy nemigen maradhat kétsége a szerző kilétéről. Az 1937 május–júniusi számban pedig ugyancsak *Bálint György* „Baloldali mazochizmus” vagy szekta-demokrácia című cikkében – most már névvel jegyezve – bírálja a Márciusi Frontot „balról” támadó írókat, kivált Ignótus Pált. A Gondolat (1937 szeptemberi számában) újabb szerkesztőségi cikkben kénytelen szót emelni azon népi írók ellen is, akik a Márciusi Frontot *csak* szellemi mozgalommá kívánták változtatni.

Lényegesek még a moszkvai emigráció hozzászólásai a Márciusi Front kérdéseire; Szabó Ferenc cikke az új magyar zene és a Márciusi Front kapcsolatáról (Új Hang, 1938 január). Ugyancsak hírt ad a lap a Marosvásárhelyi találkozóról (mint ahogy – Balogh Edgár: *A dunai demokráciák szövetsége* című, 1937. június 5-i, Szabad Szó-beli cikke is erre mutat – a Front is szem előtt tartotta a kisebbségi magyar- és szomszédnépi kapcsolatokat).

Az Új Hang 1939 augusztusi számában közli „Vörös Sándor” (*Révai József*) cikkét a népiek mozgalmáról és a demokratikus átalakulás lehetőségeiről; az 1940 május–júniusi számban azonban már a Márciusi Front széthullásának okairól kellett számot adnia.

Fontos részleteket közöl a kiadvány Lukács György: *Az írástudók felelőssége* című munkájából; a rövid életű Front-lap, a Tovább publicisztikájából (*Kállai Gyula* és *Darvas József* írásai); lényegesek kettejüknek a negyvenes évek elejéről, a Népszavában, illetőleg

a Magyar Nemzetben közzétett, népfront-érdekű írásai; a polgári, értelmiségi erők bevonása a népfront harci szövetségébe (e szempontból jelentős korábbi dokumentum az Írók, művészek és tudósok deklarációja az első zsidó-törvény ellen, a Pesti Napló 1938. május 5-i számában); s megkülönböztetett figyelmet érdemel *Jordáky Lajos* cikke, a Népi egységet (Népszava, 1941. május 5.); amely a területviszacsatolások kapcsán újólag jelentkezett nemzetiségi kérdésre javasol megoldást, ugyancsak a népfront, a dolgozó osztályok egymásrautaltságának jegyében.

Melcer Tibor

Mały Słownik Pisarzy Węgierskich.

Wiedza Powszechna, Warszawa, 1977. 159 l. (Magyar Írók Kislexikona)

A tudományos-ismeretterjesztő publikációkat gondozó lengyel kiadó sorozatban jelenteti meg az egyes nemzeti irodalmak kislexikonait. Az elmúlt évben került sorra a magyar irodalom. Mintegy 200 címszó mutatja be irodalmunk legfontosabb szerzőit és néhány kiemelkedő jelentőségű irodalomtörténeti fogalmát. Növeli a vállalkozás jelentőségét, hogy Lengyelországban meglehetősen kevés forrásból tájékozódhatott anyanyelvén a magyar irodalom iránt érdeklődő olvasó. A kézikönyvnek számító kötetből megismerhetik az olvasók a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok egy fontos részét is, ugyanis mindegyik magyar szerzőnél föltűntetik, hogy milyen művei olvashatók lengyel fordításban. A kislexikon címszavait négy, irodalmunkban járatos lengyel tudományos kutató írta, hárman a varsói egyetem magyar tanszékének oktatói: Andrzej Sieroszewski, Jerzy Jakubiuk és Elżbieta Cygielska-Gutman, továbbá Aleksander Korol.

K. Gy. Cs.

Martinkó András: Teremtő idők.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 481 l.

Martinkó András sokoldalú munkásságából ez a kötet elsősorban az irodalomtörténeész eredményeit reprezentálja. A benne szereplő tíz tanulmány közül egy (A művészetek belső törvényszerűségei) foglalkozik sajátosan elméleti problémával, a többi mind irodalomtörténeti jellegű. A címadó „Teremtő idők” a magyar 19. század évtizedei.

A kötetet nyitó írás (*Vitéz Mihály siratása*) még a 18. századról szól, de nemcsak kronológiai, hanem alkotástipológiai értelemben is. Martinkó nem készit Csokonairól szabályos pályaképet; ehelyett az egész életműben érvényesülő *alkotói magatartást* írja le. Csokonait alkotáslélektanilag, a művészetéhez és saját műveihez való viszonya alapján a *18. századi* költő jellegzetes és kiemelkedően nagy példájának látja. Félrevezetőnek tart minden olyan kísérletet, amely a 19. században, elsősorban a romantikában kialakuló új költői modell (magatartás- és alkotásmodell) alapján értelmezi (így pl. értelmetlen a modern költői személyesség számonkérése). Minden költőt saját korának evidenciarendszerében kell megérteni – mondja R. Escarpit gondolatmenetét folytatva Martinkó –; minél kevésbé sikerül ez az irodalomtudománynak, annál siratnivalóbb a költő sorsa későbbi korok ítéletében.

A Berzsenyi-tanulmány (*Berzsenyi időszerűsége egy időszerűtlen költeménye tükrében. A Fohászodás körbenjárása*) műelemzés és egy filológiai probléma megoldása egyszerre. A Berzsenyi-kronológia korábbi eredményeit figyelembe véve, de másoknál sokkal erősebben támaszkodva a versszövegre, Martinkó megállapítja, hogy a Fohász-

kodás első négy, illetve utolsó három versszaka nem egyidőben készült. Az első rész valószínűleg megvolt már a századforduló előtt, míg a többi kb. egy évtizeddel később született. A romantika nagy fordulatát megelőzően egyáltalán nem szokatlan ez az alkotói módszer; és bár a vers két fele szerves egésszé nő össze, mégis nagy a különbség az első és második rész istenfogalma és ember-isten viszonya között. Nem érték-beli különbségről van szó, hanem arról, hogy az első négy versszak a *himnusz műfaj- és magatartás tradícióját* követi (tehát egy korábbi modellt), míg az utolsó három versszak diszharmonikusabb hangja már a 19. század modern személyességével szól isten és ember viszonyáról.

Vörösmarty és Madách mély rokonságát bizonyítja a *Vörösmarty és Az ember tragédiája* című tanulmány. Martinkó a hatás- és analógia-kutatások általános érvényű tételének szánja, hogy a közelebbi hatás lehetősége (időben, térben, kultúrában) az esetek nagy többségében valószínűbb és fontosabb a távolabbinál. Különösen így van ez Madách esetében, akit Martinkó alkotáslélektanilag „hiányosabb fehérjeszintézisű” költőnek tart Vörösmartynál. Madách az elsajátított filozófiai, antropológiai, biológiai stb. eszméket kevésbé képes szervesen áthasonítani költészetté, eredetük általában világosan érezhető. Vörösmarty kezén viszont *költői világképpé* épül a Madáchéval nagyon rokon gondolatrendszer, a legfontosabb kérdések (van-e értelme az ember létezésének, lehet-e értelme és célja a történelemnek) és a válaszok, illetve a végső válaszok hiánya. A Tragédia egészen a nyelvi, kifejezésbeli egyezések szintjéig legalább olyan szorosan kötődik Vörösmarty művészetéhez, mint a Bibliához, másikk fő ihletőjéhez.

A *költőileg megformált világkép* az írói életművek legfontosabb háttére és tartalma egyben. A kifejezés *mindhárom* eleme egyformán fontos; de a mai napig igen ritkán sikerült még irodalomtudományunknak egységben vizsgálnia (a legjobb esetben a költő filozófiai-politikai eszmerendszere foglalja el a helyét és minősül le – kimondhatatlanul is – pontosabban fogalmazó, par excellence filozófiával szemben). Martinkó András *A „Földi menny” eszméje Vörösmarty életművében* című tanulmánya a ritka sikerek egyike; az utóbbi évek Vörösmarty-kutatásának kiemelkedő darabja. A költőileg megformált világkép legfontosabb elemeinek megtalálásával egyben az életműnek a felszínen nehezebben követhető *egységét* is bizonyítja.

Petőfi alkotói portréjának (*Az európai klasszikus Petőfi*) legfontosabb jellemzője Martinkó szerint, hogy művészete a romantikát beteljesítve-meghaladva klasszikus. Tagadja, hogy Petőfi csak a Felhő-ciklus idején lett volna romantikus; a romantikát az egész életműre jellemzőnek tartja, meghaladását pedig törvényszerűnek, a művészeti korszakok ciklikus-dichotomikus mozgásának elve alapján.

A Két magyar író az örök jelenben c. tanulmány Petőfi és Madách világirodalmi helyét és rangját keresi.

A Kemény-tanulmány (*Töredékes gondolatok Kemény Zsigmond palackpostájáról*) alapkérdése: élő, olvasni érdemes író-e Kemény Zsigmond ma. Ebből következően Martinkó csak a szépirodalmi művekkel foglalkozik. Kemény műveiben látja megvalósulni az irodalmi alkotás modern értelemben vett autonómiáját. Kemény a dokumentumszerűen igaz központi követelményével, az író műbeli jelenlétének háttérbe szorításával nem-romantikus poétikát követ. Regényei világában fizikai, biológiai determinációk komplex rendszere uralkodik. A filmre emlékeztető módon fontos szemiotikai funkciója van Kemény leírásainak, képeinek – különösen az emberi arc és test mozgásainak. Martinkó Keményt nyelvileg-stilárisan erősen korához kötöttnek tartja, és azon írók egyikének, akiknek műveiben „a nyelvi burok és a lényegileg fontos művészi mondanivaló az esztétikum és a művéség sérelme nélkül szétválasztható”. Ennek alapján (a fő kérdésre visszatérve) elképzelhetőnek tartaná a Kemény-művek átírását, nyelvi közelítését a mai közönséghez.

A kötet írásai, különösen a versszövegekkel foglalkozók, igen nagy gondot fordítanak a szövegek pontos értésére. Nyelv és történelem változásai folytán a szavak 19. és 20. században közismert jelentése nagy mértékben eltérhet egymástól. Márpedig – figyelmeztet a szerző – nem sok reményünk lehet a művészi szövegek hű interpretálására, ha – mint ez sokszor kiderül – a pusztá nyelvi közlés síkján sem értjük őket.

A kötetvégi jegyzetapparátus egyben bőséges eligazító bibliográfia is az adott tárgykörökben.

A kötet egészében a 19. századi kutatások igen jelentős állomása; a Berzsenyi-, Vörösmarty- és Kemény-tanulmányok máris az illető filológiák alapművei közé számítanak.

Zentai Mária

Méliusz József: Kávéház nélkül.

(Emlékezet és vallomás). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 544 l.

Három könyve jelent meg a hetvenes években Méliusz Józsefnek, a Gaál Gábor és a Korunk köré csoportosuló írógárda, a – Csehi Gyula szavaival szólva – „baloldali forrásvidék” egyik legjelentősebb képviselőjének. Az 1973-as *Sors és jelkép* második kiadás ugyan (1946-ban látott nyomdafestéket először), *Az illúziók kávéháza* (1971) azonban rokona az 1943-beli erdélyi utazás regényének. „a Korunk legjobb esztendői társágának folytatásaként *Az illúziók kávéháza* nyitott szemlélete oda, a *Sors és jelkép*hez nyúlt vissza, merőben más történelmi helyzetben azt tartotta fenn.” – írja erről Méliusz. A legújabb könyv már címében is utal erre az összetartozásra.

Több szempontból eltér a megszokottól ez az Emlékezet és vallomás alcímet viselő kötet – műfaj tekintetében mindenképpen. Esszék, tanulmányok, vallomások, emlékezesek, interjúk, próza és líra határán levő írások bizonyítják, hogy a műfajok sokfélesége mellett a hangvétel, a kifejezésmód is változatos. A tematika oldaláról nézve pedig még sokszínűbb a kép: a romániai magyar irodalom történetének kérdéseitől a kortárs irodalom fejlődéséig, a román íróbarátok munkásságának bemutatásától a nyugati utazási élményekig sok mindenről olvashatunk ebben a könyvben.

Az Ah, Velence, Velence!... alcím alatt összegyűjtött útibeszámolók után a Szavak ciklusban szintén költői ihletettséggű szövegeket olvashatunk. Méliusz József két találkozásáról *Kassák Lajossal*, *Petőfiről* és *Leon Alexről* (Méliusz szerint a „nagy magyar piktorról”) ugyanazon a vallomásos hangon beszél. Olvasható a *Kicsoda Ön?* című filmesszé is, mely a Román Televízió magyar adásában bemutatott film alapja volt. (Külön kiemeljük itt a *Sors és jelképre* való utalásokat.)

A *Kávéház nélkül* című részt Méliusz az egyik tanulságos, a romániai magyar létről folyó vita ismertetésével (Árkosi szümpozion) vezeti be. Majd *Szilágyi András* életművére hívja föl a figyelmet, aztán „levélfélét” ír *Kacsó Sándorhoz*. Lelkendező cikket ír az elfelejtett, ám irodalomtörténeti jelentőségét illetően egyáltalán nem oly fontos *Reiter Róbert*ről. Amit Méliusz a magyar avantgarde-ról, a harmincas évek baloldali irodalmáról, a romániai magyar irodalom szocialista hagyományáról mond, az az esztétikai érték mellett dokumentumértékel is bír. (Itt elsősorban a *Más idők, más dalok... című* írásra, valamint a Korunk „valósághumanizmusát” méltató felszólalásra gondolunk.)

A román–magyar irodalmi kapcsolatok szempontjából igen fontos a kötetnek az a része, melyben Méliusz fordításokat, román írókról szóló esszéket ad közre. Jebeleanuról, Fundoianuról, Stancuról ír, lefordítja Urmuz összes költői műveit, fennmaradt jegyzeteit és leveleit. – A könyv végén az utóbbi években Méliusz Józseffel készített interjúkat találjuk.

Olasz Sándor

Mészáros László: Nyitott tétel.

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1977. 165 l.

Ismeretéseket és recenziókat tartalmaz a fiatal pozsonyi magyar kritikus első kötete. A hetvenes években születtek ezek az írások; a szlovákiai magyar irodalom alkotásait ismerhetjük meg a könyv első részéből, a második része pedig egyéb – magyarországi, szlovák – írók műveit, filmeket mutat be az olvasóknak. Reflektál szerzőnk a szlovákiai magyar irodalom közelmúltjának számos, igen jelentős újdonságára, többek között Duba Gyula, Gál Sándor, Ordódy Katalin, Zs. Nagy Lajos, Dávid Teréz műveire.

K. Gy. Cs.

Mészöly Miklós: A tágasság iskolája.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 369 l.

Az utóbbi két évtized egyik legvitatottabb magyar prózaírója – *Az atléta halála*, a *Saulus*, a *Magasiskola*, a *Film* szerzője – ezúttal elméleti írásait adta közre. Egy részük – 1962 és 1976 között – már napvilágot látott hazai és jugoszláviai magyar nyelvű folyóiratokban, egyet (*Író és felelősség*) a *Literatur und Kritik* c. német orgánium publikált 1973-ban, többségük azonban itt jelenik meg először.

A kötet anyaga – az egyes írások műfaját és rendeltetését tekintve – igen heterogén. Szerepel közöttük néhány terjedelmesebb tanulmány, esszé, levél(-részlet), alkalomra írott kritika, interjú; külön fejezetbe sorolódtak a rövidebb lélekzetű eszme-futtatások: jegyzetek, vázlatok töredékek, s végül – az utolsó részben – aforizmák. (Madách–Beckett – Sziszifosz; Szindbád körül; Részlet egy levélből – Veres Péterhez) Tárjuk szerint még szembetűnőbb a sokféleség. Tudományos igényű műelemzés, filmkritika, zeneelméleti tanulmány, színbírálat, írói műhelyforgácsok, ars poeticák, esztétikai „röpiratok”, erlőcsi és történetfilozófiai meditációk sorakoznak egymás mellett – a legkevésbé sem kusza összeállításban.

Egységüket az írások világnézeti egyértelmősége, gondolati koherenciája biztosítja. Mészöly Miklós azoknak a modern művészeti törekvéseknek a teoretikusaként és ideológusaként szólal meg valamennyi dolgozatában, amelyekhez saját szépirói gyakorlatával is kapcsolódik. Zenében az atonalitás, irodalomban a *nouveau roman* jelzi ezeket a törekvéseket, de ide sorolható minden olyan művészi kísérlet, amely a „klasszikus realizmus” eszményét tagadva egy „kíméletlenebb” tárgyiaság és objektivitás jegyében keresi az új kifejezési formákat.

Kulin Ferenc

Mezei József: Madách.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 455 l. (Elvek és utak)

A nagymúltú Madách-kutatás történetében jelentős állomás Mezei József szintézise, melynek már alcíme – „az élet értelme” – is jelzi a szerző filozófiai-etikai közelítésmódját a Madách-életműhöz.

Mezei az „eszmény”, az „ember” és az „élet” hármastartópillérére feszíti fel ennek az egységben látott, gazdag életműnek egyes darabjait, a középpontban természetesen a Tragédiával. Szemben a „magyar Fausti”-féle nézettel, a madáchi életszemlélet és filozófia forrásait Dante, Milton, Goethe, Byron, Shelley művében, és az antikvitásban jelöli meg (Madách műhelye című fejezet).

Madách kevésbé jelentős műveit is felidézve (*Nápolyi Endre, Commodus, A civilizátor, Csak tréfa, Csák végnapjai, Mária királynő, Férfi és nő*) jut el a Tragédiáig, melynek részletes elemzésében – feldolgozva a szakirodalom eddigi eredményeit is – számos ponton helyezi új megvilágításba a Tragédia szereplőit. Elemzésében végigjárja az egyes színeket, – hogy a végén megfogalmazhassa a mű hármasságát – (szabadság, küzdés, ellentét), hogy levonja a mű – mindig érvényes – erkölcsi konzekvenciáit – „élni csak gondolkodva, eszméssel és állandó önellenőrzéssel, a jelenések elemzésével, értelmesen lehet”.

A harmadik nagy egység, mely az „élet” címet viseli, a *Mózes*szel foglalkozik; az „ember” tragédiáját itt a „történelmi ember” tragédiájává szélesíti, feltárva a bibliai történet madáchi interpretációjában lecsapódott történelmi, nemzedéki tapasztalatokat, tanulságokat is. Itt is azt bizonyítja – akárcsak a mű többi fejezetében –, hogy Madách világképe, történelemfilozófiája teljes és szuverén; érvényes válasz a kor által felvetett legégetőbb kérdésekre.

Mezei József könyve nem könnyű olvasmány; szigorú tagoltságán belül burjánzóan gazdag, zsúfolt nyelvezetével, szimbolikus kifejezőmódjával. Hatalmas ismeretanyagot görget – de nem hivalkodóan –, nézeteit gyakran szembeesíti a megelőző kutatásokkal, jelezve az egyetértést vagy a különvéleményt.

Erdődy Edit

Mikszáth Kálmán *Összes Művei*, 70. kötet. *Cikkek és karcolatok 1885 január – 1885 június*. Szerkesztik: Bisztray Gyula, Király István. Sajtó alá rendezte: R. Hutás Magdolna, Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 453 l.

E kötetben kaptak helyet Mikszáth Kálmán 1885 január – 1885 június között készült cikkei és karcolatai. A cikkek, tárcák találhatóak a könyv első felében, a második részt pedig a parlamenti karcolatok alkotják.

Az írások, külön részben ugyan, de szoros időrendben követik egymást. Zömük a Pesti Hírlapnál jelent meg, melynek alkalmazásában Mikszáth 1881 óta állt.

Figyelme a korabeli közélet szinte minden oldalára kiterjed: ír a színházról, a művésztől, a nőmozgalomról, az Akadémia életéről, a végrehajtókról stb. Könnyed stílusa, elegáns okfejtései már későbbi nagy regényei és novellái hangulatát idézik.

A parlamenti karcolatokból éles szemű politikai kommentár képe bontakozik ki előttünk. Ebben az időszakban tárgyalja a főrendiház például a földművelési tárca, a kultuszminisztérium, az igazságügyi tárca költségvetési tervezetét az 1885-ös évre. A legnagyobb vita a főrendiház átszervezésének kérdése körül bontakozik ki. Mikszáth Kálmán e meglehetősen száraz témákból éles tollal a közönség, az olvasó számára is érdekesítő beszámolókat tud készíteni. Nem annyira a viták érdemi részeinek taglalására, mint inkább a képviselők különcködéseire, a folyosók, a karzatok hangulatának hullámzására helyezi a fő hangsúlyt.

A kötet utolsó részében található bő jegyzetanyag kimerítő felvilágosítást nyújt a cikkek keletkezési körülményeiről. Különösen hasznosak a Főrendiházi Naplóból és a Képviselőházi Naplóból közölt részletek, amelyek lehetővé teszik a karcolatok teljes megértését.

A cikkek nagy része még nem jelent meg kötetben.

Herner János

Mikszáth Kálmán Összes Művei, 71. kötet. *Cikkek és karcolatok 1885 július – 1885 december*. Szerkesztik: Bisztray Gyula, Rejtő István. Sajtó alá rendezte: Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 391 l.

A kritikai kiadás 71. kötete Mikszáth Kálmánnak az 1885 júliusától 1885 decemberéig keletkezett publicisztikai írásait adja közre. Az előzőekhez hasonlóan ez a kötet is tematikus egységekre oszlik: az első csoportot a cikkek, tárcák, a másodikat a parlamenti karcolatok alkotják. A csoporton belül az írások azonban szoros időrendben követik egymást. A harmadik egységet *A tisztelt Ház* című nagyszerű írássorozat alkotja, amely ugyan 1886 elején külön kötetbe összegyűjtve megjelent, első közlése azonban 1885 második felében látott napvilágot a *Gondúzó* c. lapban.

Témáit főleg a társadalmi élet közegéből meríti. Ír többek között közéleti pletykákról, Tisza estélyéről, új verseskönyvről, több cikkében foglalkozik az Országos Kiállítással és annak fogadtatásával. *A székeleyek között* c. cikksorozatában számol be Székelyföldön tett látogatásáról, amelyet élete nagy élményei közé sorolt.

A parlamenti karcolatokban a parlamenti élet csipkelődő bemutatására vállalkozik Mikszáth. Beszámol a tisztségviselők újraválasztásáról, a walesi herceg látogatásáról stb. Mi sem bizonyítja jobban ennek a stílusnak nagy közönségsikerét, mint hogy *A tisztelt Ház* című kötet, mely lényegében ilyen karcolatokból állt össze, 1887-ig három kiadást is megért.

A kötet végén található jegyzetanyag kimerítő felvilágosítást nyújt a szövegekkel kapcsolatban felmerülő valamennyi lényeges kérdésre.

Az itt közölt cikkek jelentős része még nem jelent meg könyv alakban, így a kötet még a szakemberek számára is számos meglepetést tartogat.

Herner János

Mindszenti Gábor diáriuma öreg János király haláláról.
Magyar Helikon, Budapest, 1977. 47 l. (Bibliotheca Historica)

A Magyar Helikon Bibliotheca Historica sorozatában jelentek meg és válhatnak a nagyközönség számára is hozzáférhetővé azok a feljegyzések, amelyeket Mindszenti Gábor, a király hű embere készített *Szapolyai János* király utolsó hónapjairól. A rövid írásmű nem történeti, hanem kivételes irodalmi értéke miatt becses kincse emlékirat-irodalmunknak. A kéziratot *Katona Tamás* rendezte sajtó alá a mai olvasó számára is élvezhető, követhető, a nyelv régi szépségeit, ízeit is megőrző módon. A művészi megjelenítőképességgel írt szövegből a beteg király iránti részvét, szeretet, őszinte ragaszkodás sugárzik, érdekes és olvasmányos az emlékiratszerű napló, amelyben nemcsak János király betegségéről, a királyhoz hű ember érzelmeiről, aggodalmáról, hazaszeretetéről, hanem az 1540-es esztendő politikai eseményeiről, a királyi udvar szokásairól, nevezetes személyeiről is olvashatunk. A kézirat hitelességéről régóta folytatnak történészeink kutatásokat, a mai napig nincs tisztázva Mindszenti Gábor pontos kiléte, viták folynak a szöveg, a nyelv eredetiségéről. (A legújabb kutatások közül *Kulcsár Péter* történeti és nyelvészeti szempontú vizsgálódásait emeljük ki, ő azt bizonyítja, hogy a szöveg nem tizenhatodik, hanem tizennyolcadik századi, szerinte Mindszenti Gábor eredetileg latinul írhatta művét s ezt később fordította valaki – kitűnően – magyarra.

Sok tisztázatlan körülmény vár még megnyugtató megoldásra a kézirattal kapcsolatban. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a közreadott kis könyv-

vecske a régi magyar irodalom egyik gyöngyszeme, szakmai érdeklődésű és laikus olvasóinak egyaránt maradandó élmény. *Makkai László* alapos utószava élvezetesen avat be a mű történetének és szépségeinek titkaiba.

R. T. O.

Modern Hungarian Poetry. Edited, and with an Introduction, by Miklós Vajda. Foreword by William Jay Smith. Corvina Press, Budapest, in co-production with Columbia University Press, New York (and) Guildford, Surrey, 1977. 289 l.

A Columbia Egyetem Fordító Központja és a New Hungarian Quarterly közös anyagi támogatásával adták ki e gyűjteményt, amely angolul először ad átfogó képet az utóbbi évtizedek magyar versírásáról.

A kezdeményezés Vajda Miklósnak köszönhető, ki a New Hungarian Quarterly versrovatának szerkesztőjeként tíz éven át fáradozott azért, hogy angolszász költőket nyerjen meg magyar versek lefordítására. Figyelemre méltó eredmény ez, hiszen korábban is fordítottak ugyan angolra mai magyar költészetet, de jórészt műkedvelők vállalkoztak e föladatra. Ennek a válogatásnak a fordítói között már jelentős költők is akadnak – mint az angol Robert Graves, Donald Davie, Charles Tomlinson és Ted Hughes, vagy az amerikai Richard Wilbur –, s ez olyan vívmány, amelynek fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Mi több, a költemények egy részét olyan nyersfordítók előzetes szövege alapján ültették át angolra, kik maguk is versértők a szónak kettős értelmében: George Gömöri és Kodolányi Gyula egyszerre tanítja s műveli a jelenkor költészetét.

A válogatás megmutatja az utóbbi évtizedek magyar versírásának fő értékeit, akkor is, amidőn egy költőt sok, akkor is, amidőn kevés szöveggel képviseltet. A *Pilinszky*-től fordított tizenhat költemény például fogalmat ad a *Nagyvárosi ikonok* és a *Szálkák* képalkotásának eredetiségéről s gondolati mélységeiről, a *Tandorítól* kiválasztott négy szöveg jól szemlélteti a költő kettős vonzódását az elvont létértelmezés és a nyelvjáték iránt. Nyilván a fordítás és nem az eredeti szöveg minősége alapján döntötték el, hogy mi kerüljön be a kötetbe s mi maradjon ki belőle. Ez indokolta, hogy – miként a bevezetésben olvassuk – „az egyes költőktől vett költemények száma (...) nem szükségképpen felel meg e költők jelentőségének”. A három legidősebb költő, *Kassák*, *Füst* és *Szabó Lőrinc* esetében az teszi érthetővé a válogatás szűkmarkúságát, hogy ők már a távolabbi múlt alkotói. Mégis sajnáljuk, hogy a magyarul nem tudó közönség ebből a könyvből nem alkothat képet magának a számozott verseknek, a *Különbékének* és *Weöres* 1945 előtti költészetének a jelentőségéről. Félve kockáztatjuk meg a föltevést: talán szerencsésebb lett volna kevesebb életműre támaszkodni. Ha viszont már ennyire bő a választék – negyvenegy költő művei olvashatók a kötetben –, akkor megfogalmazódik az igény a még teljesebb bemutatásra. Mivel a könyv *Kassáknak* 1915-ben írt *Mesteremberek* című szövegével kezdődik, talán indokolt lett volna *Erdélyi* egy-két korai versét is bevenni, és feltehetően *Sinka* szerepeltetése is tovább gazdagította volna a magyar költészet fejlődéséről adott képet. Itt-ott a későbbi időszakokban is érezhető kisebb hézag. A negyvenes évek második felében fellépett s a köztudatban is rövidéletű *Újhold* című folyóirathoz kapcsolt költőkből is lehetett volna többet fordítani: *Jánosy István* korai álolmeirásai vagy *Rába György* költeményei szintén elmélyítették volna az olvasó benyomását költészetünkről. A hatvanas évek végén kibontakozott mozgalom, a „kilencek” csoportosulása sincs képviselve ebben a gyűjteményben, pedig *Utassy* egyik-másik verse joggal kerülhetett volna be a fölvetett szövegek közé. Végül még azt is megemlíthetjük, ha a Franciaországban élő *Tóth Judit* versei is olvas-

hatók e könyvben, óhatatlanul föltozul a kérdés, miért maradtak ki a szomszéd országok magyar versírói, például *Szilágyi Domokos*. Mindez nem több telhetetlen olvasói mohóságnál, hiszen e hiányokért bőven kárpótól a magyar költészet megannyi kiemelkedő teljesítményének, Füst Milán *Öregségének*, *A kacsalábon forgó vármak*, *A vasámap gyönyörének* vagy *A szarvassá változott fiú kiáltozásának* a fordítása. Alighanem a nehezen fordíthatóság okozta, hogy a fő művek sora nem lehetett teljesebb, s így – egyelőre – nem ismerjük *A ló meghal a madarak kirepülnek* és a *Dalok Na Conxy Panból* angol változatát, s nem tudjuk, hogyan hangoznék Pilinszky *Négysorosa* ezen a nyelven.

A szerkesztő két célt tűzött ki tanulmányának megírásakor. Közülük a másodikat, a magyar költészet fejlődésének s néhány életműnek a jellemzését oldotta meg kevesebb sikerrel. Föltehetően azért, mivel tág és így meghatározatlan közönségnek szánta írását, és így teljesen mellőzte az irodalomtörténet szaknyelvét, holott tudomásunk szerint az angolszász országokban sokkal kisebb a versolvasó közönség, mint nálunk, következésképp inkább hozzászólt a szakszerű bevezetőkhöz. A tanulmány egyes részeinek láttán elfog bennünket a kétely, vajon meggyőzőhető-e az olvasó általános megállapításokkal, amidőn számára teljesen ismeretlen életművekről esik szó. Ilyenkor talán célszerűbb egy-egy olyan műre összpontosítani a figyelmet, amely megtalálható a kötetben. Kötve hiszem, hogy a magyarul nem tudó olvasót érdekelné a *Psyché* jellemzése, ha egyszer semmit sem ismerhet belőle. A kötet bevezetéséről mégsem állíthatjuk, hogy nem megfelelő, mivel elsődleges célját maradéktalanul eléri. Jó kultúrpropaganda a szó nemes értelmében. Szemléletesen ábrázolja a magyarság nyelvi elszigeteltségét és hányatott sorsát. A múlt, a történelem képét vázolja fel összefüggérendszerként, s ennyiben segítséget ad egy olyan versgyűjtemény olvasásához, amelynek létrehozása úttörő vállalkozás volt, s amelyet remélhetőleg majd továbbiak követnek.

Szegedy-Maszák Mihály

Molnár Gál Péter: Emlékpróba.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 524 l.

A könyv a *Hevesi Sándor* melletti legnagyobb magyar színházi rendező, *Gellért Endre* munkásságának monográfiája. E kivételes művészi életmű ugyanakkor bele is ágyazódik a Nemzeti Színház történetének egy jelentős szakaszába.

Mi keltheti föl az irodalomtörténész figyelmét a kötetben? Elsősorban a magyar és külföldi drámairodalom klasszikus alkotásainak értelmezése – pontosabban Gellért Endre klasszikus-értelmezéseinek értelmezése. Különösen figyelemreméltó például a *Tempetői a ligetben*, a *Ben Jonson és Csiky Gergely*, valamint *A Gellért fiú esete Mikszáth Kálmánnal* című fejezet; ezek sokkal mélyebbek és szellemesebbek, mint szellemeskedő címük sejteti.

Gellért Endre, kinek apja a neves költő és Nyugat-szerkesztő Gellért Oszkár volt, maga is írt. Verseinél érdekesebbek munkásságával kapcsolatos följegyzései, esszéisztikus színházi írásai. Közülük kiemelkedik *Az ember tragédiája* néhány rendezői problémájáról szóló eszme-futtatása.

A kötethez példaszerűen gondos Függelék csatlakozik, Gellért Endre rendezéseinek jegyzékével. 1934. január 31-gyel kezdődik, 1960. február 24-gyel végződik a lista. A bemutatkozás és a búcsú közé a magyar színház-történetnek legalábbis két nagy fejezete esik. A darabcímek – óvatosan közelítve – kultúrtörténeti adalékul is szolgálnak, mint a nagy rendező feladatai, dráma-választásai, s mint – 1945 után – a Nemzeti Színház műsorpolitikájának dokumentumai.

T. T.

Mű és érték. (A csehszlovákiai magyar kritika 25 éve).

Válogatta és a bevezető tanulmányt írta: Szeberényi Zoltán. A bibliográfiát összeállította: Alabán Ferenc. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1976 /1977./ 533 l.

Nehéz körülmények között indult 1948 után a szlovákiai magyar irodalom, nehezen született meg a műveket józanul és esztétikai követelményeket szem előtt tartva értékelő kritika is. Jószerivel 1954-től számíthatjuk történetét, Fábry Zoltán *Harmadvirágzás* című emlékezetes összegezésétől. A terjedelmes válogatás erről a folyamatról, a fejlődés állomásairól ad képet – hat tételben. Az *Irodalomtörténeti hosszsmetszet* című fejezet összegező áttekintést ad a szlovákiai magyar irodalom legújabb történetéről (Csanda Sándor). Következő részben a szlovákiai magyar kritika-írás elvi-módszertani kérdéseiről olvashatunk (Turczel Lajos, Duba Gyula, Zalabai Zsigmond). Ezután következnek az egyes műnemek problémáit, alkotásait tárgyaló történeti érdekű kritikák; egy fejezetbe került az epika és a dráma, illetőleg a publicisztika és az irodalomtudomány. Befejezésül a csehszlovákiai magyar irodalomkritika válogatott bibliográfiáját tekinthetjük át. A közölt írások képviselik a szlovákiai magyar irodalom mindegyik nemzedékét, az olyan „újrakezdőktől” mint – az azóta már elhunyt – Fábry Zoltán, a hetvenéves évek elején induló Zalabai Zsigmond és Alabán Ferencig.

K. Gy. Cs.

Nagy Endre: Modern művészet – szociális művészet.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 332 l. (Elvek és utak)

A kötet – mely az *Elvek és utak* sorozatban jelent meg – alcíme már tartalmi mutatóként is szolgál: „Adalékok a marxista esztétikai gondolkodás és kritika magyarországi kezdeteihez”. Az esztétikai gondolkodás mindezeideig meglehetősen feltáratlan fehér foltjait kíséri meg felderíteni tanulmánykötetében Nagy Endre: a múlt század utolsó éveitől 1914-ig terjedő időszakot, amikor „a marxista esztétikai nézetek olyan tanulmányokban, vitairatokban fogalmazódtak meg, amelyek egy-egy művészi alkotásról, életműről vagy irányzatról vagy éppen aktuális kultúrpolitikai kérdéssről szólva nem léptek fel a tudomány-teremtés vagy -alakítás, sőt gyakran még az elméleti általánosítás igényével sem”.

A szerző adatfeltáró tevékenysége elsősorban három jelentős szocialista teoretikus kritikai és elméleti munkásságát – *Szabó Ervinét, Diner-Dénes Józsefét, és Pogány Józsefét* veszi célba. A történész Szabó Ervin eszméinek, Diner-Dénes művészettörténeti tárgyú tanulmányainak elemzése, az említett szerzők irodalomkritikai tevékenységének, a századelő irodalmi vitáiban való részvételének s állásfoglalásainak áttekintése (*Petőfi és Arany; Nyugat* című fejezetek) alkotja a könyv gerincét. Fontos adalékokat kapunk a Népszava és a szociáldemokrata párt „új irodalomhoz” való viszonyáról is.

Erdődy Edit

Nagy Károly: Tanítsunk magyarul!

Tanulmányok, cikkek, beszélgetések a szórványmagyarság nyelvoktatásáról, kultúraműveléséről. Püski, New York, 1977. 80 l.

Nagy Károly húsz éve él az Egyesült Államokban; a *Rutgers Egyetemen* pszichológiát végzett, majd a New York-i *New School for Social Research* egyetemen szociológiából doktorált. Szociológus és tanító, a szórványmagyarság iskolaügyének lelkiis-

meretes képviselője. Az 1960-ban alapított New Brunswick-i (New Jersey, USA) Hétvégi Magyar Iskola egyik létrehívója, jelenleg is tanára.

Változatos műfajú könyvében a különféle folyóiratokban (*Új Látóhatár, Irodalmi Újság, Itt-Ott, Magyartanítás, Valóság, Köznevelés*) megjelent cikkeit, interjúit, töprengéseit, lírai hangú emlékezéseit gyűjtötte egybe. Fölmérte a magyar iskolák helyzetét – meglátásait statisztikai táblázattal is alátámasztva – az Egyesült Államokban, előadásban számolt be (II. Anyanyelvi Konferencia – Szombathely, 1973.) a külföldi magyar tanítás módszereinek kialakulásáról. *Külföldi magyar kétnyelvűségünk – torzulás vagy gyarapodás?* című írásában arra a megállapításra jutott, hogy a *kevertnyelvűség* buktatóit, önfegyellemmel és tanulással, el lehet kerülni, s a magasabb forma pedig a *kettős nyelvűség*. Ez utóbbi írásának leglényegesebb mondata: „A kölcsönös kétnyelvűség ott virágzik, ahol a kétkulturájúság emberi joga biztosított.”

Nagy Károly töprengései, beszédes címekkel – *Munkálkodni a szórványmagyar-ság megtartásán, Szülők, tanítók, fiatalok alkotják a külföldi magyar jövőt, Nehéz, de gyönyörű munka, „Tenni kell...”* – arra is példák, hogy az idegen nyelvi közegben élő-tanító, hazájától csak a fizikai távolság következtében távol levő férfi, nem csupán pedagógus, a hungarológia egyik szakértője, hanem – önként vállalt posztja kötelezi is erre – a hídszerép tudatos vállalója, továbbfejlesztője.

Látóhatárának tágasságát, evvel együtt vonzódását, mi sem jellemzi jobban, mint könyvének – egész munkásságát is jellemző – bevezető, ajánlás-szerű hitvallása. Melyben Arany, József Attila, Bartók szava mellett, az egy-egy világátjat is reprezentáló írók – a marosvásárhelyi *Sütő András*, a budapesti *Csoóri Sándor*, az újvidéki *Fehér Ferenc*, a pozsonyi *Duba Gyula*, az ungvári *Kovács Vilmos*, a londoni *Cs. Szabó László*, a párizsi *Nagy Pál* a New Yorkban élő *Gombos Gyula* és a torontói *Faludy György* – szava is a kapcsolatteremtés egyik forrása.

Szakolczay Lajos

Nemeskürty, I. – Orosz, L. – Németh, G. B. – Tamás, A.: Handbuch der ungarischen Literatur.

Hrsg. von Klaniczay, T. (Bibliogr.: Tódor, I., Übersetzungen: Kolbe, I. – Engl. G.) Corvina, Budapest, 1977. 658 l. 10 t. (Mell.: Vom Besten der alten ungarischen Literatur. Ausgewählte Texte vom 11. bis 18. Jahrhundert. Hrsg. von Klaniczay, T. – Leseproben. 26, 4 l.)

Az elmúlt évtizedek során ismételten olvashattunk meghökkentő adalékokkal, pl. nyugat-európai országok nagylexikonainak vaskos tévedéseivel illusztrált, felháborodott hangú cikkeket arról, hogy mennyire hiányosan értesült és tájékozatlan a külföld a magyar irodalom kérdéseiben. Korántsem csak, sőt nem is elsősorban ideológiai természetű, politikai elfogultságból eredő torzításokról esett szó, hanem ma már alig felderíthető módon keletkezett, innen-onnan kritikátlanul átvett, kiadványról kiadványra öröklődő tény- és adatbeli hibákról. E jelenség magyarázatát keresve be kell látnunk, hogy a felelősséget semmilyen vonatkozásban sem háríthatjuk át az említett kiadványok (általános és szaklexikonok, irodalomtörténeti kézikönyvek stb.) szerkesztőire vagy szerzőire (bárhogyan is csűrjük-csavarjuk a dolgot), addig legalább nem, amíg magunk nem adunk ki a külföld számára olyan kézikönyveket, amelyek a nem magyar anyanyelvű olvasót mind irodalmunk fejlődésének és jelenének elvi-ideológiai kérdéseiben, mind az irodalomtörténeti, életrajzi, könyvészeti stb. tények és adatok vonatkozásában szakszerűen és megbízhatóan eligazítják. Bármilyen terheket ró is ránk ez a

kötelezettség, vállalnunk kell a magunk érdekében (éppen mert nyelvünket határainkon túl viszonylag kevesen ismerik), nemcsak és nem is elsősorban a kézikönyv-irodalomra való tekintettel, mely irodalmunk nemzetközi megismertetésének és népszerűsítésének csak egyik (bár az effajta kiadványok nagy elterjedtségénél, közhasználatú voltánál fogva igen fontos, nagy hatósugarú) fóruma, hanem általában arra a központi, hangsúlyos szerepre gondolva, amelyet a nemzetek kulturális közeledésében, kapcsolataik szorosabbra fonódásában irodalmunk kölcsönös megismerése játszhat.

Nagy örömmel kell hát fogadnunk a Corvina kiadványát, amely az említett kötelezettség felismeréséből és vállalásából született; ezt az a körülmény is jelzi, hogy magyar megfelelője nincs: nem egy már kiadott magyar irodalomtörténet lefordítása útján keletkezett, hanem eleve azzal a célkitűzéssel, hogy német nyelvű kiadvány lesz belőle. Ennek a nyelvnek a választását elvi és gyakorlati megfontolások egyaránt indokolják: bizonyosan alkalmas arra, hogy Európa-szerte széthordja irodalmunk hírét, bemutassa legjobb teljesítményeit, s kétségkívül jó szolgálatokat tehet közvetlen szomszédainak tájékoztatása terén is, hiszen a soknyelvű Közép-Európában a német nyelv ma sem nélkülözhető eszköze a kulturális érintkezésnek; ami persze nem jelenti azt, hogy másnyelvű változatok létrehozását eleve fölöslegessé tenné. Mintegy másfél évtizeddel ezelőtt volt már a Corvinának egy hasonló vállalkozása, amelyre mint előzményére bevezetésében a „Handbuch” is utal: ti. a Klaniczay-Szauer-Szabolcsi szerzőhármassal itthon és külföldön elismeréssel fogadott *Kis magyar irodalomtörténet* német nyelvű kiadása (1963). A két kötet közötti kapcsolat azonban inkább eszmei, mint „leszármazási” jellegű: az új kiadványt, amely, mint említettük, mindjárt német nyelven hagyta el a sajtót, immár négytagú és teljesen kicseréldött együttes írta (a személyi folytonosságot Klaniczay Tibor mint szerkesztő képviseli), s ez egy amannál mintegy kétszer nagyobb terjedelmű, önálló művet hozott létre: bár természetesen a *Kis magyar irodalomtörténet* sem hagyta figyelmen kívül, főként az időközben elkészült és megjelent hatkötetes irodalomtörténeti szintézisre támaszkodott, s általában arra törekedett, hogy az új változat kialakítása során a legfrissebb kutatási eredményeket is értékesítse. A jelentős terjedelelnövekedés a fejlődési folyamat mélyebb és részletesebb, az európai irodalom rokon jelenségeivel szervesebben összekapcsolt rekonstruálását, egyes fontosabb alkotások elemző bemutatását tette lehetővé; különösen a 19. századi fejezetek nyertek vele: ezeken – a korábbi egyetlen szerző helyett – ezúttal ketten osztottak, s az oldalszám mintegy két és félszeresére nőtt; ezáltal, véleményünk szerint, megnyugtatóbb terjedemi arányok alakultak ki. Jelentősen bővült, s másfél évtized elteltével, nagyobb távlatból, határozottabb körvonalakat kapott – „Die Gegenwartsliteratur” (A jelenkor irodalma) címen – a felszabadulás utáni irodalmunkról szóló zárófejezet is.

A terjedelmesebb mű, ugyanakkor, örvendetes módon, áttekinthetőbbé is vált; míg az előző inkább olvasmány, ez valóban „kézikönyv”: fejezetei számozottak, egységesebben felépítettek, alcímekkel (melyeket a tipográfia is tetszetősen kiemel) kisebb szakaszokra tagoltak; mindez a tájékozódást nemcsak a folyamatos olvasás közben, hanem egy-egy ad hoc esetben is megkönnyíti és meggyorsítja. Mint szerencsés szerkezeti újítás említést érdemel a külön irodalomtörténeti-kritikai fejezetek beiktatása a nagyobb egységek végén: ez a megoldás a korábbi fejlődésrajznak több apró, zavaró következetlenségét küszöbölte ki.

Teljesen megújult: felfrissült, illetve közel másfél évtized kutatói, könyvkiadói termésének javával egészült ki az irodalomtörténeti részhez csatlakozó válogatott bibliográfia. Elrendezése, felosztása is célszerűbb, a külföldi használó igényeihez a korábbinál jobban alkalmazkodik. Mint elvi kérdést, mégis felvetjük: szükséges volt-e ezt a kiadványt ilyen mennyiségű (a bibliográfia első részében rendszerezett) magyar

nyelvű könyvészeti anyaggal terhelni? Szerintünk ennek a legfontosabb, standard-művekre korlátozódó regisztrálása s ezzel szemben a német (angol, francia, orosz) nyelven hozzáférhető szakirodalomnak a jelenleginél nagyobb mértékű – a cikkanyagra is kiterjedő – figyelembe vétele a kiadvány jellegének, rendeltetésének jobban megfelelt volna. A magyar irodalmi művek német fordításait felsorakoztató második rész viszont, mely 27 antológiának illetve, Ady Endrétől Zrínyi Miklósig 76 írónk és költőnk több mint 200, német nyelven kiadott művének (kötetének) bibliográfiai adatait tartalmazza, nemcsak a német anyanyelvű olvasó további tájékozódását segítheti elő, hanem hasznos abból a szempontból is, hogy irodalmunk külföldi fogadtatása e fontos területén elvi és gyakorlati konzekvenciák levonására ad alkalmat – kutatóknak és a közművelődés dolgozóinak egyaránt. Az irodalomtörténeti rész utolsó két íve közé bekötött ízléses, jó minőségű reprodukciók méltó díszai a kötetnek; kár, hogy így együtt, a kötet végén, nem tölthetik be a nekik szánt szerepet: a képek teljesen elkülönülnek a szövegtől. (Nehéz elfogadni ennek a költségtöbblettel való indokolását, hiszen éppen ez a megoldás tűnik pazarlásnak: az illusztráció létjogosultságát csak a szöveggel való kapcsolata igazolhatja; ezt, ha már végképp nem volt más lehetőség, legalább utalásokkal kellett volna elősegíteni.)

A világos, jól folyó, könnyen követhető német szöveg a két kitűnő, nagy gyakorlattal rendelkező, jónevű műfordító: *Irene Kolbe* és *Engl Géza* munkája. A beiktatott versidézetek nagy részét Engl Géza tolmácsolta, más esetekben kész fordításokat használtak fel. A kiadó, felismerve, hogy irodalmi jelenségekről és alkotásokról, pusztá műelemzések, tudományos le- és körülírások alapján, maguknak a szövegeknek a megszólaltatása nélkül, csak homályos fogalmat lehet alkotni, elhatározta, hogy e vonatkozásban is megpróbál segítséget nyújtani az olvasóknak: a kiadványhoz külön füzetben mellékelte szemelvények már abból a fordítás-válogatásból adnak ízelítőt, amelyet a *Corvina* a „Handbuch”-nak mintegy segédkönyvéül, a régi magyar irodalmi fejezetek kiegészítéséül ígér, – azzal a borítólapp kísérszövegében olvasható indokollással, hogy irodalmunk történetének ez a külföld előt legkevésbé ismert és fordításokban alig hozzáférhető szakasza. (Ezt egyébként a bibliográfia 2. része is igazolja, amelyben a régi magyar irodalmat – 1772-ig – az antológiák esetleges korai anyagán kívül csak Zrínyi eposza képviseli.) A szándékot csak dicsőrérettel említhetjük, s örömmel fedezünk fel a fordítók között olyan közismert írókat-költőket-műfordítókat, mint Stephan Hermlin, Franz Fühmann, Heinz Kahlau vagy a már emlegetett Engl Géza. E nevek úgyszólván szavatolják a művészi tolmácsolás magas színvonalát, de erről érdemben a később megjelent fordításantológia ismertetésében kívánunk szólni.

Kiss József

Németh G. Béla: 11 vers.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 281 l.

Mintegy évtizede jelentek meg először szakfolyóiratok hasábjain Németh G. Béla verselemzései – (*Az önmegszólító verstípusról*, 1967; *Még, már, most*, 1969; *Hasonlóság, hasonlat, példázat*, 1968) – új utakat, új lehetőségeket nyitva a műelemzés hazai művelésében. Módszerei, eszközei azóta széles körben terjedtek el: most pedig, a Tankönyvkiadó által megjelentetett kis kötet arra is kiválóan alkalmas, hogy az irodalom-oktatást – vagyis a legszélesebb értelemben vett irodalmi tudatot is – segítse, fejlessze.

Balassi, Kölcsey, Petőfi, Vajda János, Babits, József Attila tizenegy verséről kap az olvasó elmélyült, sokrétű elemzést, melyek dialektikus-történeti távlatba helyezve mérik fel az adott vers belső rétegeit; pontosan kidolgozott poétikai fogalmak segítségével.

A szerző nemegyszer az irodalmi tudat megjegecesedett tévhiteit, előítéleteit is rombolja, így például Arany lírai költészetének „személyességéről” szólván, az *Évek, ti még jövőndő évek* című vers elemzése kapcsán. (*Távolodás a romantikától egy összetettebb személyesség jegyében.*)

Az elemzéseket olvasva, nem csupán a fent említett alkotók tizenegy művéről kaphat fogalmat az olvasó, de rajtuk keresztül a korról is, melyben születtek; a reneszánsztól a romantikán át a XX. századi modern művészetig. S feltárul az egyes alkotók gondolkodási rendszere, világképe; a kor filozófiai-pszichológiai áramlatainak visszfényében.

Erdődy Edit

Németh László: *Homályból homályba.*

Önéletrajzi írások. I–II. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 649 + 606 l.

Németh László önéletrajza posztumusz éregény. Még az író szerkesztette egybe memoár jellegű írásaiból, de már csak a halála után jelenhetett meg. Szinte minden darabja más, önálló műforma. Van benne napló, tanulmány, emlékezés, dokumentum, vers, esszé – e belső változatosság mégis szétbonthatatlan egységbe, zárt teljességbe áll össze. E tagoltsága különbözteti meg a műfaj más darabjaitól. Illyés, Déry, Vas István hasonló műveitől. De épp e sokféle anyag s belőle sugárzó egység avatja mai olvasmányá.

A *Magam helyett*: tanulmány, mely az írói életmű gyökérzetét tudatosítja. Afféle „házi antropológia”, a távolságtartó gondolkodás nyugodt és egyenletes légvételével. A regényíró modelljei vonulnak föl benne: az „artemiszi” anya, a példakép apa, továbbá a népes „búr család”. A gyermekkor színterei elevenednek meg lapjain: a budapesti Fazekas és Bajnok utca világa, Mezőszilas, a Toldy-reál élete. Az eszmélés krónikája 1925-ben, az íróvá avatás dátumával zárul. Az 1943-ban megjelent kötetet Németh újabb – a kommün, az összeomlás időszakáról s a maga egyetemi éveiről szóló – fejezetekkel bővítette.

Az *Ember és szerep*: esszé; a galileista tárgyilagosság, a tanulmány feszegetése helyett elegáns, csevegő könnyedség. Tárnya a pályadíjnyertes novella, a *Horváthné meghal* megjelenése és a Tanu indulása közé eső évtized. Módszere inkább leíró-megjelenítő, a szerkezet logikai ábráját reflexiók pazar bősége fedi el. A „szörnyeteg” és „literátor” viaskodását ábrázolja az író életművében, a kalauz, a kommentár apropós közvetlenségével, publicisztikai konkrétsággal és elevenséggel. A kor irodalmi életének gazdag panorámája tárul föl benne: a Protestáns Szemle és a Napkelet szerkesztősége, a Nyugat köre Osvát, Marconnay, Schöpflin, Babits és mások soká feledhető portréival, a *Készülődés* és az *Emberi színjáték* keletkezéstörténete.

A *Tanu-évek* és a *Kisebbségben* most jelenik meg először. Az író a gondolat drámáját írja meg bennük. „Mért szenvedtem én mint író a szükségesnél többet? Egy ember voltam és két ellentmondó szerepet próbáltam betölteni. Egyik az elkiáltó: aki behúzódik magányába, kotlik, néz, vizsgál, s szakadjon ég, föld, elkiáltja, amit igaznak hisz. A másik: a mozgalmi emberé, aki száz kart szeretne, hogy száz más karba ölthesse, s egy egész makacs, tehetetlen tábort vonszolhasson, amerre a szíve a jobbat érzi” – vallja. A vállalkozást, az egyszemélyes folyóiratot „sziget” és „mozgalom” kettőssége örölte föl, a tragikum, mert a minőség metaforája nem forrhatott egybe az élettel. A későbbi fejezet hangvétele még komorabb: a „mély-” és „hlgmagyarság” mitológiájának születését, fogadtatását tárgyalja. „Sok tekintetben hibás” –

minősíti utólag maga az író, a gondolatok „csíra-állapota” okán is. Mégse tagadja meg, főképp lírai érvénye miatt. Az író félelmek gyötrik: az „öntudat nélküli ország” meg tud-e állni a történelem viharában, megmaradhat-e a német fasizmus asszimiláló szorításában. „Mély- és hígmagyarság” Németh László két arca, irodalomtörténetbe vetítve: a jellegmegőrző és a kultúrateremtő, az önmagába zuhanó „szörnyetegé” és az Európában tájékozódó kapcsolatkereső.

A *Vásárhelyi évek* és a *Gályapadból laboratórium* kísérleti naplója az önéletrajz másik motívuma. A sorsával küzdő s a szocializmus viszonyai közé beilleszkedő író líráját ötvözi a „sajkódi halálszéli idillben” itélkező montaigne-i magatartással, sztoikus nyugalommal. Az emlékezés a korábbiaknál szűkebben személyes, de melegebben emberi. Új szín benne a humor, az önironia, a köznapi egyszerűség. Az író pedagógusi regénye és a műfordítói korszak műhelytanulmánya, stílusában izgalom és fegyelem kettőssége vibrál.

A *megölt költő* a legérdekesebb az életrajz dokumentumai között. Tanulmánykeret-be foglalt lírai ciklus, az 1926/27 tájt *Szent év* címmel tervezett verseskötet anyaga. A líra hasonló funkciót tölt be Németh László pályáján, mint Adyén a publicisztika: pályanyitó műfaj, a művészi beérés lehetősége. A prózairó Németh versekben készül el, mint ahogy Ady újságcikkekben. Kedvenc eszméi előbb lírai köntösben jelennek meg: a „sziget-gondolat” (*Menedék*), a görögös világlátás (*Epilógus*), az Égető Eszter-féle növényi természet (*Nem tudom a botanikát*) stb. A költemény Németh László esztétikai szótárában az „életgyőzelem” műfaja, költői legenda, ellendráma:

Gőzhajóul indult nagy életem
Süllyed s én kapkodva oldom
Lírám, a mentőcsónakot...

A szophoklészi kardalok mintájára a gondolat küklpsz-tömbjeiből épül, a tagoló ritmus nyers hangzásával, a nyelv súlyos, archaikus tömörségével. Kár, hogy az író az életmű e lírai ágát hamar visszametszi: a versíró ösztön utolsó nagy fellobbanása, az 1945-ös *Sámson* bizonyítja: több volt, semminthogy egy önéletrajzi krónika pusztá illusztrációja, példaanyaga legyen.

A *Naplók* a versek rokonai. Az erős felzaklatottság lelkiállapotában született, ám hideg racionalizmussal fogalmazott etikai vallomások. Csak a világképük sötétebb. (Az író ezért nevezi őket abortált drámáknak.) A *Móricz Zsigmond* alakját idéző emlékezés az életrajzi dokumentumok harmadik csoportja. Szinte jelképes értékű, hogy múltja arcképcsarnokából egyetlen portrét vesz csak föl kötetébe: Móriczét. Ady után (s ez időrendi, nem pedig fontossági sorrend) az övé a legfényesebb csillag Németh égboltján.

A Németh László-i önéletrajz a *homály* metaforáját testesíti meg. A *homály* – a *minőség* eszméjének ellenképe – lélek- és sorsállapot, apai örökség, Roland-komplexum. Amellett virtus is. De a *homály* tágasabban is jelkép: közép-kelet-európai történelmi helyzet, a perifériás szorítottság és a történelmi feladatvállalás feszültsége. Bolyai János Erdélye, ahol mégis Appendix készül. Széchenyi Döblingje, ahol egy kis szobából meg lehet szervezni a nemzeti ellenállást. A *homály* közegellenállás, visszahúzó gravitáció, melyen csak a *minőség* fénye törhet át; a halál ellenében is jussát védő és kikövetelő életakarat.

Az önéletírás Németh László számára az írói számvetés, feladattisztázás műfaja. Az eleven írói pálya fordulóin, mindig korszakváltások idején születik: a Tanu indulása előtt, a második világháború végefelé, Sajkódon. Éppen ezért – kronológiai hézagai ellenére is – a teljes Németh Lászlót állítja elénk: aki volt és – ha a viszonyok

kedvezőbbek – amivé lehetett volna. Nélkülözhetetlen útbaigazító életműve tanulmányozásához. Mottója lehetne az írói önvallomás: „Amíg írtam, csak azt láttam, amit írtam; most hogy visszatekintek a sokféle írásra, felismerem a csillagképet. Nem csillagok halmaza ez a sorozat, hanem kerék, rúd, szekér, Göncölszekér; ennek az előszónak kell megmutatnia, hogy merre mutat a rúdja.” A *Homályból homályba*: az írói életmű Göncölszekere.

Greza Ferenc

50 éves a *Korunk*. Tanulmánykötet. Az 1976. május 20–21-i emlékülés alapján szerkesztette és sajtó alá rendezte Kabdebó Lóránt. Kiadja az MTA Irodalomtudományi Intézete, és a Petőfi Irodalmi Múzeum, Népművelési Propaganda Iroda. Budapest, 1977. 374 l.

Az 1926-ban indult kolozsvári folyóirat, a kezdetben Dienes László, majd Gaál Gábor szerkesztette *Korunk* félszázados évfordulójának a megünneplése hívta elő a gyűjteményben szereplő, kisebb és nagyobb terjedelmű tanulmányokat, megemlékezéseket, cikkeket. Eredetileg mindannyi előadásként, illetve hozzászólásként hangzott el a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett ülészakon. A tanulmánykötet három fejezetre oszlik: *A Korunk és a marxista gondolat, A folyóirat és a kor szellemi áramlatai, A Korunk irodalom- és művészetszemlélete*. A fejezetek élén nagyobb lélegzetű tanulmányok – Szabolcsi Miklós, Huszár Tibor és Zoltai Dénes írásai – bontják ki, elég nagy részletességgel, a témát, majd résztanulmányok serege – több, mint negyedszáz írás – elemzi a folyóirat tevékenységét, kapcsolatainak szilárdságát, Népfrontpolitikában jelentkező toborzóhatását.

Szabolcsi Miklós tanulmánya a kolozsvári folyóiratot széles nemzetközi mezőnybe helyezi, evvel is bizonyítva, hogy a *Korunk*, mert figyelt a századra és a világpolitikára is, a francia *Europe és Clarté*, a német *Die Linkskurve* és *Neue Rundschau*, a cseh *Tvorba*, a román *Era Nouya* nevével jelzett, marxista, illetve kommunista értelmiségiek által szerkesztett folyóiratok széles skáláján is külön szint jelentett. Nehéz tizenöt évében „a fasizmus elleni és a szocializmusért vívott harc többfajta formáját is kipróbálta”, sohasem egyezkedett, „a szövetségi politika és az ideológiai harc együttes vállalását, dialektikáját figyelhetjük meg hasábjain.” Illés László a folyóirat marxista irodalomszemléletének kezdeteit, K. Nagy Magda a *Korunk* és a munkásmozgalom kapcsolatát, Földes Éva pedig a folyóirat haladó pedagógiai törekvéseit vizsgálja; E. Fehér Pál a *Korunk* legendájáról és valóságáról, Remete László pedig a folyóirat társadalomtudományi profiljának kialakításában szerepet játszó Dienes Lászlóról cikkezik. Többen a folyóirat sajátos kelet-európai arculatára emlékeztetnek: Kemény G. Gábor: *Nemzeti-ségi és kelet-európai motívumok a Korunk publicisztikájában és műfordításirodalmában*; Fried István: *A Korunk és a szomszéd népek irodalma*; Belia György *A Korunk és a román irodalom*; Botka Ferenc: *A Korunk és a Szovjetunió*.

Huszár Tibor szinte könyv-terjedelmű tanulmánya a folyóirat és a két világháború közötti magyar szellemi áramlatok kapcsolatát elemzi; példás okfejtéssel bizonyítja, miként jutott el a *Korunk* „az idilli első éveket” jellemző érzelmi baloldaliságtól a Népfront-politika tudatos vállalásáig. Czine Mihály (*Népfront a Korunkban*), Pomogáts Béla (*A Korunk és a népi irodalom*), Bata Imre (*Gaál Gábor és Veres Péter kapcsolata*) Hajdú Ráfis (*A Márciusi Front és a Korunk*) értekezései csak megerősítik Huszár vitaindítójának igazát: A *Korunk* értéket mentő és vigyázó Népfront-szemléletét. Tán-czos Gábor *A Korunk magyar, romániai, kelet-európai, európai és egyetemes elkötelezettsége* című hozzászólásához még két írás kapcsolható: Sándor László: *A Korunk*

Csehszlovákiában és Csatári Dániel: A Korunk és a nemzetiségi kérdés című dolgozata. *Tordai Zádor* a folyóirat és a munkásszervezetek viszonyáról ír.

Zoltai Dénes vitaindítója a *Korunk* művészetszemléletét vizsgálja; nem hallgatva el a némelykor sajnálatosan jelentkező torzulásokat sem. *Csaplár Ferenc*, *Tasi József*, *E. Nagy Sándor* és *Greza Ferenc* cikkei azt elemzik, hogy milyen volt Kassák Lajosnak, *József Attilának*, *Remenyik Zsigmondnak* és *Németh Lászlónak* a kapcsolata a folyóirattal, illetve annak főszerkesztőjével, *Gaál Gáborral*. *Tolnai Gábor* A Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának *Korunk*-képéről tudósít, *Vadas József* tanulmányában pedig arra derít fényt, hogy a kor képzőművészeti áramlatai milyen hatással voltak a kolozsvári folyóiraatra.

A gyűjtemény, a tanulmányok mellett, tartalmazza még a *Korunk* könyvészeti leírását és munkatársainak felsorolást (évfolyamonkénti bontásban), valamint 147 bibliográfiai tételében 1926-tól 1976-ig válogatást nyújt a *Korunk* irodalmából. A kötetet névmutató egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak.

Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi: *Nagy Géza*. *Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 823 l.*

A hírneves enyedi orvosdoktor, tanár, szótáríró és költő hatalmas életművének bemutatására szenteli a kötetet közlétezője, *Nagy Géza*. Bevezető tanulmányában felvázolja és értékeli az 1649–1716 közötti, *Szenci Molnár* és *Apácai Csere* pályafutásához mérhető ivű, enciklopédikus jellegű tudósi tevékenység főbb összetevőit, jellemzőit. S teszi ezt úgy, hogy az európai háttér előtt kirajzolódik Erdély, s az enyedi kollégium kulturális arculata is – e hanyatló évtizedekben. A kötet nagy érdeme, hogy teljességre törekvően ad részleteket, szemelvényeket ebből a sokfelé ágazó, termékeny életműből; a művek előszavaiból, ajánlásaiból program válik felismerhetővé. Teljes terjedelmében magyarul olvasható immár *Pápai naplója*, melyet *Szenci Molnár Albert* hasonló célzattal készült könyvecskéjébe írt fel. Az irodalmárt a *Pax*-sorozat öt kötetének szemelvényei idézik meg, a professzort a filozófiai, állambölcséleti, címer-tani, egyháztörténeti jellegű szövegek. A költőt magyar nyelvű versein és iskoladramáján kívül latin nyelvű verseinek fordítása képviseli. (*Tóth István* munkája.) A tanítványokról, tanulótársokról, olvasmányokról készült jegyzékei mellett igen fontos, kultúrhistóriai értékű a leveleinek közzététele is. A kötet főanyagát a költő-tanár halálára írt költemények, halotti búcsúztatók „*Lészen híred szerelmes hazámban*” ciklusa zárja.

Az illusztrációk gazdagsága mellett külön ki kell még emelni a rendkívül gondosan összeállított jegyzetanyag, s a mutatók adatbőségét: *Nagy Géza* több mint kétszáz oldalon tárja az olvasó elé a korra vonatkozó, egyre nélkülözhetetlenebbé váló ismereteit.

J. J.

Péchy Blanka: Este a Dunánál.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 341 l.

Péchy Blanka – úgy érezvén, rendszeres memoárira nem futja idejéből – az 1945 után írt (kiadott és kiadatlan) cikkei, riportjai, beszélgetései felfrissítésével vállalkozott

emlékiratírói szerepre. Háborús naplója mellett az induló élet első mozzanatait megőrkítő írásai főként a színházi élményekről-émlékekről vallanak, műhelytitkokat, színész-portrékat világitanak meg. A kötetbe irodalomtörténeti vonatkozású és értékű írások is kerültek azáltal, hogy újságíróként írókat is sikerült megszólaltatnia Péchy Blankának. A *Beszélgetések – találkozások* ciklusa számol be *Herczeg Ferenc*nél tett látogatásáról, a *Gábor Andor*ral való tátrai üdüléséről. Ezenkívül olvashatjuk még *Heltai Jenő*vel készített interjúját, s *Devecseri Gábor* utolsó napjainak – rövidségében is megdöbbentő erejű – leírását.

J. J.

Péter László: Ady nálunk.

Somogyi Könyvtár, Szeged. 1977. 150 l.

Az Ady-centenárium kiadvány-áradata szerényebb igényű, kevésbé feltűnő könyveket is sodort – a nagy, ünnepi kötetek árnyékában. Ilyen Péter László antológiája, mely speciális, helyi érdekű szempont szerint válogat az Ady-írásokból, s a róla szóló, illetve vele kapcsolatos dokumentumokból. Csongrád megye három városa: Szeged, Makó és Hódmezővásárhely dicsekedhet azzal, hogy közük volt a költőhöz; a legtöbb dokumentumot – természetesen – Szeged szolgáltatja. Felemás viszony fűzte a városhoz; nemkülönben „tösgyökeres” íróihoz: Juhász Gyulához, Mórához, Tömörkényhez. „Hát Szeged nem magyar Moszkva, de igazán nemes kulturális törekvésű város, ha naivul tőkét is akar kovácsolni abból, hogy egy pár valódi írónak kurtább-hosszabb stációja volt” – írta Ady Tömörkény Istvánról szóló cikkében.

Ismert és kevésbé ismert cikkek, versek, levelek sorjázanak az antológiában – az ismertek közül említjük meg a Goga Octaviánnal való levélváltást; Juhász Gyulával való polémiáját a hírhedt *Duk-fuk affér* kapcsán; az utóbbiak közül Hollós József szegedi orvos visszaemlékezéseit.

A dokumentumokat *Péter László* kommentálja, s helyezi – esetenként – az életrajz szélesebb összefüggéseibe. A kötet illusztrációi – facsimilék és fotók – érdekes és fontos kiegészítői az írásos anyagnak.

Erdődy Edit

Petrus Ransanus: Epithoma rerum Hungararum id est Annalium omnium temporum liber primus et sexagesimus.

Curam gerebat Petrus Kulcsár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 232 l. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum condita a Ladislao Juhász. Series nova, tomus II. Redigit Antonius Pirnát.)

Petrus Ransanus műve egyes részleteiben forrásértékű, de fő érdeme, hogy megindította Magyarországon a humanista szempontú magyar történetírást. Eredeti kéziratát elvesztett, sőt, a Corvina számára készített díszes másolat is. *Kulcsár Péter* beható szövegtörténeti alapozás után rajzolta meg a szöveg sztemmáját és így készítette el jelen kiadását. Alapul a szerző világtörténetének (*Annales omnium temporum*) Palermo-ban őrzött autográf kéziratát vette, mert az *Epithoma* voltaképpen ennek függeléke, 61. könyve. Kiegészítésül felhasználta az OSZK kéziratát, helyenként Zsámboky olvasatában, valamint Pécsi Lukács kiadását, amely még hasznosíthatta az elveszett eredeti kéziratot. A helyesírást csak annyira egységesítette, hogy az egységes olvasatot meg-

könnyítse, de sehol sem tüntette el a szerző korfestő nyelvi sajátosságait. A lapalji apparátusban adta meg a variánsokat, hátul pedig a tárgyi és a forrásokra vonatkozó jegyzeteket helyezte el.

A bevezetőben tárgyalja Ransanus életét és az Epithoma keletkezését, valamint jellegét és a szöveg eddigi történetét, saját kiadása elveit, végül felsorolja Ransanus egyéb műveit. Az Appendix a szöveg egyes kiadásaihoz írott előszavakat gyűjti össze: I. Ioannes de Accia: Dedicatio ad Thomam Bakócz; II. Ioannes Zsámboky: Dedicatio ad Maximilianum Archiducem Austriae; III. Ioannes Listi: In Ranzani Epitomen; IV. Lucas Pécsi: Dedicatio ad Nicolaum Telegdi. A könyvet az auktorhelyek mutatója és névmutató rekeszti be.

Szörényi László

Pomogáts Béla: Radnóti Miklós.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 226 l. (Nagy magyar írók)

A *Nagy magyar írók*-sorozatban megjelenő művek az irodalomkutatást s a szélesebb olvasóközönséget vannak hivatva segíteni, illetve tájékoztatni. Pomogáts Béla Radnóti Miklós pályaképét megrajzoló kötete is eleget tesz ennek a fontos célnak – stílusa világos, könnyed, tagolása könnyen áttekinthető –, eredményei folytán azonban számot tarthat az irodalommal foglalkozók szűkebb csoportjának érdeklődésére is.

A szerző az eddigi kutatások szerves felhasználásával, s igen nagy filológiai apparátus biztoskezü megmozgatásával alakította ki a maga sokszínű, teljességre törekvő Radnóti-képét. Élet és mű, történelmi-társadalmi-politikai környezet és az alkotó személyiség árnyalt összefüggésrendszerében követi végig a tragikus sorsú költő pályáját. A kép még érzékletesebbé, s tágabb horizontúvá válik a korabeli magyar- és világ-irodalom párhuzamos jelenségeinek felidézésével. A kötet elemzi a Radnóti költészetét alakító legfontosabb hatásokat; az avantgarde, a munkásmozgalom, a Nyugat és Sík Sándor katolicizmusának szerepét a költő fejlődésrajzában, e fejlődés sarkpontjaként a klasszicizmusba való fordulást jelölve meg. Részletesen ismerteti a költő irodalmi tevékenységének költészetén kívüli területeit is, az igen fontos műfordítói, illetve prózai munkásságát.

A könyv tartalmazza a költő életrajzi adatait, műveinek jegyzékét, s részletes bibliográfiát a szakirodalomból; számos fotó és dokumentum segít megteremteni a kor hangulatát, eleveníti meg a költő szűkebb és tágabb környezetét.

Erdődy Edit

Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról.

Közreadja Tardy Lajos. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 452 l. (Nemzeti Könyvtár)

Tardy Lajos gyűjteményes kötetét irodalmi újszerűsége teszi igazán értékké. Az itt közölt írások nagy része most került először az olvasóközönség kezébe magyar nyelven, köztük eddig kiadatlan levéltári anyagot is találunk.

A kötet sokrétű, változatos képet nyújt a XV–XVI. századi oszmán birodalom életéről. A törökországi útibesámolók, feljegyzések, naplók vagy visszaemlékezések több mint másfél évszázadot ölelnek fel. Izgalmas olvasmány a kronológiai sorrendben közölt írások változó világa: a sorok mögül a siker csúcán álló, majd politikailag, erkölcsileg pusztulásnak induló nagyhatalom életével ismerkedünk meg, és mert

a szerzők más-más ok miatt kerültek távol Magyarországtól – rabszolgaként, követi küldetését teljesítve vagy csupán a kíváncsiságtól ösztökélve –, a sokféle nézőpont egyedülállóan érdekes képet ad a törökök szokásairól, vallásukról, harcaikról, társadalmukról. A nyolc szerző közül négy rabként, három követjáráskor, egy pedig kíváncsiságtól hajtva érkezett török földre.

A török világ első magyar lejegyzője, *Georgius de Hungaria* húsz esztendeig sínylődt rabságban. 1438 augusztusában indult társaival Törökország felé. Írásából a rabélet esztendei alatt átélt „keserőségekről, szorongatásokról és rémségekről... a török tetteiről, életkörülményeiről, szokásaikról és gonoszságukról” kapunk hiteles képet, miközben megismerjük a világalomra törő oszmán birodalom ekkor még erkölcsös, romlatlan életét. *Georgievics Bertalan* a mohácsi csatában esett foglyul. Tizenegy év kemény megpróbáltatásai közben részt vett a török-perzsa háborúban, megismerte a kereskedők, a pásztorok, a földművesek, a kézművesek életét. Sorsának jobbra fordulását erős akarátának, kitarásának, szabadságvágyának köszönhetette. A kiváló műveltségű *Husztai Györgyöt* 1532-ben hurcolta magával a török. Emlékiratát olvasva szemtanúi lehetünk a birodalom erkölcsi hanyatlásának, betekinthetünk a főváros életébe, megismerjük a török tengeri hadviselését. Útleírásai néhol rendkívül érdekes olvasmányok. Husztai emlékirata most e kötetben jelent meg először nyomtatásban. A közép-nemesi származású *Wathay Ferenc* sorsa emberségesebb volt társainál, mint főrabot tartották fogva, tömlőcében szerzett értesüléseit vetette papírra.

A magyar-török diplomáciai kapcsolatok során került Törökországba 1530-ban a stájerországi születésű *Kuripesics Benedek* Jurisics Miklós és *Lamberg József* társaként. Naplójából kitűnő megfigyelőnek, humanista műveltségű férfinak ismerjük meg. Két műve közül a második kemény társadalombírálat. Az európai és a török politikai és társadalmi viszonyok kiváló ismerője a török terjeszkedését a hatalomra vágyó egyházi és világi méltóságok bűnéül rója fel. Világosan látja az összetartozás hiányát. Hogy nemcsak a rabszolgasorba kerültek helyzete volt válságos, bizonyítja a követek állandó félelemmel teli beszámolója. *Rubigally Pál*, aki 1540-ben Werbőczy Istvánt és Erdélyi János püspököt kísérte el a konstantinápolyi követjárásukra, tudósításában a török erejének megfélemezésére szólítja kortársait. *Laski Jeromos* Ferdinánd király követeként került házi őrizetbe. Örökös rettegéssel teli írásából az oszmán államvezetés módszereiről kapunk hiteles képet. 1541-ben, Buda eleste után szabadult, s a nehéz megpróbáltatások miatt hamarosan meghalt.

Aki saját költségén, kíváncsiságból indult Törökországba, szintén örülhetett, ha ép bőrrel hazakerült. *Dernschwam János* 1553-ban csatlakozott Verancsics Antal Konstantinápolyba tartó követségéhez. A humanista műveltségű kereskedő hosszú, részletes beszámolója előrevetíti a török birodalom fokozatos hanyatlását.

Lévay Edit

Régi magyar költők tára. XVII. sz. 9. A két Rákóczi György korának költészete(1630–1660). Sajtó alá rendezte Varga Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 795 l. + 8 tábla.

Az első rész néhány nagyobb költői életművet tartalmaz (Laskai János, Kismarjai Veszelin Pál, Madarász Márton, Kassai András, Körösi Radó István, Köröspataki B. János, Oroszhegyi Mihály), a második kisebb terjedelműeket, majd a keltezetlen darabok következnek, külön kiemelve a háromszéki Osdolán elmondott halotti búcsúztatókat tartalmazó „Czerey János-énekeskönyv” szerzeményeit; befejezésül kalendáriumi versek állnak. A megszokott és bevált apparátust (szövegkritikai jegyzetek, tárgyi jegyzetek, képek jegyzéke, rövidítések jegyzéke, a kezdősorok mutatója, névmutató) egy

hasznos újítás teszi praktikusabbá: a tartalomjegyzék a címek után a keletkezési évet is megadja.

A kötet kronológiailag szorosan illeszkedik a sorozat előző darabjához, mely Bethlen Gábor fejedelemségének költészetét foglalta magában. Jellege, felosztása is ahhoz hasonló.

A XVII. század e három középső évtizede a magyar irodalom legkevésbé feltárt korszakai közé tartozik. Ebből következőleg a kötet jellegét az elsőként publikált, sőt, nem kis részben eddig ismeretlen szövegek adják, melyek a közölt 242 darabnak negyedét teszik. Jellemző továbbá, hogy a név szerint ismert hetven költő közül az irodalomtörténeti kézikönyv legfeljebb, ha tízről tud. Ilyenformán a jegyzetanyag is rengeteg új életrajzi adattal, illetve eddig ismeretlen írói életrajzzal szolgál.

A kétségkívül legizgalmasabb, és nemcsak irodalomtörténeti szempontból, hanem a történész számára is jeles újdonságokat tartalmazó rész a második, melyben másfél száz, zömmel politikai érdekű, kortörténeti tárgyú, forrásértékű ének olvasható. (Bruntzik Tóbiás vallástétele; Confessio Rakocziana; Pasquillus a pozsonyi országyűlésről, 1647; Kolozsvár siralmi; Rakoci Sigmund változása; Cantio de Rakoczi; Tatárok rabságában esteknek keserves éneke; Vitéz Kádár Istvánnak históriája; Az illyefalvi veszedelem; Elogium Georgii Rakotzi secundi; Rákóczi-eposz.) Közvetlen képet kapunk ezekből arról a folyamatról, melynek során a két fejedelem gazdaságilag, politikailag szilárd, konszolidált uralma előbb meginog, aztán (1657 után) összeroppan. A versek középpontjába a „szörnyű nagy romlás”, a „mostani világnak el-fordult és gonosz s veszedelmes állapottya” kerül. Témájuk az ellenreformáció, a vallásüldözés, a klérus, a „németes urak”, a jezsuiták, a harmincéves háború, majd II. Rákóczi György hadakozásai, csatározások törökkel, tatárral, lengyellel, falvak feldúlása, prédálás, gyűjtogatás, harctéri vereség, tatár fogság, fogarasi raboskodás. Időben előre haladva egyre inkább eluralkodik az elkéseredés, a kétségbeesés, a gyűlölet, a keserű gúny.

Kulcsár Péter

Régi magyar olvasókönyv.

Szerkesztette V. Kovács Sándor. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 327 l.

A tárgyához képest csekély terjedelmű szöveggyűjtemény a jól átgondolt válogató munka eredményeként széles körű és rendszerező áttekintést nyújt a régi magyar irodalomról a kezdetektől 1772-ig. Az irodalomtörténeti folyamatot érzékeltető szövegek mellett azonban helyet kapott a kötetben jó néhány szemelvény, amely rávilágít régi századaink művelődéstörténetére, természettudományos műveltségére is. A könyv felépítése lényegében tükrözi a hat kötetes magyar irodalomtörténet által kialakított koncepciót, ám a kiválogatott szövegek – megalapozott – egyéni elképzelést is tükröznek a régi magyar irodalomról. A négy nagy fejezetben belül (*A magyar ősköltészet, Középkori irodalom, Reneszánsz irodalom, Barokk irodalom*) a szövegek műfaji csoportosítás szerint, ezen belül pedig időrendben követik egymást. Ebben a világosan áttekinthető rendszerezésben fedezhetjük fel a szaktudomány számára is figyelemre méltó novumokat. Ezek négy ponton jelentkeznek a leginkább: 1. a finnugorságtól különvált magyarság műveltsége legkorábbi rétegének (V–XI. sz.) tanulmányozásához fokozottan kell támaszkodnunk a korabeli arab és görög forrásokra; ennek különös jelentősége lehet a közvetlen dokumentumok nélkül „ismert” ősköltészet vizsgálatánál, 2. a magyar nyelvű széppróza kezdeteire a középkori irodalomból is találhatunk példákat, 3. a középkori műfajokban is megtalálható világi jelleg jobban hangsúlyozandó, 4. figyelmet érdemel a Janus Pannonius életművén kívüli latin nyelvű humanista költészet is.

A válogatás e tendenciái természetesen jobban érvényesülhetnének egy nagyobb gyűjteményben. A kötet értékét növeli az is, hogy jó néhány szöveg itt olvasható először magyarul. Szerencsésebb lett volna azonban viszonylag rövid terjedelmű és igen fontos szemelvények (pl. a *Halotti Beszéd*, az *Ómagyar Mária-siralom*) egészében való közlése, még akkor is, ha a részletek válogatása szerkesztői elv volt.

A könyv nem szaktudományos, de e területen is újat mondó, egyébként le nem írt célja mindenképpen megvalósul: tájékozódást nyújt a szélesebb olvasóközönség számára, szélesíti a középiskolai humán oktatás horizontját. Ezt szolgálja a kötetben szereplő írók magyarázattal ellátott mutatója, az egyes szövegekhez fűzött tömör jegyzetelés és a másfél tucat jól megválasztott kép is.

Hargittay Emil

Rónay László: Kosztolányi Dezső.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 305 l. (Nagy magyar írók)

A Gondolat Kiadó népszerűsítő sorozatában megjelent művében Rónay László a pálya és a mű teljes áttekintését adja. Módszere ehhez szabott: a pálya alakulásának folyamatában haladva időzik a fontosabb műveknél, azokban a világkép egy vagy több jellegzetességének művészi megvalósulását méltatva. Természetes, hogy könyve elején inkább az életrajzi, szemléleti jegyek alakulására figyel jobban, aztán mindinkább a művekre. Ennek során szembe találja magát a legkényesebb világnézeti kérdésekkel, s a mű-jellemzés feladataival. Egyik elől sem tér ki. Világnézeti, politikai állásfoglalásaiban indíték-magyarázat és ítékezés arányos elegyítésével jut túl a buktatókon, a műjellemezéseknél pedig a pálya adott szakaszának gondoljai felől talál termékeny szempontokat. Ezek kiválasztását mindig a teljes Kosztolányi-irodalom ismeretében végzi, tehát többnyire időtálló előzmények, eredmények fedezetével adja elő saját felismerését.

Ennek eredményeképpen a könyvében kibontakozó kép tényleges Kosztolányi vonásokból alkotott, s a művek értékrendje megfelel annak, amelyet az értő olvasó esztétikai érzéke hitelesnek érez. S mikor ezt a sejtelmet magvas magyarázatokhoz juttatja, az ismeretterjesztés elsőrendű feladatát teljesíti. De túl ezen, a szaktudomány számára is nyereség ez a munka, mert először kísérli meg az egymásnak ellentmondó Kosztolányi-irodalom eredményeiből az egymást alátámasztó, kiegészítő mozzanatok egy önálló folyamatrajzba ágyazni, s ezen belül az értékeket minden eddigi tanulmánynál részletesebben kijelölni, jellemezni.

Kiss Ferenc

Rózsa Olga: T. S. Eliot fogadtatása Magyarországon.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 179 l. (Modern Filológiai Füzetek 28.)

A két háború közti magyar irodalom irányzatok szerint a francia orientáltságú szimbolizmus és az orosz realizmus; filozófiai érdeklődés tekintetében a német szellemtörténet bűvöletében élt – mindezek mellett alig támadt érdeklődés egyéb irányzatok és irodalmak aktív befogadására. Ily módon az angol konzervatív-avantgard T. S. Eliót mellett is érzéketlenül ment el a magyar irodalmi közvélemény. Csak olyan széles látókörű literátorok, mint *Szerb Antal* és *Halász Gábor* jutottak el addig, hogy legalább az ismertetés szintjén tudósítsanak erről a magyar fülnek akkor – sikerei tetőpontján – érdektelen költőóriásról. 1949 után a modern polgári irodalom kutatása

időszerűtlenné vált Magyarországon, így csak a hatvanas években kerülhetett sor Eliot asszimilálására nálunk. E folyamat végül is olyan gyümölcsözően ment végbe, hogy napjainkra Rózsa Olga munkája viszonylag gazdag anyaggal vehetett számot.

Továbbra is áll az a tény viszont, hogy Eliot műve inkább a magyar költőket foglalkoztatta és foglalkoztatja igazán, semmint a kritikusokat – mégpedig úgy, hogy e hallatlanul szigorú, szikár, de egyben végtelenül bonyolult költészet a legnagyobb technikát, beleérzést és alázatot követeli meg fordítójától. Helyesen választott tehát Rózsa Olga, amikor a magyar Eliot-recepció feldolgozását a kritikai fogadtatáson túl kiterjesztette a fordításokra is, sőt, munkájának nagyobbik részét e problémakörnek szentelte. A fordítások és az eredeti szövegek gondos összevetésével számos mítoszt oszlat el, (gondolok itt elsősorban a *The Waste Land* Weöres Sándor és Vas István által készített fordításainak elemzésére a fordítói hűség szempontjából), s fontos tanulságokkal szolgál irodalomároknak, nyelvészeknek, anglistáknak és műfordítóknak egyaránt.

Rózsa Olga *Vas István* 1966-os Eliot-kötetét tarthatta a legteljesebb magyar gyűjteménynek. Kár, hogy munkája lezárásakor a Lyra Mundi sorozatban nemrégiben megjelent könyvecske még nem állhatott rendelkezésére, amely immár Eliot összes versét tartalmazza magyarul, számos fordítónk tolmácsolásában. Ugyancsak sajnálhatjuk, hogy Rózsa könyve sem lehetett még e verseskötet szerkesztőjének kezében: a több költőtől is meglevő műfordítások kiválasztásánál bizonyára haszonnal forgothatta volna.

Rózsa Olga könyvét részletes bibliográfia teszi még teljesebbé.

Szőnyi György Endre

Sinkó Ervin: Szemben a bíróval.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 483 l.

Sinkó Ervin kétely és reménykedés örökös hullámverésének kiszolgáltatót egyénisége a regényírásnak nem kedvezett igazán, s bár az *Optimisták* a magyar regényirodalom jelentős teljesítménye, a sinkói életmű legértékesebb darabjai mégis az esszék, mivel ezek képesek a legteljesebb mértékben arra, hogy érvényes igazságként mutassák föl mindazt, ami teoretikusan meg nem alapozható.

A *Szemben a bíróval* ezeket az esszéket rendezi egységgé. A kötet írásai, az első kettő kivételével, kronologikus sorrendben követik egymást, lehetőséget adva ezzel az olvasónak, hogy a valóságosnak megfelelően járja végig azt az utat, melyet az író végigjárt, s vonja le azokat a következtetéseket, melyeket az esszék egésze kínál. A *Szemben a bíróval* (1935) és a *Budapesti mozaik* (1963) összefoglaló-magyarázó jellegűknél fogva, tudatos szerkesztői megfontolásból kerültek a könyv elejére. A bevezető két művön kívül a kötetben helyet kapott tizenegy tanulmány és esszé további két fejezetre oszlik. Az első, a *Don Quijote útjai* című, a benne foglalt öt írást 1921-től 1938-ig datálja, míg a második rész (*Ady Endre kenyérének*) a már Jugoszláviában, rendezett körülmények között íródott, többségében irodalomtörténeti jellegű tanulmányokat tartalmazza 1952-től 1963-ig.

A két világháború közötti időszak három legjellemzőbb és legjelentősebb írása az *Egzisztencia és látszat* (1926), a *Middlesex és Utópia* (1927) és a *Don Quijote útjai* (1938). Mindhárom mű az egyén és társadalom, konkrétan: az egyén és társadalmi szerep, illetve a történelmi szükségszerűség és egyéni szabadság problematikáját járja körül, más és más módon és végkövetkeztetéssel. Míg az első, Dosztojevszkij ürügyén, forradalom és etikum, terror és humánus, társadalmi igazság és egyéni bűn objek-

tive feloldhatatlan ellentéteként állítja elénk a kérdést, a magányos, krisztianus vezeklésben vélt kiutat találni, addig a *Middlesex és Utópia* már a hasznos, konkrét és gyakorlati tevékenység győzelmét mutatja a tisztán etikai-eszmei spekuláció felett. Mindkét mű gondolati igazságát meghaladja azonban a fejezet cím-adó esszé konklúziója: eszmei-politikai tévedésektől függetlenül, gyakorlati-politikai bűnökön túl a társadalmilag vállalt szerepnek kell hitelesnek lennie, s ezt a hitelt csak az életpálya erkölcsi egysége biztosíthatja. Példaként Sinkó meghatározó elődeit és kortársait: Adyt, Babelt, Bakunyint, Krležát állítja elénk és maga elé, olyan tevékeny szereplőit a kornak, akiknél a társadalmilag vállalt szerep, az életút bármilyen kilengéseitől függetlenül, maradéktalanul pozitívnak bizonyult.

A háború utáni évek tanulmánytermését a Krležáról írt esszé nyitja. Ez csak egyike annak a számos tanulmánynak, melyet Sinkó Ervin a szomszédos ország nálunk még mindig érdemtelenül kevésbé ismert alkotójáról írt. A tematika, a gondolkodás- és látásmód ezekben az irodalmi indíttatású művekben is az előzőekhez, a társadalmi fogantatásúakhoz hasonló: ember és szerep (ez esetben írói szerep és világlátás) kapcsolata izgatja, s ily módon azok az írásai bizonyulnak legmaradandóbbnak, melyek rátalálnak egy-egy alkotó egyéniségre, mint Ady, Csokonai vagy Kazinczy, akiknél ez az egybeesés oly elementáris erejű és hatású volt és tudott maradni napjainkig. Csokonai és Kazinczy a szerző – zágrábi egyetemi tanári tevékenységének – két legnagyobb felfedezése. Kár, hogy a kötet nem tartalmaz legalább egy rövid részletet a Csokonai-monográfiából. A Kazinczy-esszé itt közölt fejezetei azonban így is méltó módon zárják a kötetet csakúgy, mint az életművet.

(A kötetet *Sükösd Mihály* válogatta és szerkesztette, az ő munkája az előszó is. A könyv végén található bibliográfiát, mely tartalmazza Sinkó Ervin nyomtatásban megjelent műveinek jegyzékét és a róla szóló irodalmat is, *Bosnyák István*, a Sinkó-életmű gondozója állította össze.)

Mányoki Endre

Somlyó György: *A költészet vérszerződése*.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 524 l.

Somlyó György magyar irodalmi tárgyú tanulmányit egyfajta esszéista küldetéstudattal írta. Korszerű és eleven világirodalmi tájékozottsága birtokában alternatívát állított a magyar irodalom elé: bezárkózni és elszigetelődni a világirodalomtól, vagy bekapcsolódni annak eleven vérkeringésébe. Ez az a pont, amelyen szerinte végre kell hajtani mai irodalmunk és kritikánk pályamódosítását: egyrészt elfogadtatni klasszikusainkat a nagy népek olvasó közönségével, másrészt irodalmi jelenseinkről világirodalmi kontextusban gondolkodni és ítélni, végül az élő magyar költészetet a világirodalomhoz hasonlóítani (*Bevezetészózat a mai magyar költészetbe, Magyar költészet – európai költészet*).

A magyar irodalomra „világirodalmi szemmel” tekintve először is intellektuális szegénységét vette célba, illetve azt, hogy a költészetünkben vagy íróink életművében meglevő gondolati kultúrát máig sem becsültük meg kellőképpen (*A „homályból” – a homályba, A szép- és nem-szép-irodalomról*). Továbbá a nagyobb nyitottság a világirodalom felé, az avantgardhoz és az azt követő modern törekvésekhez való kapcsolódás segítene felszámolni irodalmunk késetttségét, biztosítani tudná a lépéstartást a korrallal. Az irodalmi orientáció illetően módosulása megköveteli azt is, hogy az irodalom elemzésének módszertana szakítson a leegyszerűsítő külsődleges megközelítési módokkal és juttassa érvényre a műközpontúság elvét (*A költői hivatásról*). Végül

fontos helyet kap Somlyó gondolkodásában e módszertani alternatíva tartalmi-szemléleti oldala, az irodalom viszonylagos autonómiáját támogató vagy figyelmen kívül hagyó magatartás ellentéte is.

Hangoztatott alapelvei, alternatívái meghatározták írásai arculatát. A világirodalmi nézőpont a magyar és idegen irodalmi jelenségek összehasonlító elemzését vonta maga után cikkeiben (*Berzsenyi – Keats és Mallerme között; „Oly korban életem én... Eluard, Kovačič, Desnos, Radnóti*). Részben ez magyarázza a fordítás kérdéseinek szentelt megkülönböztetett figyelmét is (*„Martialis majma”, Egy képzelt vers margójára, Egy különös vállalkozás margójára, Ady angolul, József Attila franciául, József Attila – a francia költők „olvasatában”*). Az intellektualitás kultusza a kritikáról (*A kritika és a fiatal irodalom; Vallomások a kritikáról*), írói esszékről és publicisztikáról (*Olvasónapló Veres Péter „Olvasónapló”-járól; A „filozófiára kényszerített” költő*), költők levelezéséről (*Babits... levelezése Juhász Gyulával és Kosztolányival*) készült írásaiban csapódott le elsősorban és természetesen erősen befolyásolta kedves íróinak kiválasztását. Író hősei között nem véletlenül játszanak kulcsszerepet a legkorszerűbb irodalmi törekvések hordozói (Füst Milán, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Szentkuthy Miklós, Nemes Nagy Ágnes). A műközpontúság elve pedig a poétikai kérdések iránti elmélyült érdeklődésében tükröződik (*A költő gondolatainak kertje, Mire tanít a költő? És hogyan tanítják?*).

A kötet Somlyó magyar irodalmi tárgyú, változatos műfajú, nagyon különböző igényekkel megírt és vegyes színvonalú írásait fogja egybe, ciklusában Janus Pannonius-tól az 1960-as évek végéig tartó irodalomtörténeti folyamat időrendjét követve. Esszéírói magatartása összetett. Írásaiban megtaláljuk az intellektuális költő személyi motivációját: az érintett témákban gyakran keres közvetve vagy közvetlenül választ a költői műhelyben felvetődött kérdésekre. Ha e kérdések régebbi irodalmi anyagban merülnek fel, az irodalomtörténetész módszereivel és szempontjai szerint fogalmazza meg a választ (főként Janus Pannoniusról, Szenci Molnárról, Berzsenyiről, Komjáthy Jenőről készült írásaiban). Az apák nemzedékéről szólva a személyes költői érdekelttség és a tárgyilagos elemzés az emlékezés keretei között vagy közegében érvényesül. (Különösen a Babits-alkalmak sorozatra és édesapjáról, Somlyó Zoltánról írott cikkeire érvényes ez a jellemzés.) Említést érdemel, hogy a könyv egyik ciklusa zömében József Attiláról írott értekezéseket foglal magában. Kortársairól és a fiatalokról írott cikkeiben (például Illyésről, Szabó Lőrincről, Vas Isvánról, Örkényről, Devecseriről, Garai Gáborról, Juhász Ferencről készült írásaiban) a kritikus Somlyó lép előtérbe.

Tanulmánykötetének legjellegzetesebb vonásaként anyagszerűségét emelhetjük ki: a szerző elsősorban a művek anatómiájával: struktúrájával és textúrájával, valamint a művek életével: sorsfordulataival, átalakulásaival foglalkozik szívesen.

Tverdota György

Somogyi Sándor: Gyulai és kortársai.

Fejezetek egy negyedszázad irodalomtörténetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 542 l.

A kötet a korán elhunyt Somogyi Sándor irodalomtörténeti-kritikusi munkásságából ad bő válogatást. Kétségtelenül legizgalmasabb része az élen álló, három fejezet kivételével mindaddig kiadatlan monográfia-töredék (*Harcos Gyulai Pál*). Az elkészült részletekből ítélve minden tekintetben teljességre törekvő mű lett volna ez: a szerző által feltárt erdélyi levéltári adatokra épülő biográfia, a szépíró-elméletíró-kritikus Gyulai

életművének megalapozott értékelése, kitűnő történész kvalitásokról árulkodó háttérrel. A könyv második, *Nemzet és irodalom* című részében két tanulmányt olvashatunk. Az első (*Irodalomtudományunkról, múltjáról szólva*) az MTA Irodalomtudományi Intézetében jelenleg is folyó kritikátörténeti kutatások programtanulmányaként született 1967-ben; az általános módszertani kérdéseken kívül elsősorban a XX. századi magyar irodalomelméleti törekvéseket, az egyes irodalomtudományi iskolák egymáshoz való viszonyát vizsgálja. A második (*Nacionalizmus az önkényuralom és a dualizmus korának magyar irodalmában*) a kor különböző irodalmi irányzatainak (Jókai, a népnemzeti iskola, petőfieskedők stb.) egymáshoz, s a nemzeti ideológiához, a nemzetiségi kérdéshez való viszonyát igyekszik fejlődésében feltárni. A könyv harmadik, *Tabló, arcképekkel* című fejezete *A magyar irodalom története* című kézikönyv negyedik kötetéből (Akadémiai, 1965.) vesz át néhány, Somogyi Sándor által írt fejezetet a Világos utáni irodalmi életről, Gyulairól, Csengeryről, Gregussról és Salamonról; ezzel a kötet tartalma, s a szerző tudósi portréja egyaránt teljesebbé válik. Alapvetően ugyanezt a célt szolgálja a negyedik fejezet is, amely a kritikairó Somogyi műhelyébe enged bepillantást legjelentősebb – s nem egyszer ma is aktuális kérdésekkel foglalkozó – bírálatainak összegyűjtésével.

A könyvet *Szörényi László* rendezte sajtó alá, s ő írta a rövid bevezetőt is, mely nagy vonalakban ismerteti Somogyi Sándor munkásságát, valamint a válogatás szempontjait.

Szajbély Mihály

Soós Pál: A pályakezdő Szabó Ervin politikai és kulturális törekvései.

(Fejezetek a magyar századforduló munkásművelődésének történetéből.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 240 l.

Szabó Ervin születésének centenáriuma a marxista feldolgozás igényével jelent meg Soós Pál részmonográfiája, amely a pályakezdő tudós éveit dolgozza fel. Az 1905-ig tartó életszakasz megközelítésében számos olyan dokumentumot használt, amelyek eddig nem voltak hozzáférhetőek a szélesebb közönség számára, és egy részük csupán az évfordulóra jelent meg kötetben. (Ide sorolandó a Párttörténeti Intézetben, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban és az Országos Széchényi Könyvtárban található levélhagyaték.) Így sok fontos és új szempontot találunk Soós Pál könyvében a századvég és a századforduló magyar művelődési viszonyait illetően. A Szabó Ervin indulását sokoldalúan megközelítő monográfia több fehér foltot tár fel, hiszen életművének egyes szakaszai, így a pályakezdő évek mindaddig nem kaptak a jelentőségükhöz mért kimerítő értékelést. Ugyancsak feltáratlan volt Szabó Ervin és a Huszadik Század kapcsolata, a monográfia e fejezete sajtótörténeti újdonságokkal is szolgál. Soós Pálnak sikerült tematikai és stilisztikai vizsgálatok segítségével a Népszavában megjelent írások közül számos névtelen újságcikket beleilleszteni Szabó Ervin széles körű publicisztikai tevékenységébe. A rendkívül termékeny pályakezdő szakasz a marxista művelődés- és kultúraelmélet alapvető cikkeinek egész sorát eredményezte, és ennek feldolgozása Soós Pál könyvének nagy érdeme. Sajnálatos viszont, hogy a kötet használhatóságát gátolja a hiányzó névmutató és egy összevont szakirodalmi jegyzék is jó szolgálatot tett volna a fejezetenként csoportosított részletes jegyzetek mellett.

Németh S. Katalin

Sóni Pál: Nagy István.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 261 l.

A mű első összefoglalása vagy inkább összefoglalási kísérlete annak az írói életműnek, amelyről már az indulásakor Gaál Gábor azt mondta, hogy „vele valami új kezdődik”. Sóni úttörő munkája az életrajz fonalára fűzi föl az életművet, az elbeszélő s nem az értekező stílust teszi meg könyve alaphangjává. Érdeklődése központjában a következők állnak: az íráság kialakulása a politikai-gyakorlati harcban való öntudatosodás során, az önéletrajzi elemek írói témává válása, a társadalmi és történelmi korszakváltásokban az író szerepének megrajzolása, összevető megállapítások megtétele a kor irodalmi alakjaival, a kritikai fogadatok idézése, óvatos bírálata ezeknek, s a könyv végén a hivatkozott szakirodalom adatközlése.

Sóni könyvének legértékesebb részei kétségtelenül azok, melyekben azt elemzi, hogyan lett a néhány elemít végzett asztalosinasból a némi túlzással „erdélyi Gorkijnak” nevezett Nagy István író. A monográfia szerzője írásában nagyobb hangsúlyt tesz egy-egy mű keletkezéstörténetére, arra, hogy azonosítsa a szépirodalmi művet valamely Nagy István-élménnyel, életrajzi mozzanattal. Ez az azonosító szándék néha messze viszi az irodalmi mű irodalomtörténeti és esztétikai értékének megállapításától, sőt ezt gyakorta mellőzi is vagy ha megteszi, a történeti érték kapcsán esztétikai mentegetőzést keres és talál a művekre.

Vannak a könyvnek részei, melyek jelzik Nagy István életművének mindeздеig megmagyarázhatatlan és nem tisztázott mozzanatait. Ilyennek tekinthető a népi írókkal való kapcsolata, a Magyar Élet kiadóval való kiadói kapcsolata, a szárszói szereplése is. Itt nem ártott volna a kortársi emlékezőségeket összevetni Nagy Istvánéval, hiszen az ellentmondás mindkét oldalról nyilvánvaló, és az irodalomtörténeti, sőt ideológiai tisztázásnak lehetőségeit megint csak nem kerülheti el a monográfia. Szerzőnk e nehéz kérdéseket könnyebbnek tekintette és vázlatban hagyta művében. A részletező és gazdag anyagú két háború közti időszakhoz képest az 1944 utáni időszak rajza szegényesnek tűnik, hiányzik például Nagy István egyetemi szereplésének anyaga; az egyetemi előadásoké, melyekre még több íróvá lett tanítvány is emlékezhet. Irodalmi állásfoglalásról és ítélekezéstről volt szó Nagy István előadásaiban, tehát szorosan a monográfiába illő anyag maradt említetlenül. Kevés szó esik a sematizmusról is, amelyben akarva-akaratlan Nagy István példa is volt a fiatalabb írónemzedék előtt.

Sóni monográfiájában néhány művet részletezőn és jól elemez: *Özönvíz előtt*, *Külváros*, *Olyánok unokái*, *A szomszédság nevében*; bőven idézi Nagy István novelláinak címeit, mint novelláirót – joggal – az elismertnél többre értékeli.

Nagy teret szentel Nagy István irodalmi fogadtatásának, de legtöbbször megelégszik a kritikák, később az irodalomtörténet kommentár nélküli idézésével.

Sóni, mint minden első kísérletet tevő, nem végzett hiábavaló munkát; monográfiája hiányában jelzi a hazai és a romániai magyar irodalomtörténetírás föladatát: egy részletezőbb, irodalomtörténetileg és ideológiatörténetileg is megalapozottabb Nagy Istvánról szóló monográfia megírásának szükségességét.

I. M.

Spielmann József: A közjó szolgálatában.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 350 l.

A könyv joggal viseli a „tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányok” alcímet: bár gerincét a 16. századi *Ars Medicától*, e fontos nyelvemlékünkötől a reformkor

sokfelé ágazó mozgalmaiig két és fél évszázad erdélyi magyar, román és szász orvostudományának, orvosi, gyógyszerészeti és közegészségügyi gyakorlatának újszerű és színes bemutatása adja – legfőbb novuma, hogy az ismeretelmélet, a logika, a terminológiai filozófia, az élettan és a lélektan hazai kibontakozásának útját is követi. Kedvencei: a polihisztorok; de ki nem az annak a kornak az értelmiségi emberei közül? Spielmann a kiválasztott életművek elemzése során nem vág igazán új utat: Lencsés György, Dudith András, Bánffihunyadi János, Apáczai, Enyedi Sámuel, Pápai Páriz, Köleséri, Mihail Halici, Bausner, Adami, Huszti Szabó, Ioan Piuriu-Molnár, Mátyus, Gecse és a többiek műveit és gyakorlati munkásságukat túlnyomórészt a legjobb és legfrissebb magyarországi és romániai kutatás szakbírálaton már túljutott részének szolid, s a jegyzetekben gondosan nyugtáztott fölhasználásával írja le és értékeli (igaz: az ilyen szakmunkák közül nem hiányoznak a saját, folyóiratokban publikált közleményei). A koncepciót illetően sem járatlan az út, amin halad: *Jakó Zsigmond* és *Benkő Samu* már jóval öelötte fölvezették a választott tér és idő – a XVI–XIX. századi Erdély – értelmiségtörténetének, művelődési mozgalmi, intézményei fejlődésének fő vonalait. Miért merek mégis novumról beszélni? Mert – a jelzett fő vonalakat nem módosítva, de a témát, a tárgyat, az anyagot jelentékenyen gazdagítva – Spielmann mégis igazi fölfelező útra invitálja olvasóját: fanatikus elfogultsággal, de élvezetesen „olvastatja el velünk” (jórészt századok óta először!) az erdélyi, s főleg a magyar orvosi írásbeliség megannyi, sokáig elfeledett emlékét; közben okosan, mértéktartóan figyelmeztet a domináló európai forrásokra, de a lassacskán erőre kapó önállósodásra, magyarrá, erdélyivé válásra, sőt az egészen helyi színekre is.

A számos új szövegrészlet, a gazdag és pontos jegyzetapparátus meg névmutató láttán alighanem megválaszolhatatlannak kell minősítenünk a kérdést: maradandó szakmunka, vagy érdekes tudománytörténeti-népszerűsítő könyv jutott a kezünkbe?

Keserű Bálint

A Strukturális-vita I–II.

Dokumentumgyűjtemény. Összeállította: Szerdahelyi István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 278 + 164 l. (Opus Irodalomelméleti Tanulmányok 1–2.)

A magyar szellemi életet, s ezen belül is az irodalmi köztudatot nemritkán felborzó viták sorában valószínűleg hosszú ideig emlékezetes marad az 1968 és 74 között zajlott úgynevezett strukturális-vita, amely számos társadalomtudóst bírt szólásra pro vagy kontra a polgári kutatásban a hatvanas években, elsősorban Franciaországban felszínre került módszer, egyesek szerint filozófiai irányzat kapcsán. *Szerdahelyi István* arra vállalkozott, hogy a vita számos folyóiratban szétszórta dokumentumait egybegyűjtve az OPUS irodalomelméleti kötetek első két darabját a magyar kutatók strukturális-mással kapcsolatos állásfoglalásainak szentelje.

A tanulmányok nagyjából időrendben követik egymást, így az első kötetben kaptak helyet azok a cikkek, amelyek jobbra csak híradással szolgáltak a nyugaton zajló vitákról és kísérletekről, illetve ugyanitt olvashatjuk néhány kutatónk, az 1968–70 közötti évekből származó, strukturális szempontokat is érvényre juttató, elméleti igényű tanulmányát. A kötetet egy interjú zárja, amelyben *Király István* mondja el a kérdező E. Fehér Pálnak véleményét, többek között a strukturális-musról is.

A második kötet szinte teljes egészében annak – a *Kritika* című folyóirat hátsó oldalán zajló – vitának az anyagát tartalmazza, amely 1972–73-ban egész közéletünket foglalkoztatta. A második kötet végére illesztett válogatás a nyelvészeti strukturális-m kapcsán kialakult vita anyagából (*Veres András*, a *Látóhatár* számára készített

összefoglalójának közlése) kitekintést biztosít az irodalmár körök mellett és azokkal párhuzamosan más tudományágak területén folytatott polémiákra is.

„Amikor e kötetek megjelennek, az összefoglalóan strukturalistának nevezett irányzatok nyugati divathulláma már jó ideje elvonult, s az irántuk mutatókozó magyarországi érdeklődés is megcsappant” – írja Szerdahelyi, s ez a tény, valamint a kötetekben egymás mellé került legkülönbözőbb álláspontok összevetése teszi lehetővé, hogy immár némi távlatból, higgadtan vessünk számot a strukturalizmus magyarországi hatásával, eredményeivel.

Néhány tanulság különösebb elmélyülés nélkül is levonható. Mindenekelőtt, hogy a vita, és maga a strukturalizmus, minden látványossága ellenére sem gyakorolt számottevő hatást a magyar irodalomelméletre. A kötetekben közölt írások javarésze megragad a külföldi eredmények ismertetésének, esetleg bírálatának, vagy egyszerűen zszurnalisztikai polémiának a szintjén, s csak nyomokban találunk olyan gondolatokat (*Hankiss Elemér*, vagy *Kelemen János* cikkeiben), amelyek elméletileg is jelentős munkák bázisul szolgálhattak volna. Magyarországon nem jött létre jelentős elméleti kutatás, amely – akármilyen előjellel – a strukturalizmushoz volna köthető, s ha Szerdahelyi említ is nemzetközi híré magyar tudósokat, ezeknek a kutatóknak az eredményei nem hazai tudományos műhelyekben születtek. Mindössze *Bojtár Endre* figyelemreméltó tanulmánya (*Az irodalmi mű értéke és értékelése*) készült azzal az igénnyel, amely továbblépést is tudott biztosítani a külföldi eredményekhez – Bojtár esetében a lengyel integrális iskolához, különösen Ingarden munkásságához – képest. Csak sajnálhatjuk, hogy ebből a cikkből – bár német és horvát nyelven nemzetközi közönséghez is jutott – sem lett terjedelmesebb elméleti munka.

Szőnyi György Endre

Studia Litteraria.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Közleményei. Tomus XV. Redigit: J. Barta. Debrecen, 1977. 109 l.

A debreceni egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete *Vajda János és Ady Endre* emlékének szentelte e vékonyka kötetet. A fő hangsúly Vajdára esik: a közzétett négy tanulmány közül három az ő életművével foglalkozik. A kötetnyitó Barta János-írás (*Vajda János költői arcképe*) célja kettős: „a jellemtan és a poétika mérlegén” mérni le a múlt századi költőt. Nem életrajzi adatokból indul ki, hanem elméleti-művészetpszichológiai alapokról. Felteszi a kérdést: vannak-e Vajdának nagy költészet kialakítására alkalmas élményei? S ha igen, realizálódtak-e ezek verseiben? Barta átfogó (bár speciális szempontú) Vajda-portréja után két, kisebb kérdéskört tárgyaló tanulmányt olvashatunk. Kovács Kálmán (*Vajda János gondolati költészetéről*) először általános elméleti kérdéseket tárgyal, majd a XIX. század második felének filozófiai irányzataiból kiindulva élménykörök s verstípusok szerint foglalkozik Vajda gondolati verseivel. Imre László pedig (*Vajda János és a magyar verses regény*) arra a kérdésre keres választ, hogy mi az, ami Vajda (kétségtelenül a kordivat hatása alatt íródott) verses regényeiben eredeti, csak rá jellemző. A kötet utolsó tanulmánya (*Vallásos élmény, életélmény és küldetésstudat Ady lírájában*) ismét Barta János munkája. Vajdáról szóló írásával ellentétben most ő is egy részletkérdést vizsgál, közelítésmódja azonban megint pszichológiai jellegű. Kiindulópontul nem a szakirodalom által már feltárt külső élményeket, hanem a költő „belső meghatározó”-it választja. Módszerének újdonsága továbbá, hogy Ady vallásos élményét nem önmagában, hanem a rokon élménykörökkel összefüggésben tárgyalja.

A kötet valamennyi tanulmányát francia nyelvű összefoglaló egészíti ki.

Szajbény Mihály

Szabó Ervin: Hol az igazság?

Szerkesztette Remete László. Bev. Litván György. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 557 l.

Számos ünnepi kiadvánnyal együtt Szabó Ervin születésének századik évfordulójára jelent meg a *Hol az igazság?* című antológia, amely a magyar tudományos progresszió kiemelkedő alakjának cikkeiből ad válogatást. A kiadvánnyal úttörő munkát végzett Remete László, amikor olyan írások közzétételét tette lehetővé, amelyek régi folyóiratok lapjain vagy kéziratban kallódtak és a szélesebb olvasóközönség számára csaknem hozzáférhetetlenek voltak. Szabó Ervin Curriculum vitaeje után a történelmi és politikai cikkek mellett külön fejezet foglalkozik a *Kultúra – munkáskultúra* kérdéssel. Szabó Ervin bibliográfiai témájú dolgozatait a *bibliológia-nemzetközi élvonalában* című rész foglalja össze. A *művészet – öntudat* fejezet tartalmazza Szabó Ervin művészeti és könyvkritikáit is, amelyek főleg a Népszava, a Nyugat és a Huszadik Század hasábjain jelentek meg. Itt található az az írás is, ahol Szabó Ervin olvasmányairól vall egy 1918-as körkérdés alapján.

A *Proletárköltészet* című írás Várnai Zseni verseskötete ürügyén szól irodalomelméleti kérdésekről is.

A Szabó Ervin cikkeiből összeállított gyűjteményt az írásokat kísérő tömör magyarázó jegyzet és értékes fényképanyag egészíti ki.

Németh S. Katalin

Szabó Ervin levelezése. I.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 694 l.

Születésének századik évfordulóján Szabó Ervin levelezésének régóta várt gyűjteményét állították össze az MTA Történettudományi és az MSZMP Párttörténeti Intézetének munkatársai. A levélhagyaték nemcsak a Szabó Ervin által írott és fennmaradt levelek gazdag tárháza, hanem a legjelentősebbeket a hozzá intézett és eddig fellelt levelezésből is kötetbe válogatták Szabó Ervin munkásságának kutatói. A levelezésből kiviláglik a neves tudós és politikus sokoldalúsága, tudományos és politikai kapcsolatainak sokrétűsége és a szocialista mozgalomban kifejtett tevékenysége is élesebb fénybe kerül. Leveleket olvashatunk itt – hogy csak néhány nevet említsünk –, *Jászi Oszkártól, Somló Bódogtól, Kunfi Zsigmondtól, Dienes Valériától*, nemzetközi kapcsolatait pedig többek között Kautsky-levelek, egy Plehanovnak írott levél, az orosz szocialisták írásai dokumentálják. A kötet előszava beszámol a levélhagyatékok sorsáról, kijelölve a feltárási munka további feladatait. A gyűjteményt Szabó Ervin életének és tevékenységének legfontosabb dátumai és a levélírók és címzettek rövid magyarázattal ellátott mutatója zárja le.

Németh S. Katalin

Szabó Ferenc: A szeretet hullámhosszán.

A szerző kiadása. Roma, 1977. 275 l.

A Vatikánvárosban élő szerző több érdekes, értékes filozófiai és irodalmi problémákkal foglalkozó könyve után ezúttal elsősorban teológiai kérdéseket boncolgat. Am kötetének második, *Emberek és művek* című ciklusában több izgalmas világirodalmi és időszerű művelődéstörténeti esszé is olvasható. Emlékezéseiben elsősorban Hei-

deggerről rajzol izgalmas képet, tanulmányaiban pedig korunk egyik nagyhatású szellemével, Pierre Teilhard de Chardinnel és a magyar művelődéstörténet egyik legellentmondásosabb alakjával, *Prohászka*val foglalkozik. Bár a szaktudomány bizonyára több ponton helyesbíti a székesfehérvári püspökről írtakat, feltétlenül méltánylást érdemel Szabó Ferencnek az a törekvése, ahogy tanulmánya hőségnek helyét keresi a magyar szellemi életben.

Rónay László

Cs. Szabó László: *Két tükör közt*.

Beszélgetések. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem – Auróra Kiadó, Basel, 1977. 208 l.

A nyugati magyar irodalom, az Illyés Gyula megnevezte „ötágú síp” egyik legismertebb alkotója, doyenje a Londonban élő Cs. Szabó László. A hetvenkét éves író nem csupán a legidősebb, de legtermékenyebb is. Az emigrációban, különféle kiadók és szervezetek támogatásában, több könyve jelent meg: *Magyar versek Aranytól napjainkig* (1953), *Irgalom* (1955), *Téli utazás* (1956), *Félszáz ének és egy játék* (1959), *Halfejű pásztorbot* (1960), *Ország és irodalom* (1963), *A nyomozás* (1966), *Hunok Nyugaton* (1968), *Római muzsika* (1970), *Száz arany esztendő, 1760–1860* (1972), *Petőfiék* (1973), *Pokoltornác* (1974), *A gyanútlanok* (1976). Sok műfajban alkot: a regénytől a tanulmányig, a verstől a hangjátékig.

Új könyvének címe, *Két tükör közt*, a kötetben szereplő nyolc interjú összetartozását, egymás kiegészítését sugallja: az első négyben Cs. Szabó a kérdező – *Illyés Gyula*, *Weöres Sándor* és *Pilinszky János* faggatója –, a második négyben őt bírja vallomásra Peéry Rezső (kétszer is), Siklós István és Kabdebó Tamás. Minden beszélgetés – kivétel a két „levélváltó” interjú Peéryvel – hangszalagra rögzített, s némileg kiegészített formája szerepel a könyvben. A szereplők 1963 és 1976 közt találkoztak – Cs. Szabótól a megnevezés – „Európa keresztútjain”, meglátásaikban, véleménycseréjükben azonban sohasem a pillanatnyi hangulat dominált, noha nem kevés volt a beszélgetések között a rögtönzött, a rádió mikrofonja előtt egyenes adásban elhangzó. A kérdezettek – Cs. Szabó beszélgetőpartnerei vagy éppen ő – mindig nagy távlatokban vallottak, fogalmazták meg „monomániájukat”: Illyés Gyula például a *nacionalista* („aki jogot sért”) és a *patrióta* („aki jogot véd”) közti különbségről beszél. Töprengései – többek közt Adyról, a francia irodalomról, versekről, és világban betöltött helyünről – azért érdekesek, mert gondolkodásának fókuszában nem csupán a magyarországi problémák, de az egész magyar nép problémái – tizenöt millió magyar gondja – állnak. Pilinszky János alkotáslélektani kérdésekről, a színházi abszurd szerepéről, „nagy szerelmeiről”, Simon Weiről és Emily Bronte-ról, a második világháború, versben „kollektív büntudatként” megszólaló, hatásáról medítál. Dosztojevskij kikerülhetetlenségét értelmezi és nyíltan megvallja: az őt fordító Ted Hughes angol költővel, gazdagon mitologikus világával érez affinitást. (Megjegyzendő: a beszélgetés mellé Cs. Szabó – jegyzetanyagként – a magyar irodalom angol nyelvű fordításainak kis bibliográfiáját is hozzátácsolja.) A Weöres Sándor világába bevezető beszélgetés (*Csak Jézus*) is sok mindent érint: Tu Fu és Li Po, az Ómagyar Mária siralom előtt hatszáz évvel keletkezett költszetét, Mallarmé szonettjeinek hatását, mely Weöres szerint „végső kötöttségek és oldottságok keveréke”, T. S. Eliot verseinek „csupasz, kőszerű, szinte törvénytörő véglegességét”. Weöres azt tekinti igazi embernek, legyen iparosmester, sportbajnok vagy földművelő, aki meg tud felelni sorsának, méghozzá sorsa jó oldalainak.

Cs. Szabó, ha riporter is, sohasem *csak* kérdező. Aktív résztvevője minden beszélgetésnek. Ha úgy látja, hogy álláspontja nem egyezik a megkérdezettével, ellentmond, vitatkozik. Pilinszkyvel ellentétben például Paul Celan és Sylvia Plath költészetét csupán „mélyen megrázó körtünetnek” tartja, egyhelyütt – briliáns jellemzéssel – Németh Lászlót „prédikátorok ivadékának” mondja; Illyéssel is számtalan kérdésben (például öregkori verseinek megítélésében) különbözik. A vele készített beszélgetésekből (*Író a diaszpórában, Műhely a Mewsban, Ember és műfaj, Az első hetven év*) egy szellemileg fogékony, meglátásait – még vitatható meglátásait is! – konok-következetességgel hangsúlyozó, állandóan gyötrődő és szenvedő író képe bontakozik ki. A könyvkiadás nehézségeiről éppúgy megrázó képet ad, mint a visszhangtalanságról, a szerteszórattatás tragédiájáról. „Homo politicusnak” mondja magát, így az emberiség ügye, igaz vagy vélt fájdalma, megcsalattatása, mindennél jobban foglalkoztatja. Korábbi meglátását – szívet cserél, ki hazát cserél – módosította: „Nem cserél hazát, megőrzi a régit.” Bölcs fölismerése fájdalomról tanúskodik: „Éppen azért fogok gyorsan elavulni, mert szívem, lelkem együtt lüktetett a korrallal, nyakig a század fia voltam ugyan, de kívülállóként, kényszerből, csak a peremszegélyen.” A vele folytatott beszélgetések szociológiailag is érdekesek: gazdag tárházát adják a nyugati magyarság életformájának, kultúrájának, a megmaradás esélyeit más-más módon értelmező életszemléletének.

Szokolczay Lajos

Szabolcsi Miklós: *Érik a fény. József Attila élete és pályája 1923–1927.*
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 801 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár 32.)

Tizenöt évvel ezelőtt jelent meg Szabolcsi Miklós nagyszabású József Attila-monográfiájának első kötete (*Fiatallételek indulója*, 1963). 1923 őszéig, Makóról való távozásáig tárta föl benne a szerző a költő 18 esztendejének történetét, költői pályakezdését, a mostaninál alig valamivel kisebb terjedelemben. A második kötet mindössze öt évet ölel föl, de a költővé érés, az egyéni hang és mondanivaló megtalálása szempontjából a legfontosabb lustrumot. Ez teszi megokolttá a némely bírálótól kifogásolt, túlzottnak minősített terjedelmet, az életrajz és az életmű részleteinek aprólékos föltárását, kritikai átrostálását. Ha van is olykor túlírt fejezet, mégsem értek egyet a rosszállással: könyvtárnyit irtak már össze József Attila e korszakáról, helyest és tévest vegyesen; mindenképpen megérte, hogy egyszer ezt a tömértelen adalékot valaki – nem akarja, hanem a jól tájékozott és jó ítéletű szakértő, Szabolcsi Miklós – átszűrje magán, s mintegy kodifikálja a helytállót, a maradandót. Ezzel tehermentesítse az utókort a korábbi zsákutcák újrabarangolásától. Rászántunk még nyolcszáz lapot, de a jövőben már nem adhatnak teret lapjaink, folyóirataink a legendáknak, tévedéseknek. Alig néhány olyan elnézés, félreértés maradt ebben a könyvben, amelynek továbbélését még meg kell akadályoznunk. Ezekre a Kortárs 1978. évi 4. számában magam is rámutattam.

Ugyanígy szükségesnek vélem a terjedelmet ugyancsak megnövelő, mégsem nélkülözhető szűkebb-tágabb környezetrajzot is, amelyet Szabolcsi, mint első kötetében, most is nagy körültekintéssel, széles ismerettel vázol főhőse, a költő mesterseget tanuló József Attila köré. Tágabban is: a magyar és a világirodalom áramlatainak, a fiatal diákköltőre így vagy úgy ható, jelentős vagy a maga korában jelentősnek látszó alkotóinak jellemzésével. Szűkebben: a költő barátainak, támogatóinak portréival. Még a Szabó Lőrincről vagy Erdélyi Józsefről adott arcképvázlat is sajátos

szemszögű, mert József Attilára van vonatkoztatva; Pintér Ferenc, Erg Ágoston, Fenyő László, valamint a bécsi barátok (Németh Andor, Gáspár Endre, Fényes Samu, Lesznai Anna, Ignótus, Hatvany, Balázs Béla, Lukács György stb.) szerepének tüzetes meghatározása József Attila életútján és költészete fejlődésében: elengedhetetlen. Mindezeket számos előzmény után Szabolcsi egységes képbe vonta, arányaikat jelentőségüknek megfelelően rögzítette.

A munka legfőbb hozadéka azonban természetesen a költői mű elemző vizsgálata. Az életmű emez öt évi termését mintegy patikamérlegre tette. A súlyosabb, értékesebb drágaköveket nagytó alá helyezve analizálta. A korszak legjelentősebb verseiről (*Megfáradt ember, Tiszta szívvel, Űlni, állni, ölni, halni, Hangya, Fiatalasszonyok éneke, Végül* stb.) minden eddig elhangzott véleményt méltányolva, még az ellentétekből is megmentve a lehetséges értelmezéseket, alapos, mindenféle elfogultságtól mentes magyarázatot ad. Apró részletein lehet majd még vitázni, végső tanulságok azonban csak kákán csomót keresve vonható kétségbe. Az életmű legapróbb rezdüléseit ismerve mutat föl rejtett összefüggéseket, párhuzamokat, rokon motívumokat, formai megoldásokat (pl. a *cseppversek* különleges, szinte ciklussá szerveződő csoportját), s mindezzel közelebb hozza, megérteti az életmű benső törvényszerűségeit, József Attila alkotó módszerének lélektani rugóit.

A részletekből összegezhető fejlődésvonalat is hitelesnek érzem. Ezek az évek József Attila *Sturm und Drang* korszakának esztendei. Gyors váltásokkal kerül Ady, Kassák, Nietzsche, Goll és mások, a német expresszionizmus, a francia szürrealizmus hatása alá. Mindből merít, mindtől termékenyül, egyiktől jobban, másiktól kevésbé. Még Szabó Dezső prózastilusa is érződik egynémely kritikáján, sőt versén is. Anarchista korszakának groteszk képvilága keveredik a népköltészeti ihletésű szegényember-versek plebejus hangütésével, az istenes versek egyszerű, primitív áhitatával. Magyarorságvérsek áttétel nélküli pártos, politikai indulókkal. Párizsban részt vesz az Union Anarchiste-Communiste mozgalmi tevékenységében, és csak Cagnes sur Merben töltött nyaralása akadályozta meg belépését a Francia Kommunista Pártba. Szürrealizmusát senki sem tagadja, csupán értékelésében térnek el a nézetek. Révai csupán meghaladását tartotta fontosnak, Bori Imre meg éppenséggel későbbi nyomaiból is marandóságát látja bizonyítottnak. Szabolcsi mértéktartón itéli meg ezt a hatást is: „Meggyszürve, átalakítva szívia fel gondolatvilágába és költészetébe ezeket az indításokat is: a dalforma gyakoribbá válik, a versek zengése zeneibb, a képek merészebb s főleg egyénibb asszociációsorokra utalnak majd, s a vers ölykor valóban a ráolvasás szerepét is játszhatja” (726).

Nem eleve föltett sémából, hanem maguknak a verseknek a vallomásából általánosítja Szabolcsi a költői fejlődés állomásait és folyamatosságát. Halász Gábor a szürrealista hangvételt véve József Attila saját hangja megtalálásának, a *Medáliák* megszületéséről, 1927 áprilisától számította a költői „érettségét”. Szabolcsi a *Végül* – akkor még *Verettetvén* – elemzéséből bontja ki a szocialista költő portréját, s ebben mutatja föl József Attila „igazi hangját”. Ez nemcsak egy-másfél évvel korábbra viszi vissza a költői fejlődésnek ezt a fontos állomását, az önálló, egyedi hang megjelését, hanem világnézeti és esztétikai minőségében is mást állít középpontba. Önbírálat is, amikor a korábbi korszakolás jogosultságát is vitatva, óvatosan bár, de meggyőzően így vázolja föl álláspontját: „Az eddigi pályaképekben 1930-ra helyeztük a költő pályájának politikai fordulátát, a hazai illegális párthoz való szervezeti csatlakozása időpontjával számítottuk politikai tudatossága kezdetét, s ez a köztudatban is így rögződött. Költői érettsége kezdetét pedig korábban erre az időpontra, utóbb 1931-re, a *Külvárosi éj* megjelenése köré tettük. Talán a jövőben árnyaltabban kell fogalmaznunk: nem tagadva, hogy 1930–31 körül költészetében jelentős változás következett be, a marxista

gondolati líra új minősége jelent meg, tudomásul kell vennünk, hogy politikailag már 1926 tavaszától egyre inkább tudatos marxista, forradalmár volt, s hogy költészete is 1925–26-tól kezdve – olykor a későbbiektől különböző eszközökkel bár – a szocialista költő lírája” (566).

Péter László

Szalay Károly: Humor és satíra Mikszáth korában.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 585 l.

A szerző korszakmonográfiát kívánt létrehozni a XIX. sz. második felének magyar irodalmáról – a satirikus és humoros jelenségek tükrében. Vagyis – a címnek némi-
leg ellentmondva – nemcsak Mikszáth korát öleli fel a kötet, hanem Aranyét is; az 1848-as szabadságharc és forradalom leverésétől veszi vizsgálat alá választott témáját. A „satíra és humor” fogalmát azonban nem határolja körül kellő alapossggal, s terminológiai bizonytalanságot okoz, amikor szinonimaként nem használható műfajokkal, szemléleti formákkal, magatartásminőségekkel dolgozik, mint pl.: gúny, groteszk, cinizmus, bohózat, élc, vígjáték, paródia, karikatúra.

Életműveket és pályaszakaszokat éppúgy tárgyal, mint egyes alkotásokat: Jókai, Mikszáth és Tolnai Lajos munkásságának e szempontú elemzése mellett kitekint a vígjáték színpadi helyzetére (Éjszaki Károly, Berczik Árpád, Rákosi Jenő stb.); vizsgálja a satirikus elemeket a realista kisprózában (Papp Dániel, Gozdsu, Petelei, Justh). Hasznos információkkal szolgál a kor vicclapirodalmáról, valamint a humor „kávéházi” és „regionális” megjelenési formáiról.

Megállapításai illusztrálására és alátámasztására hatalmas idézetanyaggal dolgozik – ám a vastkos kötet kezelését mutatók sem teszik könnyebbé; holott legalább névmutató feltétlenül szükséges az ilyen jellegű munkákhoz.

J. A.

Szentsei György Daloskönyve.

Hasonmás kiadásban közreadta a Magyar Helikon. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Varga Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1977. 325 + 463 l. (Bibliotheca Historica)

A magyar múlt egy részének emléke, üzenete ez a kiadvány. Daloskönyv, színes mozaik a 16. század közepétől 1704-ig terjedő másfél század életéből. Énekgyűjtemény, amely megszólaltatja az egyszerű ember hétköznapi gondjait és örömeit, de valóságos súllyal az ország, a nép politikai-történelmi sorsát, harcát, vívódását, panaszát, tragédiáját vetíti elénk. Pedig a daloskönyv összeírójáról, akit Szentsei Györggyel azonosítanak, nem állíthatjuk, hogy a régi magyar költészet természetéből tudatos célzatossággal válogatta volna össze annak java verseit. Amint Varga Imre írja: „Feljegyzett mindent, ami figyelmét megragadta, régi és aktuális énekeket egyformán.” Helyet kapott gyűjteményében néhány istenes ének, amelyek között talán a legkorábbi Börnemisza Péteré: *Énekecske gyermekek rengetésére* (1565 tájáról). A 17. század folyamán a vallásos tárgyú énekek is mindinkább politikai mondanivalóval telítődtek. A Szentseidaloskönyv világi énekeit tekintve, különösen kiemelkedő kuruc politikai versekben való gazdagsága. Annak ellenére, hogy a gyűjtemény összeírása már a Rákóczi-szabadságharc elején (1704) lezárult, négy csak itt olvasható éneket őrzött meg, amely Rákócziról, illetve a szabadságharc eseményeiről szól. A kuruc mozgalmakhoz kapcsolódik

néhány szép és értékes szegénylegény-éneke. A 17. század első feléből pedig több vitézi éneket és a török ellen küzdő hősökről írt verset (Sárkány István, Kisfaludy László) is olvashatunk benne. Külön csoportba foglalhatók a foglyok, rabok, elítéltek búcsúversei, s a számos szerelmi, lakodalmi és házasesének, pajkos deák-vers, asszony- és vénlány-csúfolók. A 17. századi énekvess csaknem valamennyi válfaja képviselve van a daloskönyvben. Az egyes darabok szerzői jórészt ismeretlenek, s a versfőkben vagy záróversszakokban itt-ott megőrzött nevek sem árulkodnak jelentősebb ismert költőkről. A társadalmi középrétegek, az átlag-közönség számára az író személye még kevésbé fontos. A hallgatót vagy olvasót főként az előadott téma, esemény érdekli. Az énekvess közkinccs, mindenkié. Kézírtos énekeskönyveink ennek a közösségi- vagy közköltészetnek általában a java termését őrizték meg. Ezek között éppen egyik legjelentősebb a Szentsei-daloskönyv, amelyben 80 ének maradt fenn, s ezek közül 41 csak ebben a gyűjteményben olvasható. Jelentős irodalmi forrás tehát, hiszen a közköltészet egyes kiemelkedő szerzeményei épp oly maradandó művészi értékűek, akár a magasabb társadalmi rétegek műköltészetének egyes alkotásai.

A daloskönyv énekeit a Dunántúlon, Tésen írták össze, de a szövegek közt egyaránt akadnak erdélyi, felvidéki, alföldi és dunántúli eredetűek. A gyűjtemény tehát nem helyi vagy tájjellegű, anyaga kiterjed az egész országra, ami az egyes énekek általános elterjedtségének is bizonyítéka.

A versek összeírójáról, Szentsei Györgyről a nevén kívül alig tudunk valamit. Maga is verselgető ember lehetett, mert két ének versfőibe a nevét is beleszötte, kijelentve azt is, hogy azok saját szerzeményei.

Az énekekről szóló jegyzetanyagot Varga Imre jórészt a Régi Magyar Költők Tára XVII. századi sorozatának alapján állította össze. A verseknek modern helyesírásra való áttétele és a szövegjavítások egy része is az ő munkája. E javítások túlnyomó többsége indokoltnak mondható, de akad olyan is, amelyről nem bizonyos, hogy helytálló, pl. a 163. lap első sorában a „Kívánok” igét „Kívánom”-ra javítja. Mai nyelvérzékünk szerint itt valóban tárgyas igealakot kell használnunk, de a 16–18. század gyakorlatában a kétféle ragozás még korántsem vált szét olyan határozottan, mint ma. Helyesebb lett volna tehát meghagyni az eredeti „Kívánok” alakot.

Varga Imre kiváló, igen részletes és egyébként nagy gondnal készített bevezető tanulmányának van egy félrevezető részlete (17–18. lap), amely fölött talán mégsem szabad elsiklanunk. A szerző ugyanis – amint mondja – nem tudta „megmagyarázni” két hiányzó éneknek a mutató táblában való szereplését, mivel az egykorú számozás szerint a jelzett helyeken semmi csonkulást nem mutat a kézirat. Varga Imre ez esetben ti. abban tévedett – amint már a Szentsei-daloskönyv korábbi kiadója, Buda János is –, hogy hibásan olvasta ki a „Seregeknek hatalmas...” és a „Gondviselő édes atyám...” kezdetű két ének mellett föltüntetett lapszámot. Az első esetben ugyanis nem 79, hanem 21; a másodikban pedig nem 197, hanem 157 a helyes olvasat. A jól kiolvasott lapszámok helyén azonban a kézirat ma már mindkét esetben csonka. Ha viszont a hiányzó énekek, valamint az előttük és utánuk következő versek terjedelmét összevetjük, akkor pontosan kiszámítható és megállapítható, hogy a mutatóban szereplő, de a kéziratból ma hiányzó két ének éppen az elveszett 21. illetve 157. és azokat követő lapokon foglalt helyet. Ily módon tehát a két ének „rejtélye”, úgy vélem, megoldottnak tekinthető. – Téves az 1700. évi unitárius énekeskönyv RMK I-beli számának idézése, mert az nem 342, hanem 1558.

Különösen ki kell emelnem a Szentsei-daloskönyvnek, mint kiadványnak művészi kiállítását, amely nemcsak Szántó Tibor remek ízlését dicséri, hanem egyszersmind ragyogó szakmai teljesítményét és tehetségét is.

Varjas Béla

Sziklai László: *Történelmi lecke – haladóknak.*

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 443 l. (Elvek és utak)

Sziklai Lászlónak a *Marxista-leninista esztétika* c. könyvbe írt több mint száz oldalas írása és a folyóiratokban (Magyar Filozófiai Szemle, Világosság, Kritika stb.) megjelent tanulmányai különböző időpontokban születtek, de valamennyi írás közös jellemzője a marxista filozófia és esztétika néhány fejezetének történeti vizsgálata, polemizálás megmerevedett, túlhaladott nézetekkel. *Az esztétikai viszony és a művészet keletkezése* c. általános jellegű tanulmány után néhány kiemelkedő marxista esztéta életművének tanulságaival foglalkozó írások sorakoznak (Plehanovról, Lifsicről, Lenin *Materializmus és empiriokriticismus* című művéről, Lukács György moszkvai és anti-fasiszta irodalmi szöveggyűjtemény értékeit elemző-bemutató irodalomtörténeti esszék következnek, végül pedig néhány időszerű problémával kapcsolatos kritika zárja a kötetet (vitacikk Gyertyán Ervin könyvéről és cikkéről, egy Lenin-idézet fordítását magyarázó, Werner Mittenzwei tanulmányát bíráló megjegyzések). Valamennyi írásból a marxi-lenini esztétikai örökség elsajátításának, mélyebb megismertetésének szándéka, Lukács és Lifsic elméleti eredményeinek széles körű bíráló-elemző-népszerűsítő aktualizálása olvasható ki. A kötethez kapcsolódó részletes, alapos jegyzetanyagban a vitát kiváltó, Sziklai László kritikáját képező írások szövege is megtalálható.

R. T. O.

Sziklay László: *Visszhangok.*

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1977. 401 l.

Két évtized tanulmányaiból, irodalomtörténeti kritikáiból, megemlékező írásaiból válogatta a szerző kötetének anyagát. A különböző műfajú írásokat a tematika és a szándék egysége hozza közös nevezőre: a magyar-szomszédnépi – szlovák és cseh – irodalmi kapcsolatok és a sorsközösség tudatosításának igénye és programja.

A szlovák irodalom magyarországi kutatásában kiemelkedő érdemeket szerzett Sziklay László közel négy évtizedes munkásságával, s fontosnak tartjuk, hogy a csak szakfolyóiratokban, évkönyvekben hozzáférhető tanulmányai most eljutnak a szélesebb olvasóközönséghez is. Tematika tekintetében e könyv anyagának is azok a csomópontjai, amelyek kutatói pályájának: a szlovák nemzeti ébredés magyar kapcsolatai (*A Štúr-iskola költészete, Ján Kollár-bibliográfia, Jan Holly levelezése, A szlovák irodalom byroni hőse*), a legnagyobb szlovák költő, Hviezdoslav életműve („*Testvérülés*”, *Hviezdoslav magyar nyelvű zsenéi, Hviezdoslav lírája*), a magyar-szlovák irodalmi kapcsolatok múltja és elvi kérdései (*A magyar szlavisztika gyermekkorából, A magyar szlavisztika és a felsőoktatás kapcsolata, A magyar-szlovák irodalmi kapcsolatok kutatásának elvi kérdései stb.*). Az elfogultságok leleplezése, a közös vonások hangsúlyozása, az elválasztó mozzanatok tárgyilagos bemutatása vezette szerzőnket azokban az írásaiban is, amelyekben egy-egy költő, irodalomkutató (*Laco Novomeský, Milan Pišút, Karel Krejčí*) munkásságának magyar vonatkozásairól szól, vagy szlovákiai magyar írók, szlovák irodalomtörténészek, magyarországi irodalomtörténészek (többek között: *Darkó István, Fábry Zoltán, Mikuláš Bakoš, Ján Mišianik, Krammer Jenő és Gáldi László*) emlékét idézi.

K. Gy. Cs.

Szirmai Károly művei a kritika tükrében.

Válogatta és az előszót írta: Szirmai Endre. A szöveggondozás és a jegyzetek Benkő Ákos munkája. A Szirmai Társaság és Archívumok kiadása. St. Gallen–Stuttgart–New York, 1977. 248 l.

A Szirmai Károlyról szóló írásokat, kritikákat szerencsés kézzel gyűjtötte össze s tárta az olvasó elé Benkő Ákos. (A kötet egyébként bizonyos vonatkozásban folytatása *A magányos óriás* című, 1975-ben megjelent, ugyancsak Szirmai Károly életművével foglalkozó gyűjtemények.) Juhász Gyulától máig követhetjük nyomon a Szirmai Károlyról szóló legjelentősebb méltatásokat, bírálatokat, jegyzeteket. Olyan tükör ez, melyből egy jeles, jószándékú, tehetséges író portréja tekint az olvasóra.

Rónay László

Szuromi Lajos: József Attila: Eszmélet.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 151 l. (Irodalomtörténeti füzetek 93.)

Az *Eszmélet* talányokkal teljes vers, mégis azt a benyomást kelti, hogy költői üzenete maradéktalanul lefordítható a próza nyelvére. A talányok abból erednek, hogy József Attila gondolkodásmódját, eszmerendszerét – főként „proletkultus” korszaka után – a kutatás még nem tárta föl kellő alapossgággal és a késői korszak poétikai leírása sem történt még meg.

Szuromi Lajos eszmetörténeti felfedezésekkel kíván behatolni a vers titkaiba. Értelmezését az ún. „kettős antinómia élményére” alapozza. Úgy véli, az érett József Attila sorsdöntő élménye volt az a felismerés, hogy az élet jelenségei harmóniát, szabadságot sugallnak, törvényei azonban kegyetlenek, pusztítóak. A társadalmi lét eme ellentmondása belső meghasonlást idézett elő a szabadságszülte rend, a megszerkesztett harmónia vágya és a szörny-államok, ordas eszmék vas világának józan tudomásulvétele között. Az eszmélet állapota ezen alapvető belső antinómia kínzó tudatát jelenti, maga a vers pedig kísérletek sorozata az emberen belüli meghatározó tényezők, érzelm és értelem, ösztönök és tudat meghasonlásának feloldására. A végkifejletet az utolsó strófa tartalmazza: a teljes ember álmát hordozó költő rádöbben, hogy e kegyetlen korban belső szenvedésre, széthullásra ítéltetett. Tűzhelyet, családot csak másoknak remél, marxista hitét a távoli jövőnek tartogatja, egyéni élete kilátástalanná vált. A teljes pusztulást megelőző állomás gyanánt versének utolsó szavával a hallgatást vállalja.

Ez a képlet, amellyel Szuromi a vers-egész szerkezetét, a szakaszok egymáshoz kapcsolódását és az egyes strófák értelmét magyarázza, maximálisan figyelembe akarja venni a kései József Attila legkeserűbb kijelentéseit, legdrámaibb vívódásait. Ugyanakkor (elkerülve az egzisztencializmussal való rokonítást) a külvárosokhoz való hűségére, a szegények iránti szolidaritására, a megőrzött történelmi perspektívára, az emberi értékek védelmére, mint mindvégig fenntartott szellemi-morális tartalmakra hivatkozva marxista világnézetű, a szocializmus igazságait haláláig valló költőként akarja őt értelmezni.

Poétikai természetű megjegyzések jelentős teret foglalnak el a kötetben (a képek, a verselés és a rimtechnika kérdései önálló fejezetet is kapnak), de a vers értelmének, természetének megfajtése során nem játszanak fontos szerepet. Az egyes fejezetek utolsó oldalain helyezkednek el, mint egy-egy már megtalált értelmű strófa művészi megvalósításáról alkotott stilisztikai-verstani megállapítások.

Szuromi olykor tiszteletben tartja a filológus szakma íratlan törvényeit, olykor pedig – irigylésre méltó önbizalommal – ignorálja azokat. Saját megoldásait mindig gondosan összeveti mások nézeteivel; támaszkodik rájuk vagy vitatkozik velük. Fenntartás nélkül állítja azonban az *Eszmélet* értelmezésének szolgálatába más József Attila-versek tanulságait, analog motívumait, eredjenek bár ezek egészen korai vagy késői versekből. Skrupulusok nélkül rugaszkodik el a vers szövegétől is. Műelemzése tehát nem tekinthető tiszta szövegmagyarázatnak, inkább József Attiláról kialakított képe alkalmazásának az *Eszmélet* c. versre.

Tverdota György

Tamási Aladár: A 100%.

A KMP legális folyóirata 1927–30. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 328 l.

A *100%* megjelenésének ötvenedik évfordulójára készült kiadvány első része terjedelmes, szubjektív hangú, de tárgyyszerű, mindenre kiterjedő tanulmány a folyóirat megalakulásának előzményeiről, első számáról, a munkatársi gárdáról, az egyes számok tematikájának kialakításáról. Majd a magyar munkásmozgalomban betöltött helyéről, ideológiai hatásáról, széles körű, egyéb jellegű szervező tevékenységéről (szavalókörök, egyesületek stb.), végül a megszűnés okairól, a szerkesztő letartóztatásáról és ennek az akciónak a következményeiről kapunk képet. A legilletékesebb emlékező felidézi a huszas évek politikai hangulatát, az avantgard művészi irányok hatásait, alkotásait, az illegális kommunista párt programját és törekvéseit, a magyar munkásmozgalomra gyakorolt hatását. Sajtótörténeti dokumentumokat, sok, eddig nem ismert tényt és eseményt közöl.

A könyv nagyobbik része a három évfolyamnyi *100%* anyagából ad keresztmetszetet a következő csoportosításban: Költemények (köztük egy Majakovszkij-verssel), Elbeszélések, Irodalom- és művészetszemlélet (például több álnéven írt *Lukács György*-tanulmány is található a válogatásban), Munkáskultúra, A munkásmozgalom elvi és gyakorlati kérdései, nemzetközi politika, A Szovjetunió ismertetése, A marxizmus-leninizmus egyes kérdései. Ilyen válogatás már két ízben jelent meg, ez a harmadik a mozgalomban rangos szerepet betöltő folyóirat további oldalait mutatja be és akkori aktuális, friss és merész voltát bizonyítja. A jubileum alkalmából a tanulmány és az antológia után a kiadvány utószót is közöl, ebben *Szabolcsi Miklós* méltatja a folyóirat irodalompolitikáját, tanulságait, tolmácsolja az utókor megbecsülését.

R. T. O.

Tegnapok és holnapok árján.

Tanulmányok Adyról. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1977. 457 l.

Tizennyolc tanulmányt tartalmaz a *Láng József* szerkesztette, vaskos kötet, mely az Ady-évforduló egyik legfontosabb tudományos kiadványa. A gyűjteményben a megközelítések, a vizsgálódási szempontok sokfélesége kelti fel a figyelmet; s a határtudományok, társművészetek intenzív jelenléte e szempontokban.

Ady világnézeti-politikai állásfoglalásával három tanulmány is foglalkozik; a költőnek a Monarchiához, a szociáldemokráciához, illetve Jean Jaurèshez való viszonyulását elemelve. (Király István, Erényi Tibor, Jemnitz János tanulmányai.) Nyelvi-stilisztikai szempontú Kovalovszky Miklós írása (*Ady költészetének nyelvi rétegei*),

s részben Czére Béláé, aki az Ady-novellák műfaji- és stílárís, ezentúl tematikai-gondolati feltérképezésére vállalkozik.

A motívumkutatás módszereivel dolgozik Sára Péter és Baróti Dezső tanulmánya; előbbi Ady mese-élményeit, mesemotívumait, utóbbi a vizek motívumhálózatát dolgozza fel. Schweitzer Pál magvas, sok új szempontot felvető írása Ady vezérverseit, mint a művészi önszemlélet egyes állomásait elemzi.

A tanulmányok jelentős része az Ady-mű utóéletével, hatásával foglalkozik. Megismertetnek Kosztolányi, Kassák és József Attila Ady-képével (Kiss Ferenc, Csaplár Ferenc, Tverdota György írásai); M. Pásztor József írása pedig Ady eszméinek térhódítását vizsgálja az ellenforradalmi Magyarországon.

A társművészetek területére visz Tasi József és W. Somogyi Ágnes tanulmánya (*Ady és Rippl-Rónai; Képzőművészek Ady Endre halottas ágyánál*), valamint Székely György írása, mely Ady és a színházművészet kapcsolatáról szól.

Külön említendő E. Csorba Csilla fénykép-ikonográfiája, mely első ízben rendszerezi, s ad részletes leírást valamennyi fellelhető Ady-fotóról.

Erdődy Edit

Thomas Mann in Ungarn. Essays, Dokumente, Bibliographie. Mit einer einleitenden Studie herausgegeben von Antal Mádl und Judit Györi. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 693 l.

Különböző előtanulmányok, s elsősorban magának Györi Juditnak kismonográfiája után most a két szerző (– s mellettük már most joggal említjük Szász Ferenc nevét, aki az 1764 tételt tartalmazó bibliográfiát összeállította –) imponálóan gazdag anyagú, némely vonatkozásban teljességre törekvő gyűjteményt alkotott: Thomas Mann és Magyarország kapcsolatának sokfelé kitekintő feldolgozását.

A terjedelmes bevezető tanulmányban három fő szempontot követnek. Biográfiai az első. Thomas Mann többször is járt Magyarországon, voltak jó ismerősei (– ha barátságáról vele kapcsolatban mindig nehéz, mindig kétes szólni –), így Lukács György edesapja, így Hatvany Lajos, a nagy művész-mecénás; személyes találkozás és a könyv olvasása alapján meglehetősen bevezetőt írt Kosztolányi egyik regényéhez, s mindenesetre találkozott a két világháború közötti szellemi élet néhány nagyságával, például Bartókkal, Babitscsal, Móriczsal, József Attilával. A bevezető tanulmány tehát először is ezeknek az utazásoknak és találkozásoknak részletes és eleven hangú krónikája, pontosan elbeszéli, hogy került sor ezekre a meghívásokra, mely alkalmából milyen műveiből olvasott fel az író, s milyen közönségnek, utal a sajtóvisszhangra is, továbbá, amennyire lehet, számot ad kisebb momentumokról, így fogadásokról és beszélgetésekről is.

S ezzel tulajdonképpen már a második és kétség kívül a leglényegesebb szempontot is érintik, amelyet irodalom- és eszmetörténetinek nevezhetnénk. Thomas Mann szokatlanul gyorsan lett ismertté Magyarországon, s utóbb, a huszas évektől meglepően nagy körre és meglepően nagy intenzitással hatott, csak az utóbbi évtizedben érezhető népszerűségének valamelyest apálya; a szerzők pedig a filológiai anyag ismertetése közben amikor csak tehetik, érintik ezt a hatástörténeti és eszmetörténeti vonatkozást. Az I. világháború előtt Thomas Mann felfedezése a provincializmusból kitörni vágyó értelmiség – szinte beszélő nevekkel: a Nyugat c. folyóirat és a Modern Könyvtár nevű sorozat – érdeme volt, s elsősorban a könyvsorozat szerkesztőjéé, az íróval is levelező *Gömöri Jenő Tamásé*. A huszas évektől, pontosan a *Varázshegy* magyarországi megjelenésétől (1924) kezdve viszont Thomas Mann személye és művei

azt a szerepet töltötték be, amit az író maga is a legfontosabbak egyikének tartott: a humanizmusnak, a szellemi értékek megőrzésének vált szinte a fogalmává; művei, látogatásai és felolvasásai még köznapai politikai értelemben is bizonyos ellenállást jelentettek a Horthy-korszak egyre szigorodó világában, de főként ellenállást jelentettek uralkodó és hódító eszmékkel szemben. *József Attila* gyönyörű köszöntő versétől a klasszika-filológus *Kerényi Károlyig*, *Bálint Györgytől*, a kommunista publicistától a német irodalomtörténet tudós művelőjéig, *Turóczy-Trostler Józsefig*, ezért hódolt előtte széles körben a magyar szellemi élet legjáva. Hatásának harmadik korszaka 1945-tel kezdődött, majd 1955-től új lendületet vett: összes, illetve válogatott művei két sorozatban is megjelentek, egyes művei néha egészen meglepő példányszámokat értek el, jó másfél évtizedig bizvást ő volt a legolvasottabb, legsikeresebb modern külföldi író Magyarországon. Ekkori kritikai fogadtatásának alapvető hangulátát *Lukács György* határozta meg – akit egyébként személyileg igen laza, szellemileg azonban 45 éven át, tehát már Lukács első, *Die Seele und Formen* c. tanulmánykötetétől erős s valamelyest kölcsönös kapcsolatok fűzték az íróhoz. *Lukács* alapkonceptiója a polgári realizmus klasszikus értékeinek megmentését, átmentését célozza: ő is, tanítványai is (*Heller Ágnes*, *Egri Péter*) Thomas Mannt az utolsó nagy realista írónak tekintik, s műveit ennek szempontjából elemzik. Más irányú, akár esszéisztikus, akár éppen strukturalista elemzések inkább az utóbbi évtizedben születtek.

A bevezető tanulmány harmadik alapszemponjtja filológiai, sőt mikrofilológiai: a szerzők a magyar, vagy magyar eredetű motívumokat kutatták fel Thomas Mann műveiben. Az elszórt megjegyzések mellett, itt leginkább a személyek közvetlen azonosítása kelthet figyelmet: eddig is jól tudott volt, hogy Naphta alakjába erősen belejátszott Lukács György személye, de a szerzők alaposan utánajártak a Doktor Faustus rejtelmes magyar grófnőjének is, sőt azt is plasztikusan bizonyítják, hogy ugyanebben a regényben Fittelberg figurájának sok vonását *Otto Zareknek*, egy magyarországi újságírónak és színházi embernek alakja ihlethette.

A tanulmányt két terjedelmes összeállítás követi. Az első esszé- ill. tanulmánygyűjtemény: hatvan esztendő magyar nyelvű Thomas Mann-irodalmának legjelentősebb és legjellegzetesebb írásait törekszik felmutatni. A második dokumentumgyűjtemény: azokat a dokumentumokat sorakoztatja fel, amelyek az író és Magyarország kapcsolatának történetére vonatkoznak (történeten műveinek és látogatásainak publicisztikai visszhangját is értve), tehát a fontosabb újságcikkeket, leveleket, a hozzá írt verseket; anyaga bizonyonnyal egyforma mértékben érdeklí az irodalomtörténet és a politika történetének kutatóját.

A könyvet Thomas Mann Magyarországon megjelent műveinek és a rá vonatkozó összes műveknek és cikkeknek teljes bibliográfiája és szerencsés kézzel összeállított képanyag zárja.

Pór Péter

A Toll (1929–1938). Repertórium.

Szerkesztette: Lakatos Éva. Az anyaggyűjtésben részt vett és a névmutatót készítette Bali Judit. Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest, 1977. 261 l.
(A PIM Bibliográfiai Füzetei B. sorozat 9.)

A kilenc évig megjelenő irodalmi és kritikai hetilap repertóriumára előtt *Komlós Aladár* személyes hangú bevezetőjéből tudjuk meg a legfontosabb és legjellemzőbb adatokat a Kaczér Vilmos szerkesztésében készült orgánuról, amelynek Ignóus Pál, Hevesi András, Márai Sándor és Németh Andor voltak a legállandóbb munkatársai,

gyakran írt bele Szász Zoltán, Karinthy Frigyes, Dénes Zsófia, Cs. Szabó László, Kodolányi János is. József Attila 25 verse jelent meg A Tollban. A kor haladó polgári értelmiségének nézeteit tükröző lap sokat foglalkozott a zsidóság kérdéseivel, vitát is folytattak róla. Legérdekesebb anyagai az íróankétek voltak, közülük a legemlékezetesebb az Ady-revizió (1929), majd az újabb Ady-ankét (1938); a Komlós Aladár cikkével indított Bródy Sándor-vita; a Molnár Ferencről, Kiss Józsefről, Karinthy Frigyesről, Babits Mihályról rendezett ankétek írásai, valamint a gazdag könyvismertetést-rovat. A harcosan liberális folyóirat nélkül a magyar irodalom 20-as, 30-as éveiről nem lehet hitelesen írni.

A repertórium a részletes könyvészeti leírás után tematikus csoportosításban közli a 2363 tételnyi anyagot, egy-egy szerző esetében abc-rendben sorolja fel a szerzőktől származó, illetve a róluk szóló írásokat. Lehetőség szerint a szerkesztő feloldotta a legtöbb álnévvel, szignóval jelzett írás szerzőjének kilétét; a függelék közli A Toll előzményeként működő 1914–15-ös évbeli hasonló című lap anyagát is. A kötet használhatóságát pontos névmutató is segíti.

R. T. O.

Tolnai Gábor: Maradj velem, mert beesteledt.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 94 l.

A régi magyar irodalommal, a kortársi világirodalom és mai irodalmunk nagy alakjaival foglalkozó neves irodalomtudós tanulmánykötetei, esszéi, emlékezései után új műfajban: lírai útirajzban vet számot itáliai élményeivel, találkozósaival, a páratlan műkincsek élménye kiváltotta érzelmekkel, emlékekkel. Szépirói eszközökkel, bensőséges, személyes hangon eleveníti meg a néhány hetes olaszországi utazás legszebb pillanatait: Amerigo Tottal folytatott beszélgetéseit, rég halott barátokkal – Simon Istvánnal, Darvas Józseffel – töltött utak felsejlő emlékeit, párbeszédeit, felidézi egykori találkozásait Anna Ahmatovával, elmereng egy-egy Ungaretti-versen, Quasimodo emberi alakján, költészetén, ismeretlen olasz emberekkel váltott szavakon. Firenze csodálatos műemlékei között Rab Zsuzsa fordításait idézi, Michelangelo Sirbatétele előtti megrendülését önti szavakba. Az egész könyv – sok fontos irodalmi, művészettörténeti vonatkozása ellenére – verses kötetre emlékeztet, Tolnai Gábor személyes érzéseinek, emléktöredékeinek gyűjteménye, visszatekintés egy hosszú pálya megrázó élményeire, felejthetetlen barátaira – a gyönyörű olasz városok díszletei között.

R. T. O.

Tolvaj Bertalan: Az irodalom vonzásában.
Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1977. 187 l.

1976-ban hunyt el a szerző, a szlovákiai magyarság sokoldalú szervező egyénisége. Összegyűjtött írásai (esszék, interjúk, kritikák) a kelet-közép-európai irodalmi kapcsolatok múltjának és jelenének, a szlovákiai magyar irodalomnak jobb megértését kívánják elősegíteni. Három részre osztott kötetének első „tételében” jeles íróegyeniségének (a szlovák *Emil Boleslav Lukáč, Vojtech Kondrát, Illyés Gyula, Sütő András, Fábry Zoltán*) életművének egy-egy metszetét mutatja be. A következő rész kritikái kapcsolattörténeti, valamint a szlovákiai magyarság irodalmának történetét taglaló művekkel foglalkoznak. Végül kötetének befejező részében az élő szlovákiai magyar irodalom néhány alkotóját és művét mutatja be kritikáiban és interjúkban (többek között *Csontos Vilmost, Egri Viktort és Rácz Olivért*).

K. Gy. Cs.

Tordai Zádor: Legyünk realisták...!

Esszék és tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 248 l. (Elvek és utak)

Tordai Zádor, a hajdani Gaál Gábor-tanítvány hat írást fogott egybe új kötetébe. Legnagyobb terjedelmű esszéje, az *Emlékezés és apológia* a Gaál Gábor-rejtély után nyomoz: ki is volt az a Gaál Gábor és miért nem lehetett őt megmenteni. Tordai emlékező írását, amely nem kevésbé a folyóiratszerkesztő melletti szeretet kinyilvánítása is egyben, át- meg átszövi egy lírai oknyomozó hang: eseményeket mesél el, földézi Gaál első szívrohamának – inkább a korra, az ötvenes évek Romániájára, mint a betegségre jellemző – körülményeit és a halhatatlan szerkesztő egyetemi tanárságból való kiebrudaltatását, majd tragikus halálát. Közben Gaál marxizmusát, folyóiratának, a Korunknak, az idővel kiteljesedő arculatát is elemzi; és arra a kérdésre is választ ad, hogy miért volt élmény a marxizmust egyetemi katedrán elsők közt oktató egyetemi tanár előadásaira, szemináriumaira járni.

Gaál Gábor, figyelmeztet a tanulmányíró, már 1946-ban hasonló gondolatokat írt le – igaz, hogy csak önmaga számára, jegyzetként –, mint Fábry Zoltán *A vádolt megszólalban*. „Mi, magyarok itt Romániában vagy a görögség új népe leszünk, vagy elpusztulunk mind egy szálig... – Plebejus demokraták legyünk, alakuljunk néppé – nem a proletarizálódás keserű útján, hanem a tudat tiszta világossága révén.” A Gaál Gábor-tragédiát Tordai a következőképp írja le: „Előbb marxizmusát vonták kétségbe, aztán irodalompolitikai és kritikusi tevékenységének értékét, végül pedig forradalmár-kommunista-voltát. Vagyis életének valóságát, értelmét, mindent, ami fontos volt számára.”

Tordai Zádort a kor furcsaságai s a torzulásokat megszenvedő tiszta ember kiváltképpen érdekli. *Szóvarázs* című esszéje Lengyel József *Igézőjének*, a mintegy kétszáz oldalnyi, egy tucat írást magába foglaló egységes résznek értelmét keresi. Érzékenyen rátalál a kapcsolódásokra, a tartalommal változó stílus-változásokat is nyomon követi (*Igéző, Kicsi, mérges öregúr, Sárga pipacsok*); műszervező erőt lát az *igézésben*, a *mágiában*, az utóbbiakat különösen fontosnak tartja az író életművében: „A természet – Nekerdesi György a példa – csak enyhíteni tud, feledtetni nem. Ezért kell a varázslat, az igézés, azok emlékének feltámasztása, »akiknek testmeleg embersége« megvédte őt.”

Érdekes problémát tárgyal az *„Amatőrök” dicsérete* című, háromrészes esszé. Tompa László előadóművész pódiumművészetét, az Orfeo Együttes Juhász Ferenc-értelmezését (*Tékozló ország*) és a kolozsvári Állami Bábszínház *Karnyóné*-előadását állítja egymás mellé, hogy az egymásba futó szálak – a világértelmezés egyedisége, az önkifejezés nagyszerűsége, bátorsága – okán megállapíthassa: ezek az „amatőrök” nagyonis profik. Sikerük abból adódik, hogy „természetük, elkötelezettségük, vágyaik és lényük szerint való cselekvést formáltak ki maguk számára.”

Tordai Zádor tanulmánykötete, a fentiekén kívül, még a *Jegyzetek Az ember tragédiájáról*, *A felelőség alapjai* és az *Utazás Seholsincsországba* című írásokat-esszéket tartalmazza.

Szokolczay Lajos

Tóth Dezső: Élő hagyomány, élő irodalom.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 778 l. (Elvek és utak)

Az *Elvek és utak* sorozatban megjelent tanulmánygyűjtemény két nagy témakört fog át: a kötet írásai a reformkor és a 20. századi, közelebről az 1945 utáni magyar

irodalom folyamatait, jelenségeit, kiemelkedő alkotóegységiségeit mutatják be irodalomtörténeti áttekintés, műelemzés, vitairat, könyvkritika formájában. Tanúsítván azt, hogy nincs áthidalhatatlan szakadék irodalomtörténet és kritika között, sem elvileg, sem módszertanilag, noha tárgyak különböznek. De amint a kritika nem élhet meg a történeti előzmények és vonatkozások ismerete nélkül, ugyanúgy mondhatjuk, hogy irodalomtörténet sem készült még a kritikai szempontok mellőzésével. Az irodalom e kétfajta megközelítése szükségképpen kiegészíti egymást.

Az *Élő hagyomány* – élő irodalom különböző tárgyú és rendeltetésű írásainak összefoglaló eszmei kerete a történeti és elméleti érdeklődés, amely egyúttal módszertan, megközelítési szempont és a jelenség fölfejtésének, értelmezésének vezérgondolatát is jelenti. Tóth Dezső számára az irodalom, a művészet mindenekelőtt történeti képződmény, adott korszak társadalmi mozgalmainak terméke, és tükröképe egyszerűsége, melyben osztályok küzdelmei és illúziói, eszméi és nyelvi kultúrája öltönek alakot. Amidőn a tanulmánykötet szerzője Katonáról, Bajzáról, Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról értekezik, történeti elemzését azzal a méltányoló figyelemmel olvassuk, amelyet az irodalomtörténeti hagyományápolás régtől élvez szakmai köreinkben és azokon túl is. Am rögtön hozzá kell fűznünk az elmondottakhoz, hogy a történeti tárgyat a leírás szintjéről az elméleti általánosításra törekvés emeli föl és avatja mintegy számunkra-valóvá, hozzánk szólóvá – az az igény, hogy a klasszikusok műve és a jelen befogadó tudata között eleven kapcsolat létesüljön. A jelenérdekű irodalomtörténeti tárgyalásmódra sok helyett egyetlen példát idézünk, a *Vörösmarty Mihály* című tanulmányt, mely nem kevesebbet állít annál, minthogy nemzeti líránk klasszikusa „első nagy polgári költőnk”, s ennek a felismerésnek jegyében helyezi a szerző új megvilágításba a *Zalán futását*, *Csongor és Tündét*, *Szózatot* és a nagy lírai költeményeket, mert e művekben a nemzeti közösséghez tartozás a polgárián individuálissal és az egyetemes emberrel állítódik szembe, ütközik össze, illetve olvad harmóniába. Annak nyomon követése, ha még oly nagy vonalakban is, hogyan változott a „személyes”, a „közösségi”, az „egyetemes” hangsúlya Vörösmarty művében és adott pillanatban ezek a tartalmak milyen viszonyba léptek egymással s az esztétikum mely minőségét vonzották – az író irodalomtörténeti beállításán módosít, de egyúttal maibbá is avatja azt a klasszikust, akit mostanában többet emlegettünk, mint olvastunk. Elég csak a *Szózat* tömör elemzésére, a közösségi-hazafias motívumok mellett a szerzőnek az individuális vonatkozásokat is kiemelő eljárására utalni, hogy észrevegyük ennek az irodalomtörténeti-kritikai módszernek: a történeti kötöttség és aktuális összekapcsolásának valódi jelentését.

A Vörösmarty-tanulmány 1975-ben jelent meg, erre az időpontra kikristályosodtak azok az elvek, melyeket Tóth Dezső az élő irodalom tanulmányozása során kritikák, áttekintések, programok formájában megfogalmazott. Hogy ebben támogatták a történeti stúdiumok, az nyilvánvaló; aminthogy az is látható, miként tágitotta az irodalomtörténész szemhatárát a kritikusai gyakorlat, a rendszeres tájékozódás az élő irodalom világában. Könnyű lenne kimutatni az eszmék, alapelvek, fő gondolatok egybehangzását a reformkori tanulmányok és a modern irodalom jelenségeit áttekintő hosszabb-rövidebb lélegzetű írások között. Megint egyetlen példát kiragadva, a *Mai irodalmunk – mai életünk* című, 1976-ban megjelent tanulmány történetisége és érzékeny műértelmezése a Vörösmartyról, Katonáról, Bajzáról szóló írásokkal mutat rokonságot. Abban is, ahogy az irodalom jelenségeit vizsgálva, a társadalmi, világnézeti, ideológiai tartalmak mellett – és nem alárendelten – az emberi kérdésekre figyel; ahogy egyén és társadalom, ember és történelem kapcsolatának ábrázolási módjait összeveti és értékeli. Tóth Dezső a művekről, folyamatokról, műfaji átalakulásokról szólva nem széljegyzetszerűen foglalkozik az irodalomban megjelenő ember belső, erkölcsi-

szellemi világával, hanem következetes rendszerességgel. S ebben kifejeződik az 1957 utáni magyar irodalmi fejlődés egyik meghatározó mozzanata, szintűgy, mint a magyar kritikai szemlélet érzékenyebbé, árnyalatosabbá alakulása.

B. M.

Tóth István: Műzsák fellegvára.

A kolozsvári latin nyelvű humanista költészet antológiája. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 255 l.

A magyar irodalomtörténetírás sokban adósa még a XVI. század humanista költészetének. A forrásszövegek jórészt kiadatlanok, monografikus szintézis vagy tematikus áttekintés sem készült róla. E téren mindössze két, szerény terjedelmű műfordítás-gyűjtemény vállalta az úttörés szerepét: Geréb László (*A magyar renaissance költői*. Bp., é.n.) és Tóth István (*Alkinoosz kertje*. Kolozsvár, 1970.) munkája. Bár mind a kettő a XVI. századra koncentráltta figyelmét, a két antológiára mégsem a fedések, mint inkább a kölcsönösség, az egymást kiegészítő, teljesebbé tevő tendencia jellemző. Ez a harmonikus illeszkedés természetesen inkább csak elméletben jött létre, valójában két különböző kvalitású fordító különböző koncepciójú válogatásáról van szó, így hát a magyarországi latin humanista költészetnek valamiféle átfogóbb igényű gyűjteményét máig sem lehet kézbe venni.

Ezen a hiányon sokat enyhít Tóth István igényesen összeállított, szép magyarsággal megszólaltatott humanista antológiája. Tóth azok közé tartozik, akik többet nyújtanak, mint amennyit ígérnek, mert bár könyvének alcíme szerint kötetében *csak* a latin nyelvű kolozsvári humanista költészet termését gyűjtötte egybe, *valójában* a XVI–XVIII. századi erdélyi humanista poéták minden eddiginél teljesebb bemutatásává fejlesztette azt. Mégpedig úgy, hogy válogatási elveihez konzekvensen ragaszkodva nem topográfiai, hanem irodalomtörténeti megalapozottságú rendszerezést alkalmazott. Minthogy pedig Kolozsvár egyik jelentős centruma volt a régi magyar szellemi életnek, Tóth antológiájába – nagyon helyesen – belekerültek a genius loci vonzáskörébe tartozó költők is.

Az imponáló seregszemle során reveláció erejével hat a magyar köntösben megjelenő, eddig kevéssé vagy egyáltalán nem ismert latin költemények egész sora: *Dávid Ferenc* börtönverse, *Sommer János* és *Szamosközy István* latin elégiái és epigrammái, *Szenci Molnár Albert* neoplatonikus számmisztikáról tanúskodó képversei, *Bethlen Miklós* verse levele, *Pápai Páriz Ferenc* alkalmi költeményei stb. Ami az elvi rendszerezést illeti, Tóth úgylátszik egyrészt érvényesítette a hagyományos közfelfogást (pl. *Adrianus Wolphardus* és *Janus-kultuszt meghonosító köre*, vagy *Szenci Molnár Albert* és *tudós humanista köre* stb.), másrészt pedig lépten-nyomon újabb és újabb költői csoportok irodalomtörténeti helyének meghatározására kényszerült. Az általa kreált, merőben új elnevezések között van néhány telitalálat és sok jó (pl. *Heltai Gáspár* és *Hunyadi-eszményű köre*, *Hunyadi Ferenc* és a *Báthori-udvar humanistái*, *Misztótfalusi Kis Miklós köre csoportosult coccejánusok* – *az exemplar viri költői* stb.), némelyek azonban nem különülnek eléggé élesen el egymástól (pl. a „történelem-tudományos kör” *Baranyai Decei János* esetében, valamint a „Klió bűvöletében élő” költők *Jacobinus János* személye körül, alkothattak volna egyetlen társaságot is, *Szamosközy István* barátait pedig szokatlan és nem is szerencsés dolog „manierista régészeknek” (!) nevezni).

A kötet értékét jelentősen emeli a filológus gonddal összeállított apparátus is. Az egyes művek művelődéstörténeti háttérét bibliográfiai pontossággal megírt életrajzi

bevezetők világítják meg, a kötet zárótanulmánya pedig biztos vezérfonalul szolgál mindazoknak, akik el akarnak igazodni az antológiában bemutatott humanista költészet világában. Végso soron tehát Tóth István hézagpótló könyve üdvözlendő vállalkozás: nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel készült, ihletett művésziességgel tolmácsolott műfordítások gyűjteménye.

V. Kovács Sándor

Turczel Lajos: Portrék és fejlődésképek.

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1977. 278 l.

Irodalomtörténeti tanulmányokat, kritikai írásokat olvashatunk a pozsonyi kutató új kötetében. Összegyűjtött írásaiból is kirajzolódik, hogy vizsgálódásainak fő területe a szlovákiai magyar irodalom fejlődésének első – két világháború közötti – és legújabb, 1948 utáni szakasza. Ezen kívül érdeklődéssel fordul az egykori Felső-Magyarország – a mai Szlovákia – magyar irodalmi hagyományai és a magyar–szlovák, illetőleg magyar–cseh irodalmi kapcsolatok problémaköre felé. A két világháború közötti irodalomtörténet folyamataival, alkotóival foglalkozik többek között. *A novellista Darkó István, a Simándy Pál és a szlovákiai magyarság, az Észrevételek a Sarló irodalomszemléletének és irodalompolitikájának kérdéséről, a Hőskor és dilettantizmus* című írásában. Fontos adalékokat jelentenek az újabb szlovákiai magyar irodalom jelenségeit vizsgáló tanulmányai is (például: *Fábry és a csehszlovákiai magyar irodalomtörténetírás, Visszatekintés Ozsvald Árpád eddigi pályájára negyedik kötete távlatából, Duba Gyula, a humorista*). A klasszikus magyar irodalomból *Kazinczy, Kármán József és Tompa Mihály* emlékét idézi egy-egy írásban.

K. Gy. Cs.

Turza Mária: A Vásárhelyi Találkozó.

Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 259 l.

Az 1937. október 2–4-én rendezett Vásárhelyi Találkozó a romániai magyar nemzetiségi ifjúság és irodalom különböző irányzatainak demokratikus eszmecseréje volt, amely azt a célt szolgálta, hogy a Kelet-Közép-Európában megerősödő fasiszta törekvések idején a nemzetiségi szellemi élet egységét hozza létre, s a romániai magyarság antifasiszta önvédelmét szervezze meg. A Találkozó a magyar népfrontos törekvések körében mozgott, létrejöttére hatással volt a Márciusi Front, valamint a romániai magyar baloldal (a Korunk körül csoportosuló marxista értelmiség és ifjúság) antifasiszta ellenállást szervező mozgalma is. Születésének körülményeit és célkitűzéseit hitelesen jelzik Tamási Aron nevezetes felhívásának, a *Cselekvő ifjúság* című cikksorozatnak szavai: „nem tudok más utat ajánlani az épülő jövő felé, mint az Erdélyi Fiatalok népi humanizmusának, a *Hitelben* hirdetett újraértékelésnek és a »baloldaliak« szocializmusának az összefogását. Kiderült, hogy a népmentő cél valamennyiöknél közös és abban is megegyeznek, hogy Erdélyben a magyar műveltségváltásnak meg kell történnie.” Ennek a felhívásnak a nyomán indult széles körű vita a népfrontos összefogás lehetőségeiről, és a vita eredményeként ült össze a marosvásárhelyi „Apollo” moziban a találkozó. A romániai magyar szellemi élet képviseletében *Bözödi György, Csögör Lajos, Jancsó Elemér, Kacsó Sándor, Kiss Jenő, Kovács György, Kovács Katona Jenő, Méliusz József, Molter Károly, Nagy Imre, Szemlér Ferenc, Tamási Aron* és *Vita Zsigmond* vett részt a találkozó munkájában a többi között. Az érdemi vita után

elfogadott „Hitvallás”, mint a Vásárhelyi Találkozó záróhatározata, széles körű nemzetiségi összefogást és demokratizmust hirdetett, a szellemi és politikai tevékenység népi alapokra helyezését követelte, a magyar és a román nép összefogására szólított fel. A Találkozóznak erősen progresszív hatása volt, az antifasiszta összefogás alapjait vetette meg, terveinek szélesebb körű megvalósítása – a terjeszkedő fasizmus szorításában – azonban elmaradt. Így is a népfrontos mozgalmak jelentékeny történeti hagyományai közé tartozik. Leírását és marxista értékelését első alkalommal Csatári Dániel *A Vásárhelyi Találkozó* (1967) című könyve adta. Turza Mária most a román történetírás igényei szerint dolgozta fel a találkozó előzményeit, lefolyását és eredményeit. Megállapításaival, igaz, nem érthetünk mindenben egyet, mégis úgy véljük, hogy hasznos kézikönyvszerű összefoglalást adott. Munkájának legfőbb értéke az a dokumentum-válogatás, amelyben a Találkozó körüli vitaanyagot, az elhangzott felszólalásokat és a kiadott záróhatározat néhány részletét, közelebbről Tamási Aron, Ligeti Ernő, Bányai László, Józsa Béla, Kacsó Sándor, Kovács György, Kemény János, Nagy István és Méliusz József írásait gyűjtötte össze. Kár, hogy a dokumentumok gyakori húzásokkal s alkalmanként az eredeti kifejezések megváltoztatásával láttak napvilágot! A Vásárhelyi Találkozó hiánytalan dokumentációjának megjelentetése ezért még a jövőendő kutatás feladata.

Pomogáts Béla

Tüskés Tibor: Pannóniai változatok.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 417 l.

A szerző tizenharmadik könyve előző opusai műfaji összefoglalójának is tekinthető. A napjainkban már ritka, de irodalomtörténetünkben jól ismert „tudós-tanár” típusát megtestesítő Tüskés hagyományos témáját járja körül: a Dunántúlt.

A kötet írásai műfaji gazdagságukkal tűnnek ki: pályakép és műelemzés, ál-forgatókönyv és naplórészlet, riport és tanulmány, képzőművészeti kritika és életrajz egyaránt fellelhető közöttük.

A Pályarajzok című fejezetben dél-dunántúli írók, költők írásművészetét elemzi (pl. *Bárdosi Németh János, Csorba Győző, Takáts Gyula, Fodor András, Bertha Bulcsu* stb.). Személyes érzelmekkel telítetten ír az irodalomszervező, szerkesztő, Kodolányi-modell, polihisztor *Várkonyi Nándor*ról. Tömören elemzi műveit, értékeli irodalmi kapcsolatait. Említést érdemel két folyóirat: a szombathelyi *Írott Kő* a népieseknek is fóruma a harmincas években; az 1952–56 között megjelenő *Dunántúl* lapjain zajlik az első Juhász Ferenc-vita.

A kötet irodalmunk immár klasszikus alakjairól szóló fejezete a Találkozások. Tüskés a Jelenkor szerkesztőjeként kerül kapcsolatba *Veres Péter*rel, akinek baranyai és balatoni látogatása az író országföltésését, széles körű érdeklődését, gazda-tekintetét mutatja. A versmotívumok felderítését segíti a *Kassákról* szóló írás; tanítványi tisztelettel és lírai melegséggel festi *Fülep Lajos* portréját. *Németh László*ról írva annak alkotóműhelyébe vezet: az 1941-ben született Széchenyi-esszé keletkezéstörténetét, széles körű forrásismeretét vázolja tárgyi bizonyítékok alapján, és vitatkozik azokkal a hiedelmekkel, melyek szerint Németh csak beleérző képessége révén, intuíción alapján és nem szaktudományi alaposágú műveltséggel szól tárgyaról.

A kötet befejező ciklusában képzőművészeti tárgyú írások kaptak helyet Rippl-Rónairól, aki számtalan magyar író arcképét megfestette, Egryről, Martyn Ferencről, Borsos Miklósról (ő illusztrálta a könyvet).

Tüskés fő kérdése valamennyi írásában ez: értékmérő-e a költészetben a szoros tájhoz kötődés, lehet-e nemzeti mértékűt alkotni vidéken? Esszé-panorámájában tiszteletre méltó hevességgel bizonyítja ennek lehetőségét.

Az egyes pályarajzok értékes kiegészítői a részletes bibliográfiai adatok.

Eitmann András

„Az Újnak tenni hitet”. *Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből V.*

Szerkesztette Illés László és József Farkas. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 650 l. (Irodalom–Szocializmus)

Az Irodalom – Szocializmus sorozat e kötete, ahogy a *Bevezetés*ben is olvashatjuk, a „szocialista irodalom fejlődéstörténetének föltárására vállalkozó tanulmánygyűjtemény-sorozat” ötödik kötete. Akár a többi, ez sem valamely irodalomtörténeti kérdés monográfiája tehát, noha kétségtelenül monográfia terjedelmű. A közel 650 lapon harminc szerző (köztük több lengyel, orosz, német, japán stb. kutató) munkái sorakoznak – a legkülönbözőbb tárgyakról; mindarról, amit szocialista irodalomnak szokás nevezni. Körülhatárolt, szoros tematikai egységről így nem lehet beszélni; a harminc tanulmány nem ad, nem adhat egységes, összefüggő, „kerek” képet – ám ezúttal nem is ez volt a cél. A cél inkább, mint a sorozat többi kötetében is, *alapkutatások* közzététele, összegyűjtése volt; ezért van, hogy az írások zöme elsősorban azt vizsgálja, arról szól, ami eddig nem vagy kevésbé volt föltárva, tisztázva. Írók, problémák és jelenségek így, bár fontosak, ezúttal kívülmaradtak a kötet látószögén; más jelenségek viszont, noha (néhány esetben) vannak nálunk lényegesebbek is, most tanulmánytárgyak lettek. Ez azonban értelemszerű s a kutatás logikájából következik.

A kötet anyagának kb. fele, érthetően, magyar vonatkozású vagy teljesen magyar tárgyú. Van köztük tanulmány pl. *Ady Endréről*, *Kassák Lajosról*, *Lukács Györgyről*, *Lengyel Józsefről*, *Darvas Józsefről*, a Nyugatról és a Népszaváról, illetve ezeknek szocialista irodalmi vonatkozásairól. Van írás a szocialista realizmus magyar genéziséről, az elmúlt harminc év magyar irodalmáról is. E munkák közt van egyébként a kötet legjobb, legkidolgozottabb tanulmánya, Király István írása is: *Útban az internacionalizmus felé (Ady Endre és a nemzetiségi kérdés)*, s általánosságban is elmondható, hogy az e csoportba tartozó írások a kiérleltebbek közé tartoznak.

A dolgozatok másik fele elvi-elméleti jellegű (*Szabolcsi Miklós*, *Köpeczi Béla*, *Sötér István* s részben *Tóth Dezső* tanulmánya tartozik ide), illetve a nem magyar irodalmak némely szocialista vonatkozását tekinti át. Gorilovics Tivadar pl. a századvégi francia irodalom és a szocializmus viszonyát tárgyalja; Ludmilla Sargina, Varga Mihály, Edward Kowalski, Aleksandar Flaker, Jurij Guszev pedig az orosz, illetve a szovjet irodalom egy-egy jelenségét vagy íróját. De van írás a „finn proletárirodalomról”, Johannes R. Becher-ről, Gramsciról, a „japán proletárirodalmi mozgalom”-ról, a lengyel avantgarde és a baloldal kapcsolatáról, sőt a képzőművész Masereelről meg a spanyol polgárháború képzőművészeti vetületéről is. Nem egy tárgynak ez az első magyar nyelvű földolgozása.

Külön említésre érdemes Csehi Gyula tanulmánya (*A „Párizs rejtelmek” „A szent család”-ban*), mely a Magyarországon meglehetősen elhanyagolt marxizmus-történeti kutatás egyik jeles darabja.

A kötetet Illés László és József Farkas szerkesztette; az utóbbi ezúttal „etika és forradalmiság” viszonyát vizsgálta „Lengyel József művészetében”, az előbbi *A „proletár világirodalom” stratégiája* címen értekezett.

Lengyel András

Újváry Sándor: *Ami a „Szabálytalan önéletrajz”-ból kimaradt.*
Kézirat gyanánt, „Griff” Verlag, München, 1977. 31 l.

Újváry Sándor újságíró, író, szerkesztő és kiadó is volt pályafutása során, s emlékeit a *Szabálytalan önéletrajz* c. művében adta közre. Mostani füzetében, a *Szabálytalan kitépett noteszlapok* oldalain kiegészíti az ott írtakat: ismert magyar írókra emlékszik vissza, akik nem csupán kollégái, de barátai is voltak. Találkozásairól megőrzött adomák, anekdoták teremtik meg a figurát, idézik fel a 20–30-as évek magyarországi irodalmának légkörét. Karinthy Frigyes pénzügyi manőverei, Szini Gyula életformája, s Radnóti Miklósnak az Újváry szerkesztette Szivárvány c. laphoz fűződő kapcsolata örökítődik meg e szabálytalan noteszlapokban.

A vékony kötet ezenkívül helyt ad még a Fészek klub aranykorának külföldi vendégeit megidéző emlékeknek is, majd pedig különböző műfajú ötletforgácsokat közöl.

Irodalomtörténeti szempontból jelentős rész még a *Szabályos bibliográfia* – mely nem csupán a saját munkásságot, a megjelent és a publikálásra váró művek listáját adja, hanem azt is feltünteti, mely lapoknak volt Újváry a tulajdonosa, szerkesztője, társszerkesztője, s ezekbe a folyóiratokba kik írtak.

Végül felsorolja még az 1938-as években megalakult „Griff” kiadónál megjelentetett, illetve 1952 óta Münchenben, a nyomdájából kikerült művek szerzőit és az ott készített lapok jegyzékét.

J. J.

Vajda János összes művei III.

Nagyobb költői művek. Szerkeszti Barta János. Sajtó alá rendezte Bikácsi László és Pór Péter. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 725 l.

Az a mostoha sors, ami Vajda Jánosnak adatott, költői utóéletét is meghatározta. Az évtizedes mulasztások most kezdenek igazán látszódni, midőn a kritikai kiadásból már néhány kötet megjelent. Jellemző tény például az, hogy öt évtizednek kellett eltelnie a költő halála után, amíg az összes művek első kiadása megjelenhetett, de talán ennél is többet mond, hogy tizenegy évvel később, a második kiadás nem kevesebb, mint *41 új* (!) verssel tudta még gyarapítani Vajda lírai ouvre-jét. Prózájának terjedelme, műfaji, helyi, időbeli szóródása máig beláthatatlan. Hagyatékának jó része kallódik, vagy bizonyíthatóan megsemmisült. Nem jobb a kép akkor sem, ha a költői életrajzot vesszük szemügyre. Elég utalnunk arra, hogy életének legismertebb eseménysoráról, legtöbbit emlegetett epizódjáról, a *Gina*-szerelemről, ma sem tudunk sokkal többet, mint amit a versek transzformált vallomásai tudni engednek. (L. Barla Gyula jegyzeteit – VJÖM I. Bp. 1969. 300–319.)

A Bata János szerkesztette kritikai kiadás munkatársai a filológiai kérdőjelek tömegével találják magukat szembe, munkájuk az alapkérdések tisztázásával indul minden mű esetében, szakmai előzményekre alig-alig támaszkodhatván (Kozocsa Sándor, Komlós Aladár munkálkodását kivéve). Munkájuk nem sokkal könnyebb, mint a korábbi irodalmi századok filosz felderítőié.

A filológiai gondok fokozott súllyal jelentkeztek a legújabb kötet darabjai – *Ildikó*, elbeszélő költemények – sajtó alá rendezésekor. A korábbi kritika és irodalomtörténet ugyanis inkább a lírai újdonságokra és a lírikus sorsképletre vetette a hangsúlyt Vajdánál, a nagyobb epikus művekre, főleg azok filológiai problémáira – keletkezéstörténet, szövegekritika stb. – kevéssé ügyelt. A gondokat világosan jelzi a kötet szerkezeti

„aránytalansága”. A terjedelmes jegyzet-apparátus tartalmi érvényessége azonban meggyőző eme súlyeltolódás indokoltságáról, melynek újdonsága, hogy a szerkesztők mindig utalnak a konkordanciára, a Vajda-életmű benső motivációs-stiláris összefüggéseire.

Különösen precíz és sokoldalú a *Találkozások* jegyzetanyaga. Egyrészt kortörténeti értelemben: feltárja azt a nagy közéleti-társasági botrányt, amely egyik inspirálója volt Vajdának, másrészt közölve a mű előfizetőinek névsorát, alapvető irodalomszociológiai forrást tesz hozzáférhetővé; továbbá, a mű megjelenését követő irodalmi sajtóhadakozás bemutatása a kor ízlésképéhez nyújt meggyőző adalékokat. Ebben a harcban Vajda maga is föllépett. Újabb adatokkal valószínűsítik a szerkesztők Komlós Aladár feltételezését, mely szerint az egyetlen ismertetés, amely a *Találkozásokat* maradéktalanul, sőt himnikusan dicséri, magának Vajdának a tollából származik. Ez a cikk is mellőzhetetlen adat lesz Vajda művészi életrajzának megírásakor, alkotói pszichikumának megvilágításakor.

Alexa Károly

Varga József: Ady és kora.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 572 l.

Az 1966-ban megjelent *Ady Endre* című pályakép az alapja Varga József új, nagy összefoglaló művének, melyet az Ady-centenáriumba jelentetett meg a Kossuth Könyvkiadó. A pályakép nem monografikus céllal íródott – nem ad részletes életrajzot – viszont feldolgozza a teljes Ady-életművet, a verseken kívül támaszkodik Ady novellisztikájára, publicisztikájára és levelezésére is, hogy mindebből felrajzolja az egységesnek felfogott Ady-mű körvonalait, különös tekintettel a kor politikai-társadalmi-művészeti életével való összefüggéseire.

Az *Ady és kora*, bár nagyrészt az előbb említett pályakép nyomvonalait követi, számos vonatkozásban újat hoz. Mindenekelőtt tagoltabb, áttekinthetőbb formában közli anyagát; az egybefüggő szövegből kiugratott, hangsúlyozott fejezet- és alfejezet-címek, a lábjegyzetek főszöveggé emelése stb. – nem csak formális, de tartalmi-logikai szempontból is a kötet javára válnak. Egyes részeket teljes egészében átdolgozott a szerző (ilyen például az *Ady lírájának egyetemessége* című, új fejezet); míg másoknál csak kisebb korrekciókra került sor.

A már eddig is nélkülözhetetlen könyv, átdolgozott, kibővített formájában még alkalmasabbá vált arra, hogy tanároknak, diákoknak, s minden érdeklődőnek könnyen kezelhető, hasznos kézikönyve legyen. Ezt segíti a névmutató, s az – erősen megrövidített – jegyzetanyag is.

Erdődy Edit

Vezér Erzsébet: Ady Endre élete és pályája.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 556 l.

Az Ady-centenáriumban kiadványai között üdvözölhetjük Vezér Erzsébet ismert Ady-monográfiájának második, átdolgozott kiadását is. Az 1969-es első kiadáshoz viszonyítva nem változott a könyv szerkezete, felépítése; a tartalomjegyzék is ugyanazon fejezetcímeket viseli.

Számos változtatás, kisebb bővítés található viszont a szövegben; különösen a verselemzésekben, melyek így sokoldalúbb, árnyaltabb képet adnak az olvasó számára Ady lírájáról. Bővült a könyv illusztrációs anyaga is.

A kötetet, mely diákok, tanárok, irodalomkedvelők számára egyaránt nélkülözhetetlen kézikönyv, bibliográfia, vers-cím mutató és névmutató teszi könnyen kezelhetővé.
Erdődy Edit

Vitályos László: Ady-Léda-Csinszka.

Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához. MTA Könyvtára házi sokszorosító részlege. Budapest, 1977. 163 l., 35 képmelléklettel. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 4(79) Új sorozat.

Vitályos László kötetében Léda és Csinszka eddig kiadatlan visszaemlékezéseit, valamint a még szintén ismeretlen, vagy csak részleteikben ismert leveleit közli.

Mindkét visszaemlékezésről esett már szó az Ady-irodalomban, de mert még nem kerülhettek az olvasók kezébe, kétségbe vonták létezésüket. Dokumentumértékük – annak ellenére, hogy mindkét írás csak vázlatos, nem a nagyközönség elé szánt irodalmi értékű mű – abban rejlik, hogy nem kevés azoknak az eseményeknek, mozzanatoknak a száma, amelyekről csak feljegyzésekből tudunk, s amelyek az Ady-életrajzhoz nyújtanak értékes adalékokat, vagy már ismert eseményeknek más szempontú vizsgálati lehetőségét nyújtják.

Vitályos a két feljegyzés közlése előtt részletesen foglalkozik a kéziratok sorsával, céljával, a megírásukkal kapcsolatban levő eseményekkel, megvizsgálja az Ady-életrajz-irodalomhoz való viszonyukat. A visszaemlékezésekhez írott jegyzeteiben vagy a már publikus adatokkal való összefüggéseket tárja föl, vagy, a homályosan érthető részek esetében, más adatok bevonásával pontosítja a szöveget, megvizsgálja a feljegyzések valóságértékét, s a még figyelmen kívül hagyott események illetve személyek szerepét bővebb magyarázatokkal látja el.

A kiadást Léda és Csinszka Adyhoz írott leveleinek teljes jegyzéke egészíti ki, megjelölve lelőhelyeiket, azokat is, amelyek az örökösök elzárkózása miatt ezidáig még nem láthattak napvilágot. A kötetet jól használható névmutató teszi teljessé.

Vitályos László kötete az Ady-szakirodalom és a nagyközönség számára is lényeges, a szöveggkritika szempontjából magas színvonalú munka.

Uray Piroska

Vörösmarty Mihály összes művei.

16. *Publicisztikai írások.* Szerkeszti Horváth Károly és Tóth Dezső. Sajtó alá rendezte Solt Andor és Fehér Géza. *Akadémiai és Kisfaludy-társasági iratok.* Sajtó alá rendezte Gergely Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 819 l. + 8 melléklet.

Vörösmarty a Magyar Tudományos Akadémia legelső, még kinevezett tagjai közé tartozott, alig múlt harminc éves, amikor helyet foglalhatott az 1831 februárjában tartott első nagygyűlés résztvevői körében. Az elkövetkezendő évekből azután igen sok és igen sokféle irat maradt fenn, amelyek világosan mutatják, hogy részvétele az akkor még a tudományos és irodalmi életet egyaránt irányító Akadémia munkájában szinte mindennapos, állandó tevékenysége volt. Ezek az iratok (bírálatok, ajánlások, beszámolók, tervezetek, jutalmi javaslatok) még soha nem jelentek meg egy kötetben – főleg az ItK, az Akadémiai Értesítő és a Magyar Nyelv szétszórt közleményeiből ismertek és hasznosította őket a Vörösmarty-kutatás –, együtt először a Vörösmarty kritikai kiadás 16. kötetének második felében szerepelnek. A sajtó alá rendező *Gergely Pál* érdeme azonban nemcsak az, hogy e gyűjtőmunkát elvégezte, hanem felkutatott számos

ismeretlen iratot is (mindezeideig kiadatlan volt pl. a Vörösmarty javításait és aláírásait tartalmazó dokumentumok túlnyomó része) – magyarázó jegyzeteiben pedig a tudománytörténet és a Vörösmarty-kutatás eredményeit felhasználva részletesen és szabatosan tájékoztatja az olvasót Vörösmarty akadémiai munkájáról és e munka körülményeiről.

A negyvenes évekre – mint azt már Gyulai Pál megfogalmazta – Vörösmarty egyre kevésbé vett részt az irodalmi és akadémiai pártok küzdelmeiben, annál nagyobb figyelemmel kísérte viszont a politikai pártok tevékenységét: mindinkább magával ragadta az élénkülő politikai élet. Ez a figyelem azonban nem váltott át állandó és folyamatos közírói tevékenységbe, az 1841-es Kelet népe körüli vitákban való (két-szeri) megszólalása után csak 1848 lázas hónapjaiban bontakozik ki publicisztikai munkássága – számra most sem sok, de súlyos ideológiai-politikai problémákat és drámai helyzeteket tükröző írások születnek ekkor. A kritikai kiadás 16. kötetének első része minden, a Gyulai féle 1884–85-ös Összes Művek óta előkerült tény számbavéve s új kutatási eredményeket is felmutatva a nagy költőnek ezeket az írásait tartalmazza. A sajtó alá rendező *Solt Andor* és *Fehér Géza* a korrekt szövegkritikai munka mellett az igen alapos jegyzetanyagért is elismerést érdemelnek. A jegyzeteknek itt különleges jelentősége van, hiszen az olyan írásoknak, mint pl. a zsidóügyről szóló vagy a Petőfinék adott válasz, voltaképpen a kritikai kiadás keretei biztosíthatják a legjobb közlési módot: ezek csak létrehívó okaikkal és körülményeikkel együtt, a részletesen és pontosan bemutatott történeti háttér előtt hatnak igazán.

A kötet a befejezéséhez közeledő Vörösmarty kritikai kiadás eddigi magas színvonalát folytatja. Egy bíráló megjegyzés azonban kínálkozik: a kötet logikusabb felépítésű lett volna s inkább követte volna a költői pálya ívét is, ha előbb az akadémiai írásokat közli s azután a publicisztikát.

Biró Ferenc

Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 639 l.

A kötet szokatlan élményt ígér: „Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból”, amelyet nemcsak a szerkesztő-válogató magyaráz, hanem két irodalomtörténész tanulmánya is közrefog. *Kovács Sándor Iván* bevezetése hasznos fölkészítés. A rendhagyó vállalkozás sajátos jellege az, hogy egy *költő* szuverén olvasatú vers-válogatását kapjuk itt, aki „a múltat most nem varázslattal teremti, hanem megteremtetten varázsolja elénk”.

Weöres Sándor hatalmas, vallomása szerint évtizedek óta érlelődő vállalkozásához csak elfogulatlanul, szakmai fenntartásainkat elvetve kerülhetünk igazán közel – fogadjuk el vezetését, s ne ítéljük irodalomtörténeti tanulságokkal. Az elmúlt évszázadok magyar költészetének „rejtett értékeiből és furcsaságaiból” rajzolt tabló a legteljesebben sajátja, maradandó olvasmányélményt is csak egymásra-vonatkoztatásuk ad: régebbi magyar irodalmunkat kitűnően ismerő s feltétlen tisztelő *költő* elsősorban maga örömeire vizsgálódik, hogy irodalmi örökségének rejtettebb, elhomályosuló szárait is felszínre emelje. S antológiája igazán izgalmas olvasmánnyá válik így: Weöres Sándor kezünkbe adja „félezer esztendő bizarrériáinak, divatjainak, szépségeinek” gyűjteményét, Weöres Sándor olvasatában.

A kötet „nem a híres darabok tárlata, hanem a ritkán, vagy sosem mutatottaké”, s abból a súlyos élményből fakadt, hogy „a magyar Parnasszus olyan törmelékhegy,

amit érdemes felásni, mert kincsek lappangnak benne”. Nem vehető össze tehát az irodalomtörténészek szöveggyűjteményeivel a vállalkozás, mert indokolhatóan szuverén, hasonló karakterével sem lenne mérhető. Weöres Sándor a már elfeledetből válogat, fölemelve a számára, s ítélete szerint mindannyiunk számára még figyelemreméltó irodalmi érvényességüket – a pogánykori töredékektől a valóban méltatlanul elfeledett megdöbbentő erejű verselőig, vagy a nem ritka, de a korra, ízlésre, igényekre feltétlenül jellemző, s így e gyűjteményben joggal helyt kapó álköltői darabokig. Ítélete gyakran meggyőző, legkivált *Apafiné Bethlen Kata*, *Kalmár György* vagy *Karay Ilona* esetében, de mindenképpen elgondolkoztat, s tanulságos akkor is, ha épp csak egynéhány sort emel ki, esetleg hosszabb darabokat követhető szándékossgal tör össze, hogy aztán így formáljon valamely egészet, vagy kiváltképp akkor, mikor költőnőinket mutatja be rendkívüli átéléssel. (Válogatásával egyúttal a magyar költőnők legteljesebb antológiáját nyújtja.)

Weöres Sándor öt nagyobb csoportba rendezi gyűjteménye darabjait, célszerűnek tartva itt a századhatárok adta periódusok használatát: „Kezdetől a Mohácsi vészig” tart az első szakasz, majd a következő négy évszázad szerint a többi. A költőknek s darabjaiknak felsorakoztatása is szigorúan kronologikus. Minden szerzőt s verset kommentál viszont, ahol, mert irodalomtörténetírásunk használt terminusaival él (például a stílustörténeti kategóriákkal), ösztönözhetne épp újfajta értékelésre is, ha nem figyeltünk volna már korábban arra: az olvasó-író Weöres Sándorral haladunk, nem egzaktásra töre kutatóval. Pontosan ezért nyújtják a legnagyobb élményt azok a kommentárok, melyek kevésbé filológiai jellegűek, ahol közvetlenebbül szól a szerkesztő-válogató, hosszabban akár, vagy másfél sorban, mint Eötvös Józsefnél.

Kétségtelenül nehéz *Bata Imre* feladata, mikor e „könnyelmű, tarka-barka könyv” végigolvasása után kell józanul intenie: „mindez azonban nem fejezi ki a költészet sajátos történetét”, s *Költészetünk vonulata* című tanulmányában arra vállalkoznia, hogy könnyen olvasható, korrekt tömörséggel jelzi majd a „vonulat tagolódását”, az „evoluációs szakaszokat és hirtelen forradalmas változásokat”. S csak ezután következik az Utószó, Weöres Sándoré, hogy az olvasót, feszültségét feloldva, immár kivezesse a gyűjteményből: „Nem kívánjuk irodalmunk eddigi értékrendjét megváltoztatni, hanem az értékelt szerzők és művek sorát gyarapítani... megkíséreljük a magyar költészet tiszteletlenebb megközelítését, ne legyen magasztos bálvány, inkább oldott, hajlékony, élvezetes”.

Ötvös Péter

Wir stürmen in die Revolution.

Studien zur Geschichte der ungarischen sozialistischen Literatur. Hrsg. v. M. Szabolcsi, F. József, L. Illés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 473 l.

Magyarországon évek óta folyik a szocialista irodalom kibontakozásának, korszakainak kutatása a század elejétől napjainkig. Számos antológia, tanulmánykötet, monográfia látott napvilágot ebben a tárgykörben. A kutatások tárgya, témaköre, problémái, eredményei nemcsak a magyar irodalom kutatói számára tanulságosak, hanem más országok, főképpen a szocialista országok irodalomtudósai és a világirodalom iránt érdeklődő olvasói számára is. Ezért készült ez a válogatás, hogy német nyelven számot adjon egyrészt a magyar irodalomtudomány kutatási módszereiről, elért eredményeiről, másrészt a huszadik századi magyar szocialista irodalomról áttekintést adjon idegen nyelvű olvasók számára is. A tanulmányok az összehasonlító irodalomtörténeti módszerek felhasználásával széles körű adatanyagra támaszkodva mutatnak fel

egyes kiemelkedő alkotókat (*József Attila, Derkovits Gyula, Kassák Lajos*), írócsoportokat (pl. a munkásírók nemzedékét, a korán halálba úzótt fiatal szocialista írókat, az „elsüllyedt irodalom” alkotóit), a moszkvai emigrációban kiadott Sarló és Kalapács körül csoportosuló írók tevékenységét, a magyarországi szocialista folyóiratok legfőbb irányzatait, irányelveit, legtöbbet publikált költőit, íróit és ideológusait (pl. a 100%, az *Egység*, a *Gondolat*, az *Új Hang*, és más lapokkal kapcsolatos kutatásokat). A kritikai, irodalomtörténeti elemzéseken kívül több jelentős elvi kérdéseket tisztázó, összefoglaló jellegű tanulmány is olvasható, pl. a szocialista realizmus fogalmáról, az avantgarde és a szocialista irodalom, az irodalom és a munkásmozgalom kapcsolatáról, a modernizmusról, a politikai elvek érvényesüléséről a szépirodalomban, a szocialista világirodalom és a Magyar Tanácsköztársaság irodalma viszonyáról és más, a szocialista irodalomtudomány számára fontos alapkérdésekről, elvi és módszertani álláspontokról, melyek valamennyi ország szocialista irodalomkutatásához fontos adalékul, összehasonlításként szolgálhatnak. A neves irodalomtörténészek (pl. *Király István, Pándi Pál, Illés László, József Farkas, Szabolcsi Miklós* és mások) tanulmányain kívül a külföldi olvasók számára készített válogatott bibliográfia, a személyekről és a fontosabb történelmi-irodalmi eseményekről összeállított kislexikon, névmutató, orosz és angol nyelvű összefoglalás található a tárgyalt korszakok képzőművészeti alkotásaival, plakátaival illusztrált kiadványban.

R. T. O.

Zoványi Jenő: *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1660-ig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 462 l. (Humanizmus és reformáció)

Zoványi Jenő egyháztörténész (1865–1958) a XVI. század magyar protestantizmusáról írt áttekintésének első részét már 1922-ben megjelentette *A reformáció Magyarországon 1565-ig* címmel. Kutatásai során azonban egyre több új adat került elő, amiért a feldolgozandó anyagot véglegesen elrendezni és lezárni csak 1949-ben tudta *A magyarországi protestantizmus a 16. században* című munkájában. Ez utóbbi mű kéziratban maradt fenn, s tartalmazta az 1922-ben már publikált írások javításait is. Mivel ezek a változtatások inkább stilisztikai jellegűek voltak, a már megjelent rész újraközlésétől az írásokat sajtó alá rendező *Ladányi Sándor* eltekintett.

Zoványi Jenő, a pozitivistá történetíró-iskola kiváló képviselője nagy figyelmet fordított munkájában az 1565 utáni protestáns egyházban bekövetkezett olyan változások elemzésére, mint például az egyházak területi egységeinek formálódása, a kisebb magyarországi eredetű vallások létrejötte, a szervezeti keretek alakulása stb. *A Királyhágón túli lutheri és helvét irányú egyházak* fejezete, János Zsigmondnak a helvét irányhoz csatlakozása utáni intézkedéseiről ad számot, természetesen regisztrálva az ágostai és helvét irányúak között felmerült egyházszerkezeti kérdéseket, majd a János Zsigmond halála után kiélesedő ellentéteket a protestáns és katolikus egyház között. *A helvét irányú egyházak a Tisza és a Duna mentén 1565 tájától* sok adatával, zsinati határozatokat felsorakoztató és kommentáló értékelésével széles körképet nyújt a tiszán- és dunántúli egyházkerület egyházszerkezeti kérdéseiről, s különösen *Szegedi Kis István* tevékenységéről. S bár a helvét irány nagyméretű térhódítását ezekben az években a más felekezetűek nehezen tudták volna visszazoritani, *A felvidéki lutherizmus küzdelmei az egység érdekében* című tanulmány azt a küzdelmet is jól tükrözi, amit *Faber Tamás*nak, *Sculteti Severin*nek és másoknak folytatni kell összetartozásuk megőrzéséért, a sacramentáriusok ellen. *A protestáns egyházi élet és oktatásügy kialakulása* című rész az ország oktatásügyi helyzetének megrajzolásával válik számunkra nélkülöz-

lözhetetlenné. Ebben az írásban Zoványi Jenő iskolákat támogató nevekre (*Nádasdy Ferenc, Perényi Gábor*), fennmaradó iskolai törvényekre (Bártfa: 1539; Modor: 1594), iskolai székhelyekre (Sztropkó, Homonna, Felka), neves tanárookra (*Cramer Gáspár, Breslacus Márton*) stb. irányítja a kutatók figyelmét. Érdeme a kötetnek, hogy miközben sor kerül egy-egy vezető egyéniség szervező munkájának bemutatására (például: *Blandrata György, Dávid Ferenc, Méliusz Juhász Péter*), nem feledkezik el a szerző a ma már szinte az ismeretlenség határán állók szerepéről sem (például: *Eberhard Mátyás, Sövári Soós Kristóf, Thoraconymus Mátyás*).

A könyvben való tájékozódást megkönnyíti Ladányi Sándor névmutatója, amely nemcsak jelen kötet, hanem az 1922-ben kiadott mű névanyagát is tartalmazza!

Hűbert Ildikó

Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeli lexikon.

3., javított és bővített kiadás. Szerkesztette: Dr. Ladányi Sándor. Kiadja: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1977. 712 l.

Egy kivételesen tehetséges, megalkuvást nem ismerő tudós főműve ez, melyen több mint fél évszázadon át vasszorgalommal dolgozott. Ma, amikor ilyen egyéni filológiai teljesítmények már nem szoktak létrejönni, nehéz megfelelő szavakat találni e munka méltatására.

A lexikon előző, még bővítetlen kiadása, mely közvetlenül a háború előtt s mindössze negyven példányban (!) jelent meg, ma könyvtárak féltve őrzött kincse. Bár mindig is nagyon nehéz volt hozzájutni, ez a könyv a legtöbbet idézett alpművek egyike az egyháztörténeli, valamint a régi magyar irodalommal vagy történelemmel foglalkozó munkákban. Irodalomtörténeli jelentőségének oka világos. A szerző a protestáns egyháztörténetet a kezdetektől a megírás idejéig dolgozta fel. Természetesen nagy súllyal szerepel a 16–17. század egyháztörténete. E korszakból alig néhány olyan irodalmi művet ismerünk, mely felekezeti szempontból közömbös lenne. A 16. században pl. kb. két nagyságrenddel több protestáns művet írtak, mint katolikust. Lényegében majd minden író protestáns volt, és megfordítva: majd minden művelt protestáns végzett valamilyen irodalmi tevékenységet. Mindezen személyek bibliográfiai adatait Zoványi lexikona gyűjtötte össze. (Sajnos szakirodalmi hivatkozások, levéltári jelzetek nélkül!)

Bár a szerző 1958-ban bekövetkezett haláláig gazdagította a kézikönyv adatait, s bár a szerkesztő egyes kiegészítéseket elvégezve még pontosabbá tette a lexikont, a mű mai szemmel nézve már helyenként hiányos, ha elavultnak nem mondható is. Vegyük tekintetbe, hogy épp az ötvenes évek vége óta, főleg *Pirnat Antal, Keserű Bálint, Dán Róbert* kutatásainak eredményeképp az erdélyi antitrinitárius és szombatos teológiai irodalomnak olyan rendkívül jelentős szövegemlékei kerültek elő, amelyeknek felfedezése nemzetközi szenzációt okozott. Jobb lett volna, ha nem kell ilyen sokáig várni a könyv megjelenésére. Az átjavított kéziratot ugyan már 1959-ben megszerezte a M. Ref. Egyház Egyetemes Konventjének Sajtóosztálya, de a művet nem adták ki, sőt, maga a kézirat is elkallódott. Ladányi Sándor érdeme nem merül ki a gondos szerkesztői munkában: ő találta meg Zoványi lappangó kéziratát.

Zoványi önmagát is felvette lexikonába. Megemlíti kéziratos műveit is, többek között protestantizmus-történeli monográfiájának második részét, mely megjelent azóta, szintén posztumusz műként. Megemlíti Zoványi ezeket a műveit is: *Dávid harca Góliáttal* (emlékiratok), valamint *Sárospataki és debreceni küzdelmeim az egyházi hatalmasságokkal*.

J. P.

Zsilka Tibor: *Poétikai szótár.*

Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1977. 243 l.

A jónéhány éve megeléknült magyar stilsztikai, poétikai, stilstörténeti stb. kutatások, a szinte már iskolákat is kialakító műközpontú vizsgálatok értékes segédkönyvhöz jutottak Zsilka Tibor művével. Még akkor is, ha – föltehetően – kevés magyarországi szakemberhez jut el (nem tudunk ugyanis itthoni terjesztéséről); s az értékes, sőt hézagpótló minősítésre akkor is rászolgál, ha némileg rendszertelennek, némileg hiányosnak mutatkozik – éppen a maga által megszabott magas mérce mellett.

A könyv első renden a szlovákiai magyar iskolákban folyó irodalomoktatást kívánja segíteni (többségében klasszikus magyar példaszövegek alapján), de célja szerint – mint az előszóból kiderül – szélesebb körökhöz fordul: lényegében mindazokhoz, akik „irodalmi szövegekkel foglalkoznak, vagy szövegelemzést végeznek.” Minden bizonnyal ebből az egyszerre szűkítő (iskolai használat) és ugyanakkor tágító (általános műelemzés) határvonásból származnak a könyv erényei és fogyatkozásai.

A szótár címszavai egy egészen tágas poétika-felfogást sugallnak, melybe beletartozik a műfajelmélet, a stilsztika, a retorika és a verstan is. Legnagyobb haszna a könyvnek az, hogy a hagyományos retorika és stilsztika újabban mind gyakrabban felbukkanó terminusaival meglehetősen bőkezű, s így a műelemzésben kevésbé járatosak nem kényszerülnek a régi iskolai retorikák előbányászására.

A szótár egyes részterületeken igencsak aprólékos (például címszóvá emeli a *tényirodalmat*, az *operettet*, a *riportot*, a *tárcacikket*, a *bluest*, a *bestsellert* stb.) és éppen ez jogosíthatja fel a recenzenst egy-két hiányzó műszó felsorolására.

Még a legegzeztábban műközpontú elemzéseknél is aligha kerülhető meg a stilstörténeti szituációra való utalás. A Poétikai szótár ezeket a kategóriákat – *gótika*, *barokk*, *manierizmus* stb. – következetesen mellőzi. A nyelvi-verstani kategóriák közül – találomra – hiányzik a *gondolatritmus*, a *közölés*, a *szimultán ritmus*, a *periódus*, a *ionicus*. A műfajoknál-műnemeknél a *tárcanovella*, a *kritika*, a *zsoltár*, az *elegico-óda*, a *publicisztika*. S nem kapnak felvilágosítást azok sem, akik a hagyományos-új poétikai-retorikai elemzések olyan műszavaira kíváncsiak, mint a *gradáció*, a *szilencium* (a *zéró-morféma*), a *toposz*, a *szerep*, az *emléma*, a *struktúra*, a *szöveg*, a *gesztus*, az *élmény*. Jóllehet a felsoroltak között akad lélektani és szociológiai terminus is (hogy az esztétikaiakra vagy a zeneiekre ne is utaljunk), ma már ezek oly mértékben behatoltak az irodalmi vizsgálatokba, hogy szükséges egzezt, szótári rögzítésünk. Éppen az egzezt terminológia kialakítása és megszilárdítása érdekében.

Zsilka Tibor munkája – a jelzett hiányok ellenére is – tájékozottságra valló és tájékozódást segítő kézikönyv. Egy remélt újabb kiadás pedig kívánatossá tenné a szócikk-határok további bővítését, azért hogy végre magyarul is olvasható legyen egy, a műelemzés minden részterületét feltérképező szakszótár, enciklopédia.

Alexa Károly